

Elina Huttunen

Lapsi arjen toimijana

Lapsen kuvaus kuntoutumista edistävästä arjesta

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosionomi YAMK

Kuntoutuksen tutkinto-ohjelma

Opinnäytetyö

6.3.2016

Tekijä Otsikko	Elina Huttunen Lapsi arjen toimijana Lapsen kuvaus kuntoutumista edistävästä arjesta
Sivumäärä Aika	63 sivua + 5 liitettä 6.3.2016
Tutkinto	Sosionomi YAMK
Tutkinto-ohjelma	Kuntoutuksen tutkinto-ohjelma
Ohjaajat	Yliopettaja, FT Salla Sipari Yliopettaja, FT Pekka Paalasmaa
<p>Tämän tutkimuksellisen kehittämistyön tarkoituksena oli selvittää lapsen toimijuutta vahvistavia tekijöitä lapsen kuntoutumisessa. Kehittämistyössä kuvataan lapsen toimijuutta lapselle merkityksellisissä arjen toiminnoissa sekä toimijuutta edistäviä ja rajoittavia tekijöitä. Kehittämistyö on osa LOOK-hankkeen 2014–2017 suunnitteluvaihetta (lapsen oikeus osallistua kuntoutukseensa ja lapsen edun arviointi). Hanke toteutuu yhteistyössä Metropolia Ammattikorkeakoulun sekä Lastensuojelun Keskusliiton kanssa. Hanketta rahoittaa Kela.</p> <p>Kehittämistyössä käytettiin toimintatutkimuksellista lähestymistapaa. Kehittäjäkumppaneina toimivat lapset, jotka olivat iältään 5–10 vuotiaita ja he saavat Kelan järjestämää vaativaa lääkinällistä kuntoutusta. Aineiston kerääminen toteutettiin kahdessa vaiheessa. Ensin lapsi läheisensä kanssa tuotti valokuvia lapselle merkityksellisistä arjen toiminnoista. Valokuvien pohjalta toteutettiin haastattelu lapsen leikkutilanteena. Teemahaastattelurunko rakennettiin Jyrki Jyrkämän (2007) toimijuuden kuuden ulottuvuuden - osata, haluta, tuntea, kyetä, voida ja täytyä - mukaisesti. Aineiston analysointi toteutettiin teoriaohjaavalla ja aineistolähtöisellä sisällön analyysillä.</p> <p>Kehittämistyön tuotoksena rakentui kuvaus lapsen toimijuutta vahvistavista tekijöistä lapselle merkityksellisissä arjen toiminnoissa. Leikki ja pelaaminen ovat arjen merkittäviä toimintoja, jotka osoittautuivat myös toimijuutta edistäviksi tekijöiksi. Keskeistä oli lapsen mahdollisuus vaikuttaa leikin toteutumisen tapaan; leikkiä välillä läheisen kanssa, välillä yksin. Toimijuus ilmentyi myös konkreettisina arjen taitona, tietona tai oivalluksena kuten piirtämisenä, parkour tempuina tai oivalluksena uudesta väristä värien sekoituessa piirustuspaperilla. Lapset kokivat, että heillä on mahdollisuus vaikuttaa vuorovaikutustilanteissa tekemällä ja toimintaa näyttämällä. Tunteet olivat niin leikeissä kuin arjessa yleensäkin aktiivisesti läsnä. Lapset nimesivät monia arjen asioita joista pitävät esimerkiksi kirjaimet, urheilu, musiikki ja lämmin vesi. Vaikeudet ja välttämättömyydet ilmenivät pääosin vain toiminnassa. Lapsen toimijuutta voidaan vahvistaa esimerkiksi parantamalla lapsen oman tahdon ilmaisua, apuvälineiden käytöllä, mieluisilla väreillä sekä nimeämällä lapsen tunteita. Toimijuuden edistämisessä keskeistä on myös vastavuoroinen vuorovaikutus lapsen ja aikuisen välillä sekä tietoteknisten laitteiden hyödyntäminen.</p>	
Avainsanat	toimijuus, lapsen kuntoutuminen, vaativa lääkinällinen kuntoutus, merkityksellinen toiminta arjessa

Author Title	Elina Huttunen A Player in Everyday Activities. A Child's Description of Agency in Rehabilitation.
Number of Pages Date	63 pages + 5 appendices 6 March 2016
Degree	Master of Social Services
Degree Programme	Rehabilitation
Instructor(s)	Salla Sipari, PhD, Principal Lecture Pekka Paalasmaa, PhD, Principal Lecturer
<p>The purpose of this development study was to find out factors that reinforce child agency in rehabilitation. The study describes child agency in everyday activities that are meaningful to the child and factors that encourage or restrict child agency. This study is part of the LOOK project, which is funded by Kela.</p> <p>This study was conducted by using a functional research approach with children between the ages of 5–10. Kela provides demanding medical rehabilitation for the children. Data for this study were collected in two phases. First the child and people close to him or her took photographs of everyday activities that are meaningful to the child. Then an interview based on these photographs was conducted as a play situation. The interview was constructed using Jyrki Jyrkämä's (2007) six modalities of agency - know, want, feel, be able to, can and must. The data was analysed by using a content analysis.</p> <p>The results showed that playing games was an essential activity in everyday life that the children wanted to do. Essential was that the child could have an influence on how the game was played. Agency could be seen in concrete everyday skills, knowledge and realizations. The children did not talk much about difficulties or necessities. The children felt that they could have an influence on interaction by doing, showing and acting. Child agency could be reinforced by improving the child's own will, by using auxiliary means and nice colours, and by naming the child's feelings. Reciprocal interaction in everyday activities and using computer technology are essential parts of encouraging agency.</p>	
Keywords	child agency, rehabilitation, demanding medical rehabilitation, meaningful everyday activities

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Lapsen kuntoutuminen	4
	2.1 Oppiminen lapsen kuntoutumisessa	4
	2.2 Kuntoutuksen palvelujärjestelmä tukemassa lapsen kuntoutumista	6
	2.3 Kuntoutuminen rakentuu lapsen arjessa	8
3	Toimijuus lapsen arjessa	10
	3.1 Toimijuus lapsen näkökulmasta	11
	3.2.Toimijuuden vahvistuminen arjen vuorovaikutustilanteissa	15
4	Toimintaympäristönä LOOK-hanke	17
5	Kehittämistyön tavoite, tarkoitus ja tuotos sekä täsmennetyt kehittämistehtävät	18
6	Kehittämistyön menetelmälliset ratkaisut	18
	6.1 Tutkimuksellinen lähestymistapa	19
	6.2 Tutkimuksellisen kehittämistyön eteneminen	21
	6.3. Tiedontuottajien valinta ja kuvaus	22
	6.4. Aineiston kerääminen	23
	6.5. Aineiston analysointi	26
7	Tulokset	30
	7.1 Toimijuuden ilmentyminen lapselle merkityksellisissä arjen toiminnoissa	30
	7.2 Toimijuutta edistävät tekijät	36
	7.3 Toimijuutta rajoittavat tekijät	39
8	Kuvaus lapsen toimijuutta vahvistavista ydintekijöistä	40
9	Pohdinta	44
	9.1 Tulosten tarkastelua	44
	9.2 Menetelmällisten ratkaisujen arviointi	49
	9.3 Eettisyys ja luotettavuuden arviointi	51
	9.4 Kehittämistyön hyödynnettävyys ja jatkotutkimuksen aiheet	54

Lähteet

57

Liitteet

Liite 1. Temahaastattelurunko

Liite 2. Tiedote vanhemmille aineistonkeruusta

Liite 3. Suostumusasiakirja

Liite 4. Tiedote lapsille aineistonkeruusta

Liite 5. Näyte aineistolähtöisestä sisällönanalyysistä (toimijuutta edistävät tekijät)

1 Johdanto

YK:n yleissopimuksessa sekä Suomen perustuslaissa todetaan, että lasta tulee kohdella tasa-arvoisesti yksilönä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 1989: artikla 12; Suomen perustuslaki 1999: 6§) YK:n lapsen oikeuksien komitea on huomauttanut suosituksissaan, ettei lasten, joilla on vamma, oikeudet toteudu Suomessa riittävästi eikä heillä ole riittävästi mahdollisuuksia ilmaista näkemyksiään itseään koskevissa asioissa. Kaikkia lapsia tulee kuulla suoraan heitä koskevissa asioissa, ja merkittävää on miettiä menetelmiä joilla lapsen ääni ja näkemys vahvistuu. (YK:n Lapsen oikeuksien komitea 2011: 7, 10)

Hallitusohjelmassa (2015) on nostettu keskeisiksi kärkihankkeiksi palveluiden kehittäminen asiakaslähtöisemmiksi, terveyden ja hyvinvoinnin lisääntyminen sekä eriarvoisuuden vähentyminen. Merkittävänä pidetään jokaisen ihmisen mahdollisuutta vaikuttaa, tehdä omannäköisiä valintoja ja ottaa vastuuta. Lasten- ja perheiden palvelujen kehittäminen lapsilähtöisesti ja eri hallintorajat ylittäen on tärkeää. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2015.)

Kuntoutuksen paradigman mukainen ajattelu kuntoutuksesta kohti kuntoutumista on matka kohti voimaantumista ja ekologista ajattelua. Silloin perhe, läheiset ja ammattilaiset tukevat lapsen omaa arvokasta elämää ja mahdollistavat lapsen toimijuutta hänen omassa arjessaan. (Järvikoski: 2013; Launiainen – Sipari 2011; Koukkari 2010.) Lasten ja nuorten äänen kuuluminen kuntoutuspalveluissa ei ole itsestäänselvyys ja heidän näkökulmansa nousee usein esiin aikuisen tulkitsemana, etenkin pienten lasten parissa (esim. Martin – Notko – Järvikoski 2009).

Nykyään lasta halutaan ymmärtää ja tutkia oman elämänsä ja arkensa tekijänä, ei vain aikuisten toiminnan kautta kehittyvänä kohteena (Rainio 2012: 108). 2000-luvun tutkimuksissa lapset on alettu ottamaan aktiiviksi osallistujiksi ja on ryhdytty painottamaan lasten toimijuutta (agency), osallisuutta (participation) ja voimaantumista (empowerment) ja näkemään lapset tutkimuksissa tiedontuottajina (Karlsson 2012: 32). Toisaalta toimijuutta ja sen tukemista on tutkittu vähän niiden lasten kohdalla, joilla on vamma (Olli – Vehkakoski – Salaterä 2012: 795, 805; Uotinen 2008: 156). Pitkäaikaissairaita ja vammaisia lapsia on usein tutkittu niin, että tiedonantajana on ollut pääosin lapsen vanhempi (esim. Seppälä 1998; Walden 2006; Notko – Martin – Puumalainen 2009).

Lapset eivät ole pelkästään toimijoita, joiden ääntä tulee kuulla vaan heillä on arvokasta tietoa ja näkökulmia. Merkittävää on miten näiden näkökulmien, lasten ajatusten ja aloitteiden teko näkyy jokapäiväisessä elämässä ja arjen käytännöissä. (Karlsson 2012: 32-35; Roos 2015) Olli (2014) on tuonut esille, että lapsi jolla on vamma saattaa herkästi jäädä ulkopuolelle toimijuuden toteutumisesta käytännössä, koska he ovat lapsia ja toiseksi he ovat lapsia, joilla on vamma (Olli 2014: 153; Olli – Vehkakoski – Salaterä 2012:795). Sipari (2008) on todennut, että asiantuntijoiden mukaan lapsella on korkeampi syrjäytymisen vaara, jos lapsi nähdään pääosin vammaisuuden kautta ja jonka kautta hänen identiteettinsä muodostuu. (Sipari 2008: 97.) Merkittävää onkin ottaa kaikki lapset mukaan arjen käytäntöihin erittelemättä heitä erialaisiin kategorioihin heidän kehityksen tai tuen tarpeen mukaan ja vahvistaa lapsen toimijuutta ja näin kulkea kohti kuntoutumista tukevia kuntoutuskäytäntöjä.

Kehittämistyössäni käytän pääosin lapsi käsitettä ja pohjaan ajatukseni Nusbaumin (2007) toimintavalmiuksien teoriaan, jossa Lindh ja Suikkasen (2013) ajatuksin korostuu vahvasti toimijuus, valinnanvapauden ja todellisten mahdollisuuksien periaatteet. Tämän teorian valossa vammaisuus ei ole ihmisen henkilökohtainen tragedia tai yhteiskunnan alistamisen kautta muodostunut sosiaalinen sommitelma. Kuntoutuksen näkökulmasta toimintavalmiuksien kehittäminen on vammaisen yksilö-yhteiskuntasuhteen uudelleenrakentamista, jossa institutionaalisten ja sosiaalisten investointien kautta pyritään tukemaan ihmisten todellisia valinnanmahdollisuuksia. (Lindh – Suikkanen 2011: 130.) Kehittämistyössäni nostan esille Määtän – Rantalan (2010) ajatuksen siitä, että jokaisen lapsen lapsuus ja arki – erilaisten mittapuun arvoista riippumatta – syntyy jatkuvasti uudelleen jokapäiväisissä arkielämän käytännöissä ja edustaa siten itse kullekin ”tavallista lapsuutta”. (Määttä – Rantala 2010: 51.)

Vaikkei lapsia eritellä heidän arvokkaiden erityispiirteiden vuoksi on kuulluksi tulemisen tarve noussut esille Ekholmin – Teittisen (2014) tutkimuksessa ”vammaiset nuoret ja työntekijäkansalaisuus” (2014). Vammaisten nuorten vaikeus päästä työmarkkinoille on kansainvälinen ilmiö, joka on noussut esille myös Brittiläisessä vammaisten nuorten koulutusta ja työllistymistä käsittelevässä tutkimuksessa (Burchardt 2005). Vammaisten nuorten tavoitteet eivät poikenneet kovin paljon vammattomien ikätovereiden toiveista, mutta heidän tavoitteensa jäivät useammin täyttymättä kuin vammattomilla nuorilla. Tutkimuksen nuoret joilla on vamma, kokivat, ettei heidän omilla ponnisteluilla ole mitään merkitystä. Tällöin kuilu vammattomiin nuoriin koko ajan kasvaa. Vammaisten nuorten

joukossa erottui neljä erityistä tukea ja kannustusta tarvitsevaa ryhmää: nuoret, joilla on mielenterveyden haasteita tai vaikea vamma, myöhemmässä iässä vammautuneet nuoret sekä nuoret, jotka saivat vähemmän tukea kotoaan esimerkiksi vanhempien vähäisen koulutuksen vuoksi (Ekholm – Teittinen 2014: 17-18.) Merkittävää on, että lapsi, jolla on erityisen tuen tarve, pääsee lapsuudestaan asti vaikuttamaan ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti omiin asioihinsa. Näin hänellä tulevaisuudessa nuorena aikuisena on mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä sekä toimia yhteiskunnassa tasa-arvoisena kansalaisena (Sipari – Vänskä – Pollari 2015).

Tämä tutkimuksellinen kehittämistyö on kolmivuotisen LOOK-hankkeen 2014- 2017 suunnitteluvaihetta (lapsen oikeus osallistua kuntoutukseensa, lapsen edun arviointi). Hankkeen tavoitteena on kehittää yhteisiä toimintatapoja ja välineitä, jotka vahvistavat lapsen toimijuutta ja osallistumista. Menetelmiä kehitetään kuntoutusammattilaisten ja lapsen, jolla on vaikeavamma sekä hänen läheistensä kanssa. (Vänskä – Sipari – Pollari 2015: 33.) Tutkimuksellisessa kehittämistyössäni perehdytään toimijuus näkökulmaan lapsen itsensä ilmaisemana. Työ nostaa esille toimijuutta edistäviä ja rajoittavia tekijöitä. Tutkimuksellinen kehittämistyö tuo arvokasta tietoa hankkeen seuraavia vaiheita varten. Ennen kaikkea tämä tutkimuksellinen kehittämistyö on kuuden lapsen näkökulma lapsille merkityksellisestä arjesta ja toimijuuden monivivahteisuudesta. Toimijuus kuuluu, näkyy ja tuntuu ennen kaikkea toiminnassa ja arkeen liittyvissä moninaisissa kohtaamisissa.

2 Lapsen kuntoutuminen

Kuntoutuksessa ihmisen toimintamahdollisuuksia on tarkasteltu pääasiassa toimintakyvyn käsitteillä. Tätä on vuosien saatossa täydennetty ja kehitetty valtaistavan (empowerment) ja ekologisen ajattelutavan mukaan, jolloin lähestytään kuntoutumis ajattelua, ihmisen sisäistä kehitymisprosessia (esim. Järvikoski-Härkäpää 2011 – Uotinen 2008 – Sipari 2008 – Lindh 2013). Lasten kuntoutus eroaa aikuisten kuntoutuksesta siinä, että aikuisten kuntoutuksessa tavoitteena on usein palauttaa jokin tila. Lasten kohdalla kuntoutuksessa voidaan olla rakentamassa kokonaan jotain uutta taitoa tai sosiaalista kykyä ja luoda turvallista arkea. Lapsen kuntoutus vaikuttaa usein koko hänen persoonallisuutensa muokkautumiseen ja näin eettisyyteen liittyviä seikkoja tulee erityisesti korostaa. (Melamies – Pärnä – Heino – Miller 2012: 103.) Seuraavaksi tarkastelen lapsen kuntoutumista siinä keskeisten elementtien kautta, jotka ovat oppiminen, arki ja palvelujen aito integroituminen lapsen ja perheen hyvään elämään.

2.1 Oppiminen lapsen kuntoutumisessa

Lapsi kasvaa ja kehittyy vuorovaikutuksessa toisten ihmisten ja ympäristön kanssa. Yhteydet niin toisten aikuisten kuin lasten välillä ovat merkittäviä (Marjamäki – Kosonen – Törrönen – Hannukkala 2015: 37). Lapsi hakee ympäristöstään myös harjoittelumahdollisuuksia ja kokemuksia, joiden kautta voi kehittyä ja oppia uutta. Aivot käsittelevät ja integroivat kokemusten kautta saamaansa tietoa, mikä mahdollistaa jäsenyntyneempien toimintojen tuottamisen ja harjoittelun. (Ayres 2008: 42-45.) Vuorovaikutuksessa ilmeiden, eleiden, aistien, tunteiden, hermojärjestelmän ja lihaksien välityksellä luomme lapsen aktiivista läsnäoloa ja sitä kautta turvaa ja molemminpuolista arvostusta. Lapsi tarvitsee kasvuunsa runsaasti aikaa, kosolti leikkimistä ja paljon joutilaisuutta. Aikuisen on turvattava lapselle turvallinen ja ennakoitava arki, johon sisältyy joustavuutta. Joustavuuden tulee kummuta vuorovaikutuksesta ja lasten tarpeisiin vastaamisesta. (Marjamäki – Kosonen – Törrönen – Hannukkala 2015: 37, 65, 73; Kyrölämpi-Kylmänen 2010: 123)

Kuntoutus ymmärretään tänä päivänä ihmisen ja ympäristön muutosprosessiksi, jossa nähdään yksilöllisyys ja toisaalta korostetaan yhteyttä toisiin ihmisiin ja ympäröivään yhteiskuntaan. Lasten kuntoutuksesta korostuu oppiminen ja yksilön sisäinen kehitymisprosessi (esim. Kuntoutuksen selonteko 2002; Järvikoski – Härkäpää 2011 – Järvikoski

2013; Koukkari 2011; Sipari 2008; Uotinen 2008). Hyvään oppimiseen ja kuntoutumiseen liittyy aina yksilön aktiivinen toimijuus (Uotinen 2008: 159). Lapsen kuntoutus on ennen kaikkea uusien asioiden oppimista, mikä kuntoutuksessa ymmärretään yksilön ja ympäristön välisenä muutoksena itse toiminnassa ja sille asetetuissa tavoitteissa. Lasten kuntoutuksessa on tärkeää kuntoutuksen lähi- ja etätavoitteiden asettaminen ja mielekkään toiminnan rakentaminen arjessa. (Sipari - Pietilä – Arikka n.d.)

Uotinen (2008) painottaa oppimisen näkökulmaa lapsen kuntoutumisessa. Saavutettaessa sellainen tila jossa lapsi haluaa oppia, muovaa se lapsen koko persoonaa enemmän kuin jonkin yksittäisen taidon saavuttaminen. Toisaalta lapselle on myös merkityksellistä saavuttaa hänelle tärkeitä taitoja tai selviytyä joistakin suorituksista, koska tämä usein ruokkii halua oppia lisää. Oppimiseen ja kuntoutuksen liitetään tavoitteellinen toiminta, joka Uotisen (2008) tutkimuksessa näytti lisäävän lapsen innokkuutta. Näin katsottuna kuntoutuksen tavoitteellisuus voidaan nähdä tukevan lapsen kuntoutumiseen tähtäävää prosessia. (Uotinen 2008: 161.)

Lasten kuntoutuksessa saatetaan käyttää käsitettä habilitaatio, jolla tarkoitetaan prosessia, jossa autetaan ihmisiä saavuttamaan uusia taitoja ja tietoja silloin kun toiminnanrajoitukset johtuvat synnynnäisistä tai varhaislapsuudessa saaduista sairauksista tai vammoista. Habilitaation tarkoituksena on auttaa yksilöä kehittämään toimintakykyään parhaalle mahdolliselle tasolle. Habilitaatio käsitteen merkitys ei suomalaisessa kuntoutuksessa ole niin keskeinen kun kansainvälisesti. Suomessa kuntoutus termiä korvataan kuntoutumis käsitteellä, kun halutaan korostaa kuntoutujan omaa roolia kuntoutustapautumassa. (Järvikoski 2013: 8-9.) Kuntoutuminen ymmärretään prosessiksi, jolla asiakasnäkökulmasta siirrytään kohti kumppanuusajattelua ja jossa lapsi ymmärretään aktiivisena toimijana, oman hyvinvointinsa edistäjänä yhdessä perheensä kanssa. Tämä edellyttää uudenlaista ymmärrystä kuntoutujan ja ammattilaisten kohtaamisessa. Lähtökohtana tulisi olla kuntoutujan osallistuminen ja osallisuus hänen omiin elämäntilanteisiinsa. (Sipari – Mäkinen 2014: 166.) Kyse on ennen kaikkea sellaisesta asenteesta, jonka mukaan ollaan kiinnostuneita lapsen asioista ja pysähdytään kuuntelemaan lasta (Kyrölampi-Kylmänen 2010: 121).

Keskusteltaessa oppimisesta merkittävänä osatekijänä kuntoutumista tarvitaan kokonaisvaltaista ajattelua ihmisen toimintakyvystä, jotta voidaan kulkea kohti toimijuus ajat-

telua. Keskeinen tämän päivän viitekehys tähän tarkasteluun on ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health), jossa korostuu toimintakyvyn ja vammaisuuden ymmärtäminen yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksena tapahtuvana ilmiönä (Lindh – Suikkanen 2011: 133; ICF 2013: 3). ICF:n avulla voidaan luoda kokonaisvaltainen kuvaus yksilön toimintakyvystä, sen muutoksista sekä niihin vaikuttavien tekijöiden vuorovaikutussuhteista. ICF:n avulla toimintakyky ja toimintarajoitteet voidaan kuvata sellaisena kuin ne ovat: moniulotteisina, vuorovaikutuksellisina ja muuttuvina tiloina, jotka koostuvat lääketieteellisen terveydentilan sekä kontekstuaalisten yksilön ja ympäristötekijöiden yhteisvaikutuksesta. Henkilön osallistumista omaan elämäänsä voidaan näin tarkastella todellisissa arjen ympäristöissä. (Paltamaa – Anttila 2015: 8, 15-19.)

2.2 Kuntoutuksen palvelujärjestelmä tukemassa lapsen kuntoutumista

Lapsen kuntoutuksessa merkittävää on nähdä ensisijaisesti lapsi ja hänen hyvä arki ja sen jälkeen mieltä liittykö siihen jotakin sellaista huolta, johon vaikuttamalla voidaan vahvistaa lapsen minä kuvaa. Koti on lapsen ensisijainen kasvuympäristö, jossa lapsi ja perhe rakentaa arkiset käytännöt omien mahdollisuuksien ja tarpeiden mukaan (Määttä – Rantala 2010: 53). Kuntoutuksen lähtökohtana on lapsen ja hänen perheensä kokemushistorian, tavoitteiden ja toiveiden tunnistaminen ja ymmärtäminen. Tuki ei rakennu yksin lapsen tarpeista, vaan palvelut suunnitellaan joustavasti huomioiden myös vanhempien ja perheen tarpeet, huolet ja merkityksellisinä pidetyt asiat. Perhe on yksi kuntoutuksen merkittävä toimija. Palvelujen tulee vahvistaa ja rohkaista erityisesti lasta itseään, hänen vanhempiaan ja perhettään. Tärkeää on tunnistaa lapsen voimavarat ja ympäristön suomat mahdollisuudet, sillä kuntoutus toteutuu parhaimmillaan osana lapsen tavanomaista arjen toimintaa ja ympäristöä esimerkkinä koti ja päivähoito. (Launiainen – Sipari 2011: 164; Linnakangas – Seppälä – Suikkanen – Lehtoranta 2013:304.)

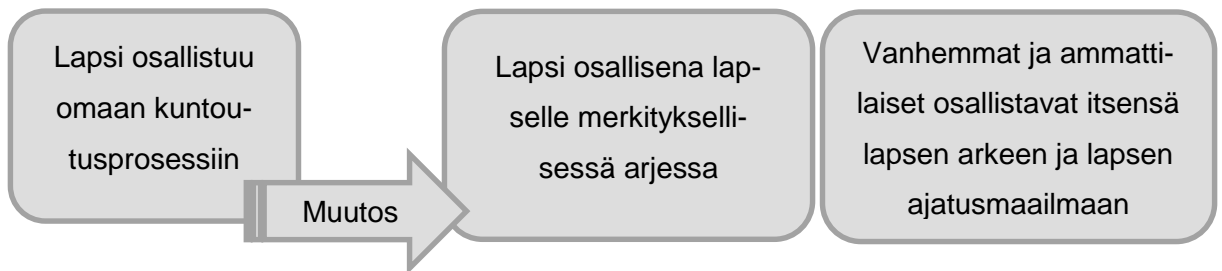
Kuntoutumista tukevan palvelujärjestelmän rakentaminen on monimutkaista ja sitä on tehty vuosikymmenien ajan (vrt. kuntoutusselonteko 2002). Autti-Rämö (2013) on nostanut esille, ettei kuntoutusjärjestelmää voida tarkastella vain haasteellisena ja monimutkaisena järjestelmänä ja yläkäsitteenä, jossa toimijoiden vastuita muuttamalla voitaisiin saavuttaa paremmat kuntoutumisen tulokset. Kuntoutusjärjestelmän muutos yksinään ei paranna lapsen kuntoutumisen edellytyksiä, koska järjestelmä ei kuntouta ihmistä. Tar-

vitaan aktiivisia kohtaamisia ja vuorovaikutustilanteita. (Autti-Rämö 2013: 14, 142.) Ennen kaikkea tarvitaan ammattilaisten osaaminen yhdistämistä perheen omiin voimavaroihin. Näin voidaan viestittää perheelle tunnetta siitä, että lapsi ja vanhemmat ovat tärkeitä ihmisinä, eivät vain palvelujärjestelmän osina. (Pohjolainen 2004: 16). Siparin (2008) väitöstutkimuksessa palvelujen järjestämisessä tulisi kiinnittää huomioita päivittäisissä tilanteissa nouseviin arvokeskusteluihin. Kun lapselle mietitään erityisen tuen tarvetta, sen perusteita ja toteutus tapoja kuntoutuksen palvelujärjestelmässä tulisi välttää erikoistason osaamisen korostamista. Lapsen määrittämistä hänen vammansa kautta tulisi välttää ja perustason palveluiden ja arjen asioiden merkitystä tulisi korostaa. (Sipari 2008: 116.)

Aikuisten kiinnostus ja arvostava suhtautuminen lapseen rakentaa lasten suhdetta ja luottamusta ympäröivään maailmaan. Aikuisten, niin ammattilaisten kuin lapsen läheisten, on pysähdyttävä miettimään mitä kukin lapsi kulloisessakin tilanteeseen tarvitsee. Lapset kaipaavat tänä hektisenä aikakautena normaalia arkista yhdessäoloa, arkisia päivittäisiä tehtäviä, turvallista arkirytmää ja ennen kaikkea läheisyyttä ja syliä. Luottamuksen rakentaminen vaatii aikaa, läsnäoloa ja kohtaamista lapsen kanssa. (Marjamäki – Kosonen – Törrönen – Hannukkala 2015: 46; Kyrölampi-Kylmänen 201.) Seikkula ja Aarnkil (2009) ovat nostaneet esille dialogisen keskustelun eri muotoja, joilla ammattilaiset voisivat päästä lähemmäs aitoa asiakaslähtöisyyttä. Heidän mukaansa olisi tärkeää keskittyä siihen mitä ammattilaiset voisivat tehdä sopivasti toisin, miten tulisi kuunnella ja kysyä. Keskeistä on asiakkaan läsnäolo. Heidän mukaansa suunnitelmia, joita tehdään mm. kuntoutumisen tueksi, tulisi lähestyä voimavaralähtöisesti ja ne tulisivat olla elämänläheisiä ja konkreettisia. (Seikkula – Aarnkil 2009: 72, 22-26.)

Kiviranta ym. (2015) painottavat näkökulmaa, jossa lapsen kuntoutus tulisi nähdä ensisijaisesti arkeen integroituna toimintana eli arjen asioiden toteutumisena sellaisilla toimintatavoilla, joiden päämäärä ja merkitys on tiedostettu. Ei erillisinä toimenpiteinä tai tempusarjoina tiettyinä ajankohtina. (Kiviranta – Sätilä – Suhonen – Kilpinen-Loisa – Mäenpää 2015: 3.) Keskeistä on määritellä päämäärä ja merkitys lapselle itselleen ja hänen perheelle (kts. Järvikoski-Härkäpää 2011). Launiainen ja Sipari (2011) korostavat lapsen toimijuuden tukemisen edellyttävän juuri lapsen omien ajatuksien näkyväksi tekemistä ja jakamista lasten kuntoutuksen yhteisöissä toimivien kanssa. Lapsilähtöisen ja toimijuutta tukevan ajattelutavan lähtökohtana on lapsen osallisuus hänelle mer-

kitykselliseen asiaan tai yhteisöön sekä osallistuminen hänelle mielekkääseen tekemiseen. Tällöin vanhemmat ja ammattilaiset joutuvat muuttamaan merkittävästi omaa ajattelutapaansa; heidän tulee pohtia, miten he itse ja heidän tuottamansa palvelut ovat osallisina lapsen maailmassa eikä päinvastoin. (Launiainen – Sipari 2011: 34-37; Sipari – Vänskä – Pollari 2015:55; Karlsson 2012; 273, 276-277.)

Kuvio 1. Lapsen kuntoutumisprosessi (Mukaillen Koivikko – Sipari 2011)

2.3 Kuntoutuminen rakentuu lapsen arjessa

Päivittäisissä rutiineissa lapsi oppii ja kehittyy jäljittelemällä sekä osallistumalla yhteiseen toimintaan ja tekemällä päivittäisiä askareita. Päivän tapahtumien toistuminen tutussa järjestyksessä ja samalla tavalla tukee lapsen kasvua ja kehitystä. Lapsen kuva ympäröivästä maailmasta hahmottuu toistuvien asioiden kautta. Rutiinit jäsentävät lapsen päivää ja auttavat lasta rakentamaan niiden kautta mielekkään kokonaisuuden. Arjessa toteutuvat rutiinit ohjaavat lasta elämän hallinta taitoihin ja niillä on suuri merkitys hyvinvointitaitojen omaksumiselle. (Matilainen 2008: 23-25; Määttä – Rantala 2010: 55, 73.) Arki käsitteen määrittäminen on tärkeää lapsen kuntoutumisen tukemisessa, jotta sen sisältö ja siihen liittyvät kuntoutumista mahdollistavat elementit tunnistetaan. Välttämätöntä on, että kuntoutuksen on sovittava lapsen ja perheen arkeen ja sen oltava aito, hyväksytty osa sitä. Tärkeä on oppia arvostamaan tavallisia arjen toimintoja, joiden ympärille voidaan rakentaa elementtejä, jotka edesauttavat kuntoutumista. (Koivikko – Sipari 2006: 10, 108).

Arki on niin tuttu asia, että useat siinä tapahtuvat ilmiöt, tapahtumat ja toiminnat tuntuvat niin itsestään selviltä ettei niitä kyseenalaisteta tai pohdita sen tarkemmin. Arkielämä rakentuu sosiaalisena ilmiönä siihen liittyvien subjektiivisten merkitysten ja objektiivisten rakenteiden tuottamien ulkoisten ehtojen välisessä vuorovaikutuksessa. (Mikkola 2009:

25) Arkea kuvaa tiettyjen samojen asioiden toistuminen päivästä, viikosta ja kuukaudesta toiseen lähes samankaltaisina (esimerkiksi ruokailu, hygieniasta huolehtiminen, uni, harrastukset, päivähoito, koulunkäynti jne.) Lapsen hyvän arjen peruslähtökohta on, että lapsi kokee olevansa rakastettu ja hyväksytty sellaisena kun hän on. Lapsen arki on hetkessä: ”tässä ja nyt” ja lapsi kaippaa arjen tahtiin hitautta ja leppoisuutta, leikkiä, kavereiden ja vanhempien kanssa yhdessä oloa. Vanhempien aikataulut luo raamit lapsen arjelle, mutta lapsi on myös aktiivinen toimija omassa arjessaan vaikka lapsi usein sopeutuu ja joustaa aikuisen asettamaan rytmiin. Lapsen toimijuus ja aktiivisuus arjessa näkyy yleensä konkreettisenä haluna osallistua kodin päivittäisiin tehtäviin kuten kotitöihin osallistumisena. (Kyrölämpi-Kylmänen 2010: 15, 20, 118, 145-146, 150; Mykkänen – Bööck 2013: 182)

Päivittäiset arjen toimintatilanteet ovat keskeisessä roolissa sen suhteen, että ne sisältävät suuren määrän mahdollisuuksia harjoitella moninaisissa vuorovaikutustilanteissa päivittäisiä toimintoja mihin mikään yksittäinen terapia ei kykene (Määttä 1999). Nämä ovat keskeisiä tekijöitä myös ekokulttuurisessa teoriassa, jonka mukaan lapsen kehityksellä, perheen arjen sujumisella ja vanhempien hyvinvoinnilla on kiinteä suhde toisiinsa. Lapsi ja perhe nähdään aktiivisina toimijoina eri yhteisöissä. Teorian avulla voidaan esimerkiksi tarkastella miten perheen arkirutiineja ja päivittäisiä toimintoja tulee muuttaa silloin kun lapsen kehityksessä on jotakin sellaisia piirteitä joissa tarvitaan kuntouttavia elementtejä. (Määttä – Rantala 2010: 53-59.) Ekologista lähestymistapaa, samoin kuin aikaisemmin esille tullutta ICF-viitekehystä yhdistää yksilön ja ympäristön vuorovaikutus sekä osallistuminen ja ihmisen aktiivinen toiminta niin ympäristössä kuin laajemmin yhteiskunnassa (Sipari 2008: 30).

Lapsen arki ja siinä esiintyvät keskeiset elementit ovat nousseet yhä keskeisempään rooliin myös Kelan kuntoutuksessa, jonka pariin tämän kehittämistyön lapset kuuluvat. Kelan vaikeavammaisten kuntoutus on vuoden 2016 alussa muuttunut vaativaksi lääkinälliseksi kuntoutukseksi. Keskeistä kuntoutuksen perusteiden ja sisällön muutoksessa on nimenomaan painotus kuntoutuksen järjestämiseen ICF ajattelun mukaisesti mahdollistamaan arjen toiminnoissa suoriutumista ja osallistumista. Kuntoutujan arjen toiminnoissa suoriutumisen ja osallistumisen kautta rakentuvat kuntoutumista tukevat tavoitteet. Painostus on siirtynyt terapiakeskeisyydestä kohti kuntoutumista tukevaa arjen rakentamista, jossa korostetaan yhteistyötä (esim. koulun, päiväkodin kanssa), ohjauksellisuutta ja kuntoutujan aktiivista roolia hänen omassa toimintaympäristössään. (Rinne –

Harju – Suomela-Markkanen – Pelttonen 2015; Kela 2016). Lähtökohtana on rakentaa kuntoutusta siten, ettei lapsen sairaus tai vammaisuus ole este lapsen osallistumiselle hänen päivittäisessä elinympäristössään, vaan päinvastoin ympäristö ja vuorovaikutus mahdollistavat lapsen osallistumisen hänelle merkitykselliseen toimintaan. (Launiainen – Sipari 2011: 7.)

3 Toimijuus lapsen arjessa

Toimijuus on abstrakti ja moniulotteinen käsite, joka helposti kattaa kaiken inhimillisen toiminnan ja siitä on vaikea saada konkreettista otetta. Tämän vuoksi käsitteen avaaminen ja täsmentäminen lapsen kuntoutuksen maailmassa on merkittävää. (Etäpelto, Heiskanen, Collin 2011a 11: Jyrkämä 2013a: 422.) Toimijuus (agency) on sosiologiassa paljon käytetty ja tutkittu käsite, jota on hyödynnetty esimerkiksi ikääntymistutkimuksissa ja yhteiskuntatieteellisessä lapsuustutkimuksessa (esim. Lehtinen 2000, Kiili 2006, Uotinen 2008, Roos 2015). Kuntoutuksen kontekstissa Järvikoski ja Härkäpää (2011) pitävät merkittävänä juuri sosiologian näkökulmaa (Giddens 1984), jossa lähtökohtana on rakenteiden ja toiminnan välinen dialogi (Giddens 1984; Järvikoski – Härkäpää 2011: 101.) Giddensin mukaan toimijuus edellyttää, että toimijalla on valtaa ja vapautta (autonomiaa) valita eri vaihtoehdoista. Hänen mielestä toimijuus merkitsee valtaa (power to) vaikuttaa tapahtumien kulkuun. (Etäpelto, Heiskanen, Collin 2011a: 12-13, 18.)

Lapsen toimijuudessa on keskeistä vuorovaikutuksellisuus ja tilannekohtaisuus (Launiainen – Sipari 2011: 36). Toimijuuden toteutuessa lapsi tulee kohdata aktiivisena vaikuttajana, joka toiminnan suunnittelijana ja toteuttajana on osa ympäristöään ja arkielämäänsä. Keskeistä on toimintaresurssien käyttö lapsen näkökulmasta käsin. (Lehtinen 2009: 98, 111) Osallistumisen ja osallisuuden mahdollistamiseksi tarvitaan toimijuutta, läsnäoloa omassa elämässä ja pysyvyyttä olla yhteisön täysivaltainen jäsen (Mikkola 2009: 44). Rainion (2012) mukaan toimijuus voidaan määritellä moniulotteisena prosessina, jonka yhtenä elementtinä on yksilön tarve kehittää itseään (Rainio 2012: 129.)

Toimijuus mahdollistuu lasten kuntoutuksen kohdalla silloin kun luodaan tilanne, jossa lapsi tulee nähdyksi, kuulluksi ja hänen olemassaolonsa, ajatuksensa, tunteensa ja toimintansa otetaan todesta (From – Koppinen 2012: 24-25). Toimijuus voi olla myös valinta olla vaikuttamatta tai vastustaa, joko laajemmin yhteiskunnan toimintaa tai arjen pieniä valintoja. Silloin toimijuus ei ole kiinni ihmisen kyvyistä vaan enemmänkin halusta ja tahdosta. (Rainio 2008: 129; Elder – Kirkpatrick-Johnson 2003; 60; Uotinen 2008: 157.) Lehtinen (2000) lisää toimijuuteen mielenkiintoisen näkökulman nähdä toimijuus lapsen voimavaroina erilaisissa tilanteissa ja niiden käyttämisestä. Hän korostaa myös toimijan toimintaympäristön välistä vuorovaikutusta. (Lehtinen 2000, 8-11)

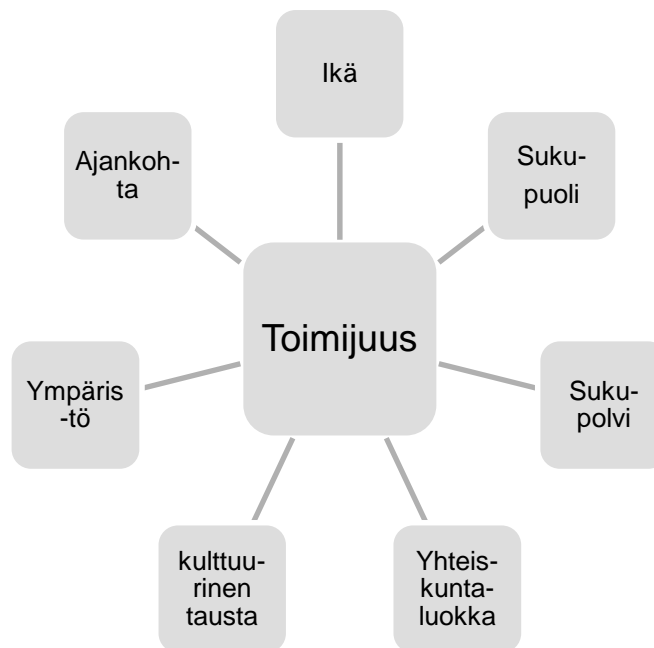
Tutkittaessa lapsen toimintaa toimijuuden näkökulmasta suunnataan huomio lasten vaikutusmahdollisuuksiin heidän omissa toimintaympäristöissä sekä niihin seurauksiin, joita lapsen toiminnalla on laajemmin yhteiskunnassa liittyen sosiaalisiin rakenteisiin ja muutosprosesseihin (Mayall 2002: 21; Järviskoski – Härkäpää 2011: 101). Lähestyttäessä toimintakykyä toimijuutta korostavasta näkökulmasta nousee olennaiseksi se miten lapsi käyttää toimintakykyään ja miten hän vaikuttaa omilla valinnoilla omaan arkeensa. Esimerkiksi millä tavoin matka päiväkodista kotiin kuljetaan, ei niinkään mitattavan matkan pituus. Keskeiseksi nousee arjen tilanteet ja toimintakäytännöt, joissa lapsi toimintakykyään käyttää. Arjen tilanteet ja toimintakäytännöt suuntaavat katseen suoraan kohti toimijuuskäsitettä, jonka mukaan lapsuus on jotakin, jota lapsi omalla toiminnallaan muokkaa ja rakentaa. (Jyrkämä 2013: 422; Launiainen – Sipari 2011 36-27.)

3.1 Toimijuus lapsen näkökulmasta

Toimijuus käsitettä on merkittävä täsmentää arkielämän tasolle sekä lapsen näkökulmaan. Toimijuus ajattelua pidetään usein aikuislähtöisenä korostaen aikuismaisia piirteitä kuten kyvykkyyttä, kypsyyttä ja oikeistoimikelpoisuutta (esim. Lee 1998). Tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä korostuu Jyrkämän (2007, 2008, 2013a) semioottisen sosiologian näkökulma toimijuuteen. Sen mukaan sosiaaliset rakenteet muokkaavat mm. lapsuutta ja niitä rakenteita joissa lapsi elää. Lapsi nähdään aktiivisena toimijana, joka omalla toiminnallaan, omilla valinnoillaan rakentaa elämäänsä vaikuttaen samalla ympäristöönsä. Jyrkämä (2007, 2008) on jakanut toimijuuden kuuteen toimijuuden ulottuvuuteen (modaliteettiin) jotka ovat: haluta, osata, kyetä, täytyä, voida ja tuntea. Jyrkämä on tutkinut ja kehittänyt toimijuus näkökulmaansa

ikäntyvien ihmisten parissa, mutta hänen toimijuus ajattelua on sovellettu myös lapsen toimijuuden viitekehyksissä (esim. Uotinen 2008; Launiainen – Sipari 2011). (Jyrkämä 2007: 201, 205-206; 2008: 273-274.)

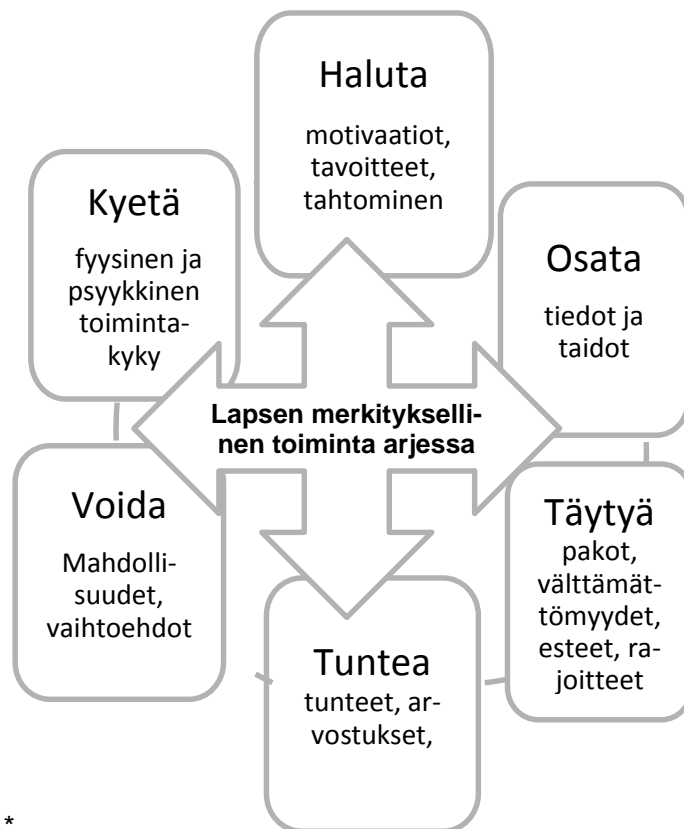
Jyrkämä (2013a) on täsmentänyt toimijuuskäsitettä kolmesta toisiinsa kiinteästi liittyvästä näkökulmasta. Ensimmäinen liittyy elämäntilanteeseen. Lapsi on syntynyt ja kasvanut sen hetkiseen tilanteeseensa. Arki- ja elämäntilanteet sisältävät niin rajoituksia kuin esteitä samoin kuin mahdollisuuksia ja valintoja, jotka muokkaavat hänen toimijuuttansa. Toinen näkökulma kohdistuu rakenteisiin, jotka määrittävät osaltaan lapsen toimijuutta. Rakenteilla Jyrkämä (2013a) tarkoittaa muun muassa ikää, sukupuolta, kuulumista johonkin sukupolveen sekä sosioekonomista tai luokka-asemaa. (Jyrkämä 2013a: 422-423.) Lasten kohdalla sosioekonominen luokka jäsentyy myös lapsen vanhempien kautta (Kaikkonen ym. 2014; Paananen-Gisler 2014. 209). Jyrkämän (2013 a & b) rakenteita koskevassa toimijuus näkökulmassa oleellista on ajankohtaan ja kulloiseenkin ympäristöön liittyvät tekijät.

Kuvio 2. Toimijuuden rakennekoordinaatit (Jyrkämäb 2013)

Kolmas toimijuuden perspektiivi Jyrkämän (2013a) ajattelun mukaan on kahteen edelliseen kiinteästi liittyvä katsantakulma, jossa toimijuutta lähestytään ikään kuin sisältäpäin, yksilöistä ja tilanteista käsin. Tällöin toimijuus avautuu edellä mainitun

kuuden modaliteetin avulla dynaamiseksi, vuorovaikutteiseksi sommitelmaksi. (Jyrkämä 2007: 207.) Jyrkämän (2007, 2008, 2013a) kuuden modaliteetin avulla toimijuutta voidaan tarkastella erilaisten arkitilanteiden ja –toimintojen analyysikehikona, jossa painopiste siirtyy yksilön henkilökohtaisista ominaisuuksista kohti arjentoimintoja. Olennaista on sidonnaisuus konkreettisiin tilanteisiin ja toimintoihin, jotka tapahtuvat tietyssä paikassa ja ajassa. (Jyrkämä 2007: 205-206; Jyrkämä 2008: 277; Jyrkämä 2013a 424.) Alla olevassa kuviossa avaan Jyrkämän toimijuuden ulottuvuuksia lapsen kuntoutuksen kontekstissa, jonka keskiössä on lapsen merkityksellinen toiminta arjessa.

Kuvio 3. Toimijuuden modaliteetit Jyrkämän (2007, 2008) mukaan (mukaillen Jyrkämä 2007)

Jyrkämä (2013a) on kuvannut toimijuuden ulottuvuuksien (modalitettien) ilmentymistä pyöräilyssä ja sitä voi soveltaa myös lapsen maailmassa alla olevan esimerkin mukaisesti. Näin toimijuudesta saadaan konkreettisempi ote lapsen päivittäiseen elämään ja yllä oleva kuvio avautuu käytäntöön. Osaamisella tarkoitetaan arkipäivän toimintaan liittyviä taitoja ja tietoja, jotka käsitteellisesti on erotettavissa kykenemisestä. Lapsi osaa esimerkiksi ajaa pyörällä, mutta ei kykenee siihen tietynä vuoden aikoina kun maassa on lunta tai sohjoa tai kun lapsi on väsynyt. Kykenemisellä viitataan perinteisesti nähtyyn fyysiseen- ja psyykkiseen toimintakykyyn, joka lapsen pyörällä ajamisessa liittyy tasapainon säilyttämiseen. Haluamisen ulottuvuudessa on kyse tavoitteista, päämääristä ja motivaatiosta. Pyöräilemään mennään kun halutaan päästä ystävän luokse, joka asuu hieman kauempana lapsen kodista. Täytyminen liittyy tilanteisiin liittyviin pakkoihin tai ei-pakkoihin esimerkiksi pakko ajaa pyörällä kun rattaat ovat menneet rikki. Voimisen ulottuvuus puolestaan liittyy mahdollisuuksiin, joita pyöräilyssä voi olla mahdollisuus valita joko pyörällä ajo tai käveleminen kuljettaessa hoitopaikkaan. Kaiken lisäksi toimijuuteen liittyy tunteet, joita pyöräily herättää. Joskus pyöräily on parasta mitä voi tehdä kun taas joskus se voi herättää vastenmielisyyttä.

Lapselle luonnollisin tilanne toimijuuden vahvistamiselle on lapsen leikki (Launianen – Sipari 2011: 37) Leikkiessään lapset ovat aidosti lapsia ja toiminta rakentuu heidän tarpeistaan ja lähtökohdistaan (Roos 2015:161). Kyrölampi-Kylmäsen mukaan (2010) leikki on lapselle luonnollisin tapa ilmaista itseään, kokemuksiaan, tunteitaan ja ajatuksiaan. Leikki on lapsen omaa aikaa, jota lapsi voi tehdä aikuisen kontrollin ulottumattomissa. Lapsi harjoittelee peleissä ja leikeissä oman identiteettin vahvistumista, pärjäämistä, suoriutumista, rohkeutta ja voittamista. (Kyrölampi-Kylmänen 2010: 85, 79.)

Leikkivä toimijuus on tunnustettu lapsille ominaiseksi tavaksi tutkia maailmaa. Kun lapsen on mahdollista leikin kautta ilmaista vapaasti itseään ja kun aikuinen ottaa nämä ilmaisut vastaan, syntyy vuorovaikutusta jota määrittää lapsi. Näin aikuinen pääsee osalliseksi lapsen maailmaan. (Pääjoki 2001: 112-113) Leikki voi rakentaa sillan aikuisen ja lapsen välille toimijuuden toteuttamisessa. Leikin avulla voidaan rakentaa tila, jossa kumpikin osapuoli tulevat kuulluksi ja ymmärretyksi. Tällöin aikuisen on mahdollista saada arvokasta tietoa lapsen merkitys- ja elämssuhteista. (Kyrölampi-Kylmänen 2007: 152-153.)

3.2 Toimijuuden vahvistuminen arjen vuorovaikutustilanteissa

Lapsen vanhemmilla on olennainen rooli lapsen kasvun ja kehityksen mahdollistajana. Lapsen kuntoutus ei voi ohittaa vanhempia ei muitakaan lapsen elämässä olevia tärkeitä tahoja, jo siitäkin syystä, että lapsi harvoin tiedostaa oman kuntoutustarpeensa. Vanhemmilla on ensisijainen kasvatusoikeus ja -vastuu ja he tekevät päätöksiä lapsen asioissa. Tämä nostaakin esille kuntoutuksen eettisyyttä koskevien seikkojen aktiivisen pohtimisen. (Melasmies – Pärnä – Heino – Miller 2014: 103-104; Koivikko – Sipari 2006: 109.)

Huomioitava on lapsen tarve aikuisen apuun ja ohjaukseen monin tavoin, mutta silti hänen on saatava elää omaa elämäänsä subjektina (Koivikko – Sipari 2006: 33). Hänen tulee saada kokea olevansa subjekti hänen omassa kuntoutusprosessissa ilmaisemalla toiveensa ja tavoitteensa. Keskeistä on luottamussuhteen rakentuminen. (Launiainen – Sipari 2011: 54.) Käytännössä ei ole mahdollista tietää miten huoltaja, lapsen vanhempi toimii arjessa. Keskustelee hän lapsensa kanssa kiinnittäen huomiota päätöksissään lapsen mielipiteeseen ja toivomuksiin (Nieminen 2010: 32). Tämä korostaa sen merkitystä, että lapsilta tulee kysyä heiltä itseltään eikä tyytyä näkemykseen, joka välittyy aikuisen kertomuksessa (Launiainen – Sipari 2011:174). Moniasiantuntijuuteen tähtäävässä kuntoutustyössä on kyettävä tekemään yhteistyötä, olemaan kuulolla ja läsnä sekä tarpeiden mukaan tukemaan ja ohjaamaan perhettä ja heidän lähiverkostoja. Perheen kulttuuriin, perhedynamiikkaan ja perheen toimintatapoihin tulee perehtyä. Yhteinen vastuu lapsesta toteutuu, kun käytössä on lapsen, vanhempien, että ammattilaisten tiedot ja taidot. (Koivikko – Sipari 2006: 33, 105, 109.)

Aikuisen on tärkeää tunnistaa, että hän voi omalla toiminnalla vahvistaa lapsen toimijuutta. Lisäksi aikuisen on huomioitava, että niin fyysisellä- kuin sosiaalisella ympäristöllä voidaan myös vahvistaa lapsen omaa toimijuutta. (Uotinen 2008: 149-159.) Tärkeää on päästä irti ajattelusta, jonka mukaan lapsen osaamattomuus tai haluttomuus mielipiteen ilmaisuun tarkoittaa samaa kuin näkemyksen puuttuminen. Tarvitaankin erityistä herkkyyttä saada lapsi ilmaisemaan mielipiteitään osana kuntoutuksen suunnittelua. (Hurtig 2006:167.) Tärkeää on arvostaa yksilöiden toimijuutta ja ajattelutapojen erilaisuutta esimerkiksi lapsen ja aikuisen ilmaisujen erilaisuudessa. Kun tiedostetaan lapsen ilmaisun erilaisuus, jota Karlsson (2012) kuvaa *tiiviksi ilmaisun tavaksi* tulee lapsen sanoman

kuunteleminen ja ymmärtäminen helpommaksi (Karlsson 2012: 269-271.) Tätä kautta voidaan löytää eväitä yhteistoimijuuden toteutumiselle.

Yhteistoimijuus syntyy yhteisistä päämääristä, tavoitteista ja yhteistoimintamuodoista. Yhteistoimijuus on dialogista vuorovaikutusta sekä vastavuoroista toinen toiseltaan oppimista. (Manssila 2014: 131.) Harra (2014) täydentää yhteistoimijuus käsitettä vastavuoroisen vuorovaikutussuhteen lisäksi sellaiseksi ongelmanratkaisuun tähtääväksi keskusteluksi, jossa käytetään harkintaa ja pyritään konkreettisiin, muutosta tavoittelevaan mielekkääseen toimintaa yhdessä lapsen ja ammattilaisen välillä. (Harra 2014.)

Yhteistoimijuus edellyttää jaettua tietoa ja toimintatapaa, jossa eri toimijat näkevät toistensa roolin ja osuuden yhteisesti hyväksytyyn tavoitteeseen saavuttamisessa. Kuntoutuksen suunnitteluvaiheessa on pyrittävä yhteiseen jaettuun tietoon ja ymmärrykseen kuntoutuksen päämääristä ja kunkin osapuolen osuudesta niiden toteuttamisessa. Yhteistyön rakentaminen perheen ja lapsen muun arjen verkostojen (päivähoito, koulu) kanssa on tärkeä vaihe kuntoutusprosessia kun tavoitteena on aidosti löytää yhteisiä työskentelytapoja lasta kuntouttavan toimintaympäristön kehittämiseksi. Tarvitaan konkreettista asioiden sopimista esim. siitä, mitä lapsen arkipäivää tukevat käytännön toimet ja järjestelyt päivähoidossa/koulussa ovat. Tärkeää on myös asioiden dokumentointi esimerkkinä vastuunjaosta sopiminen ja näin kirjaaminen on osa lapsen kuntoutuksen suunnitelmaa. (Linnakangas – Seppälä – Suikkanen – Lehtoranta 2013: 313, 316, 323.)

Kaikissa lapsen arkisissa ympäristöissä on paljon kuntoutuksellisia elementtejä. Kuntoutuksen yhtenä tehtävänä on auttaa vanhempia tulemaan tietoisiksi näistä mahdollisuuksista. Lapselle tämä on viesti siitä, että hän voi harjoitella tavanomaisten toimien kautta arkisissa ympäristöissä sellaisia taitoja, joita hän tarvitsee toimiessaan toveriverkostossaan. (Melasmies – Pärnä – Heino – Miller 2014: 109. Uotinen 2008: 133-135) Lapsen toimijuutta edistetään esimerkiksi antamalla lapselle tilaa ja vapautta valita oma rooli lapsiryhmässä. Lapsen rakentaessa omia toveriverkostoja on merkittävää antaa lapsen valita seuransa hänen omien kiinnostusten mukaisesti, ei hänen oletettujen taitojensa tai niiden puutteiden mukaan. (Olli 2014: 158.)

Vanhemmat ovat asiantuntijoita lapsen arjen asioissa ja toimintaympäristössä selviytymisessä. Kuntoutuksen ammattilaiset käyttävät parasta saatavilla olevaa lasten kuntoutuksen tietoa, taitoa ja kokemusta perheen hyväksi. Kyseessä on kahden erialaisen ja

lapselle tärkeän toimintaverkoston asiantuntijuuden yhteensovittaminen, joista kumpikaan ei ole oikeampi, huonompi tai vähäarvoisempi. Nämä yhdessä sekä ennen kaikkea lapsen oma näkökulma kuntoutuksen keskiössä luovat parhaat edellytykset lapsen kuntoutumisen onnistumiselle. (Koivikko – Sipari 2006: 37, 102)

Yhteistoimijuuden ja vastavuoroisen vuorovaikutuksen merkitystä lapsen toimijuutta vahvistaessa tulee esille nostaa kuntoutuksen tärkeä elementti kumppanuus. Gallgherin, Rhodesin & Darlingin (2004) sekä Veijolan (2004) mukaan perhekeskeinen kumppanuusmalli perustuu oletukselle, että lapsessa, vanhemmissa ja perheissä on olemassa vahvuuksia ja näitä vahvuuksia kuntoutuksen ammattilaisten on vahvistettava ja sovitettava palvelunsa perheen yksilöllisiin tarpeisiin. Vanhemmat tulee nähdä ja kohdata aktiivisina kumppaneina ammattilaisten rinnalla. (Launiainen – Sipari 2011: 54 mukaan.) Kasvatuskumppanuudella tarkoitetaan käytännössä arjessa tapahtuvaa yhteisiä keskustelua lapsen asioista lapsen parhaaksi. Kasvatuskumppanuus tukee parhaimmillaan vanhempien kotikasvatusta. (Kyrölampi – Kylmänen 2009: 60, 64.) Kuntoutuskumppanuudella ja yhteisöllisyydellä tarkoitetaan kaikkia osapuolia hyödyntävää avointa yhteistyötä ja verkostomaista työtapaa sekä monipuolisia liittoutuma- ja kumppanuussuhteita. Keskeistä kuntoutuskumppanuudessa on asiakkaiden mukanaolo ja osallistuminen palveluiden suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin tasaveroisena jäsenenä, kumppaneina (Launiainen –Sipari 2011: 68.)

4 Toimintaympäristönä LOOK-hanke

Tutkimuksellisen kehittämistyöni on osa kolmivuotista (2014 – 2017) LOOK-hanketta (lapsen oikeus osallistua kuntoutukseensa, lapsen edun arviointi), sen suunnittelu vaihetta. Hankkeen tavoitteena on kehittää yhteisiä toimintatapoja ja välineitä, jotka vahvistavat lapsen toimijuutta ja osallistumista. Menetelmiä kehitetään kuntoutusammattilaisten ja lapsen, jolla on vaikeavamma sekä hänen läheistensä kanssa. Hankkeessa pyritään avaamaan uusi lapsilähtöinen näkökulma, jonka kautta mahdollistetaan yhä parempi tapa osallistaa lapsi, jolla on vaikeavamma hänen oman kuntoutuksen suunnitteluun, tavoitteiden asetteluun sekä kuntoutuksen toteutukseen. Look-hankeessa kehitettyjä toimintatapoja ja välineitä voidaan hyödyntää kaikissa Kelan kuntoutuspalveluissa. (Sipari – Vänskä – Pollari 2015: 55-56.)

Hankkeen toimintaympäristö rakentuu pääkaupunkiseudulla toimivista yksityisistä kuntoutusyrityksistä, joilla on Kelan kanssa ostopalvelusopimus. Kyseiset yritykset ovat: RGF (Reha Group Finland) / Resiinafysio, Terapeija ja Terapiatalo Tonus. Yritykset tarjoavat toiminta- fysio- puhe- ja psykoterapiaa lapsille ja nuorille. (Sipari – Vänskä – Polari 2015: 55.) Osa lapsista, jotka ovat edellä mainittujen kuntoutuspalvelujen käyttäjiä ja jotka kuuluvat Kelan vaativan lääkinnällisen kuntoutuksen (vrt. entinen vaikeavammaisten kuntoutus) piiriin ovat tämän työn kehittäjäkumppaneita.

5 Kehittämistyön tavoite, tarkoitus ja tuotos sekä täsmennetyt kehittämissihtävät

Tutkimuksellisen kehittämistyöni tavoite on vahvistaa lapsen toimijuutta hänelle merkityksellisissä arjen toiminnoissa. Tarkoituksena on selvittää lapsen toimijuutta vahvistavia tekijöitä lapsen kuntoutumisessa.

Kehittämistehtävät:

- 1 Kuvata lapsen toimijuutta hänelle merkityksellisessä arjen toiminnassa
- 2 Kuvata tekijät, jotka a) edistävät, b) rajoittavat, lapsen toimijuutta

Tuotoksena syntyy kuvaus lapsen toimijuutta vahvistavista ydintekijöistä lapselle merkityksellisissä arjen toiminnoissa. Tuloksia hyödynnetään LOOK-hankkeen seuraavissa vaiheissa, kun kehitetään ja pilotoidaan hyviä toimintatapoja lapsen toimijuuden vahvistamiseksi.

6 Kehittämistyön menetelmälliset ratkaisut

Toimintatutkimusta kuvataan käytäntöihin suuntautumisella, pyrkimyksellä muutokseen sekä tutkittavien aktiivisena osallistumisena tutkimusprosessiin, jotka kuvaavat kehittämistyöni menetelmällistä lähestymistapaa (Kuula 1999: 10). Huttunen ja Heikkinen(1999) kuvaavat toimintatutkimuksen keskeiseksi piirteeksi reflektiivisyyden, jonka avulla pyritään toiminnan muuttamiseen. He ovat kuvanneet toimintatutkimuksen tarkoitusta myös valtaistumis (empowerment) näkökulmasta, jolla tähdätään mm. ihmisten oman elämän aktiiviseen vaikuttamiseen. Näin siihen kytkeytyy merkittävästi eettiset ja moraaliset kysymykset (Huttunen – Heikkinen 1999: 36, 187), joiden pohdinta on ollut

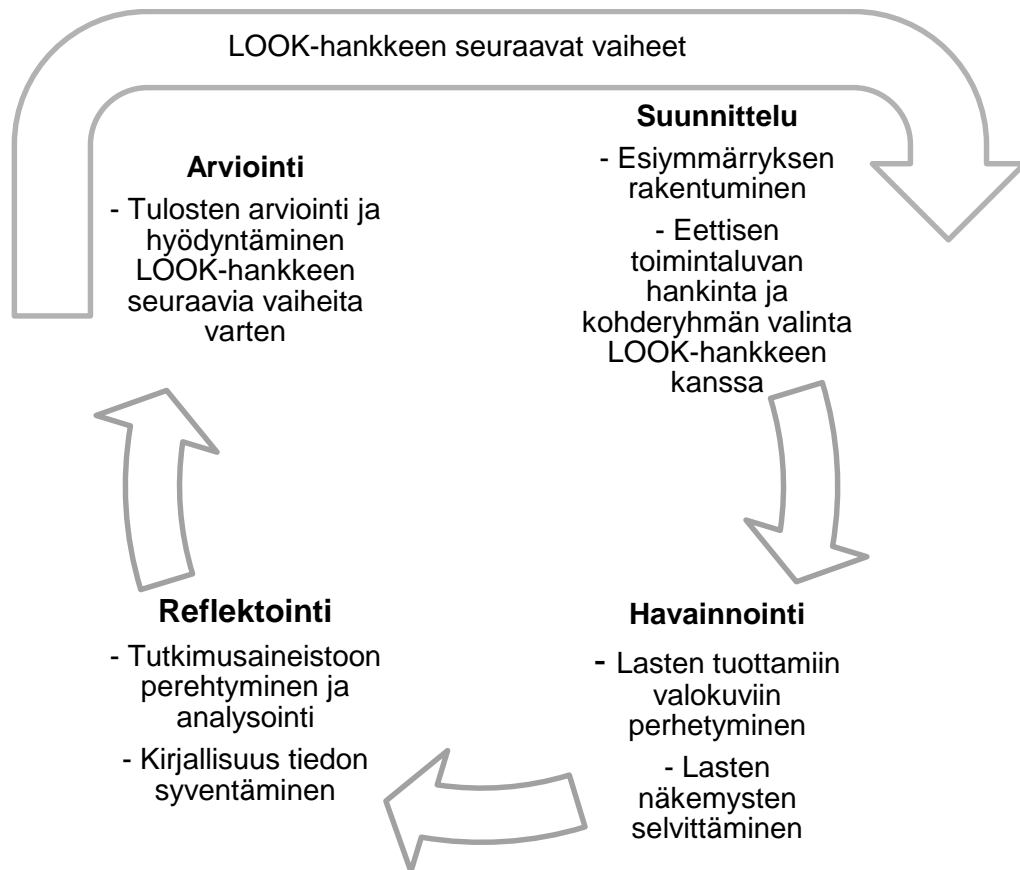
keskeisessä roolissa kehittämistyöni kaikissa vaiheissa. Kehittämistyöni tavoitteessa nousee esille toimintatutkimuksen yksilö näkökulma, lapsen näkökulma siitä millaisena toimijuus näyttäytyy lapselle merkityksellisessä arjessa. Näiden toimintojen kautta voidaan tunnistaa sellaisia toimintatapoja lapsen kuntoutuksessa, jotka vahvistavat ja rajoittavat lapsen toimijuutta. Näin lapsi nähdään Järvikosken ja Härkäpään (2011) tavoin aktiivisena subjektina, toimijana, hänen omassa elämässään huomioiden myös ympäristötekijät (Järvikoski – Härkäpää 2011: 189).

6.1 Tutkimuksellinen lähestymistapa

Tutkimuksellisen kehittämistyöni menetelmällinen lähestymistapa on toimintatutkimus (action research), jolla voidaan tavoitella laajaa yhteiskunnallista muutosta tai suppeammin yksittäisen toimijan henkilökohtaista oppimista (Toikko – Rantanen 2009: 30). Heikkinen ja Jyrkämä (1999) kuvaavat sitä väljäksi tutkimusstrategiseksi lähestymistavaksi (Heikkinen – Jyrkämä 1999: 35). Tällä tutkimuksella kehittämistyöllä ei ollut pelkästään kiinnostus selvittää sitä miltä toimijuus näyttäytyy lapsen itsensä ilmaisemana ja miten sitä voidaan vahvistaa tai rajata vaan sitä miten asiat tulisi olla, jotta lapsen toimijuus arjessa vahvistuisi (Ojasalo – Moilanen – Ritalahti 2014: 58, 60). Tässä työssä toteutui lasten aktiivinen osallistuminen tiedontuottajan roolissa heidän omissa toimintaympäristöissä. Reflektiivisyyttä toteutettiin kaikissa kehittämisen vaiheissa. (Heikkinen – Jyrkämä 1999: 36 Ojasalo – Moilanen – Ritalahti 2014: 58.)

Usein toimintatutkimuksen kohteena on sosiaalinen käytäntö, joka on altis muutoksille kuten tässä kehittämistyössä lapsen päivittäinen arki. Kehittämistyöni on edennyt prosessimaisesti: suunnittelun, havainnoinnin, reflektoinnin ja arvioinnin kehänä. Kehittämistyön jokaista vaihetta toteutettiin ja suhteutettiin toisiinsa järjestelmällisesti ja kriittisesti. (Ojasalo – Moilanen – Ritalahti 2014: 60-61; Toikko- Rantanen 2009: 56; Kuula 1999: 218.)

Kehittämistyötäni on osa LOOK-hankkeen suunnittelu vaihetta ja hankkeen tavoitteet ovat ohjanneet kehittämistyöni tavoitetta ja tarkoitusta. Kehittämistyöni tuloksia voidaan hyödyntää hankkeen seuraavissa vaiheissa kun pilotoidaan toimintatapoja ja välineitä lapsen kuntoutumisen edistämiseksi (Ojasalo – Moilanen – Ritalahti 2014: 23.)

Kuvio 4. Tutkimuksellisen kehittämistyön eteneminen toimintatutkimuksena (mukaillen Ojasalo – Moilanen – Ritalahti 2014)

Jurgen Habermas (1972) on hahmottanut toimintatutkimuksesta tiedonintressiteorian, joka erottaa kolme tiedon intressiä: tekninen, praktinen ja emansipatorinen. Nämä vastaavat kysymykseen, mihin tarkoitukseen tietoa tuotetaan. (Toikko – Rantanen 2009: 44.) Nämä kolme tiedonintressiä esiintyvät harvoin yksinään ja sama tutkimus voi sisältää usein piirteitä näistä kaikista tiedon intresseistä. (Huttunen – Heikkinen 1999: 171). Kehittämistyössäni nousee esiin niin praktinen- kuin emansipatorinen tiedon intressi. Praktisena tiedonintressinä nousee pyrkimys lapsen sosiaalistumisen lisääntymiseen lapsen arjessa ja emanssipatorisena lasten valtaistuminen (empowerment). Kehittämistyössäni toimijoita ovat lapset, heidän vanhempansa, aineiston keräämistä toteuttava

LOOK-hanketyöntekijä sekä minä tutkijana. Emanssipatoriassa kehittämistyöni toimijoiden tarkoitus on kriittisen reflektion johtama toiminta, joka tavoittelee muutosta lapsen arjessa niin, että lapset kohdataan aktiivisina toimijoina. Pyrkiessä vaikuttamaan kuntoutuksen toimintatapoihin emanssipatorinen intressi nähdään ihmisen pyrkimyksenä laajentaa ja säilyttää itsemääräämisoikeutensa ja pyrkiä vapautumaan vallasta, jotka liittyvät ihmisten ennakkoluuloihin ja ideologioihin (Huttunen – Heikkinen 1999: 162-169).

6.2 Tutkimuksellisen kehittämistyön eteneminen

Tutkimuksellisen kehittämistyöni aiheen kartoitus alkoi syksyllä 2014 kuntoutuksen ylemmän ammattikorkeakoulu opintojen parissa. Look-hankkeen aloitusseminaari toteutui 16.12.2014, johon kokoontui hankkeen pääkaupunkiseudun yhteistyöyritysten Resiinafysio, Terapeija ja Terapiatao Tonuksen toiminta-, fysio- sekä puheterapeutteja. Seminaarissa oli mukana myös hankkeen ohjausryhmän jäsenet, joilla kaikilla on pitkä kokemus lasten kuntoutuksesta sen eri näkökulmista ja he toimivat pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Seminaaripäivästä vastasivat hankkeen kehittäjäryhmä; Metropolian ammattikorkeakoulu sekä Lastensuojelun keskusliitto. Aloitusseminaarissa osallistui myös opinnäytetyötä tekevät kaksi fysioterapeutti opiskelijaa sekä tämän kehittämistyön tekijä. Aloitusseminaarissa perehdyttiin hankkeen tavoitteisiin, keskeisiin sisältöihin ja toimintasuunnitelmaan. Yhteiskehittelyn avulla seminaarissa perehdyttiin osallisuus ja toimijuus käytänteihin lapsen kuntoutuksessa.

Seminaarin jälkeen tutkimuksellisen kehittämistyöni tarkempi määrittely sai alkunsa. Alla taulukko kehittämistyöni aikataulusta (taulukko 1.)

Syksy 2014	Aiheen kartoitus ja määrittely. LOOK-hankkeen aloitusseminaari 16.12.2014
Tammikuu - helmikuu 2015	Pääkaupunkiseudun ammattikorkeakoulujen ihmistieteiden eettisen toimikunnan lupahakemus. Lupa saatu 27.2.2015
Tammi – toukokuu 2015	Teoria tietoon perehtyminen Haastattelu rungon pilotointi Lasten rekrytointi
Kesäkuu – elokuu 2015	Aineiston kerääminen lapsilta toiminnallisella haastattelulla Aineiston litterointi ja perehtyminen Raportin työstäminen
Syyskuu-marraskuu 2015	Aineiston analyysi ja raportin kirjoittaminen Alustavan työn esittäminen Metropolia ammattikorkeakoulussa 11.11.2015
Marraskuu 2015 – maaliskuu 2016	Työn saattaminen loppuun

Taulukko 1. Kehittämisen aikataulu

Hankkeessa haettiin lausunto pääkaupunkiseudun ammattikorkeakoulujen ihmistieteiden eettiseltä toimikunnalta, jonka tekemiseen osallistuin hankkeen kehittäjäryhmän kanssa. Eettisen toimikunnan lupa myönnettiin 27.4.2015. Tämän jälkeen käynnistettiin tutkimukseen osallistuvien lasten rekrytointi ja haastattelut toteutettiin kesä-elokuussa 2015. Haastattelujen aineisto litteroitiin kesän 2015 aikana. Aineiston analyysi ja raportointi ajoittui syksyn 2015 sekä tammi-helmikuun 2016 väliselle ajanjaksolle.

6.3. Tiedontuottajien valinta ja kuvaus

Tutkimusaineisto muodostuu toiminnallisista menetelmistä kerätystä aineistosta, jossa lapset olivat tiedon tuottajan roolissa. Tutkimukseen osallistui kuusi lasta, jotka kuuluvat

Kelan vaativa lääkinnällisen kuntoutuksen piiriin. LOOK-hankkeen hankevastaava, -hanketyöntekijä ja minä määrittelimme yhteistyössä piirteet, joita edellytimme tutkimukseen osallistuvilta lapsilta. Kriteereinä pidettiin seuraavia asioita:

- Lapsi on iältään 5-12 vuotias
- Lapsi on saanut vähintään puolenvuoden ajan Kelan vaikeavammaisten kuntoutusta
- Lapset osallistuvat vapaaehtoisesti ja heidän vanhemmat antavat suostumuksensa osallistumiseen
- Lapsi kykenee ilmaisemaan itseään selkeästi puheella tai muulla kommunikaatiokeinolla.

Lasten valinta tutkimukseen toteutui keskustelulla, jonka LOOK-hanketyöntekijä kävi hankkeen yhteistyökumppaneina olevin yksityisten yritysten terapeuttien kanssa. Terapeutit kysyivät asiantuntemukseen ja harkintaansa perustuen osallistumiskriteerit täyttävien lasten vanhemmilta heidän näkökulmaansa lasten mahdollisuudesta osallistua kehittäjäkumppaneina aineistonkeruuseen. Aineistonkeruu toteutui yksilöllisenä haastatteluna, lapselle mielekkäänä leikkilanteena. Lapselle ja vanhemmille toimitettiin kirjallinen tiedote aineistonkeruusta (Liite 2 ja 4). Mahdollisia lisätietoja ja kysymyksiä ohjattiin esittämään LOOK-hanketyöntekijälle. Vanhempia, jotka olivat myönteisiä lapsensa osallistumiseen tutkimukseen kehittäjäkumppaneina, ohjeistettiin keskustelemaan lapsensa kanssa lapsen omasta halukkuudesta osallistumiseen. Vanhemmat toimittivat lapselle suunnatun tiedotteen, jonka lapsi luki itse tai minkä vanhempi pystyi lapselleen lukemaan.

6.4. Aineiston kerääminen

Ensimmäiseen täsmennettyyn kehittämistehtävään, jossa kuvataan lapsen toimijuutta hänelle merkityksellisessä arjen toiminnassa, aineisto kerättiin yksilöllisillä haastatteluilla lapsen kanssa. Haastattelut toteutettiin toiminnallisina teemahaastatteluina (liite 1), koska lapset kertovat asioistaan käyttäen puhutun kielen lisäksi kehoaan, lelujaan ja muita välineitä (Alasuutari 2005: 146). Haastattelut rakennettiin teemahaastattelun periaattein, joka on puolistrukturoitu haastattelumenetelmä, jossa aihepiiri, teemat ovat kaikille samat, mutta kysymysten tarkka muoto ja järjestys elää yksilöllisesti (Hirsjärvi –

Hurme 2001: 48.) Teemahaastattelun avulla abstraktia toimijuus käsitettä voitiin konkretisoida Jyrkämän (2007, 2008, 2013a) modaaliteettien mukaisesti lapsen arjessa. Haastattelun teemat noudattavat toimijuuden teorian (Jyrkämä 2007, 2008, 2013a) ulottuvuuksia, mutta ne teemahaastattelun tavoin tarkentuivat ja saivat tilannekohtaisen muotonsa jokaisen haastattelun kohdalla lapsen tuottaman valokuvan ja tilanteeseen liittyvän merkityksellisen toiminnan mukaisesti.

Teemahaastattelun avulla pyrittiin saavuttamaan lapsen oma ääni ja nostaa esille lasten omat tulokset toimijuuden keskeisistä tekijöistä. (Hirsjärvi – Hurme 2000: 47-48; Ojasalo – Moilainen – Ritalahti 2015:108) Lasten haastatteluissa on painotettu kysymysten liittämistä lasten arkea kuuluviin toimintoihin ja rutiineihin. Näin lapsen vastaamiselle luotiin luotettava pohja. (Alasuutari 2005:158.) Lasten kanssa toteutuva haastattelu poikkeaa aikuisten välisestä haastattelusta siten, että haastattelun tarkentavat kysymykset rakentuvat toiminnallisen tekemisen ja leikin kautta huomioiden erityistä tukea tarvitsevan lapsen toimintakykyä ja erityisesti hänen yksilöllinen tapa ilmaista itseään. Haastattelussa huomioitiin erityisesti lasten itsensä ilmaisu puhutun kielen lisäksi ilmein, elein ja teoin. (Hirsjärvi – Hurme 2001: 129.)

Lapset ilmaisevat itseään erilailla kuin aikuiset. Lapset tuottavat puhetta usein rönsyillen, siirtyen hektisesti asiasta toiseen sekä kehon ja liikkeen kautta (Helavirta: 2011:61). Karlsoni (2012) kuvaa lasten käyttämää viestintää tiiviiksi ilmaisutavaksi, joka voi aikuisesta tuntua vieraalta ja vaikeasti lähestyttävältä. Tämän vuoksi lasten puhetta ja kertontaan on tulkittu usein kypsymättömäksi ja puutteelliseksi. Kun tiedostetaan, että lapsi ilmaisee itseään eri tavalla kuin aikuinen tulee lapsen sanoman kuunteleminen ja ymmärtäminen helpommaksi. (Karlson 2012: 270-271.) Tämän vuoksi myös tutkimusmaailmassa on kehitetty erilaisia menetelmiä, jotta lapsille mahdollistetaan aidommin kansatutkijanrooli.

Valokuvaus on yksi menetelmä, jonka kautta lasten äänen kuuleminen ja aikuisen ja lapsen välistä vallan käyttö on voitu jakaa ja nähdä lapset aidosti tiedontuottajia roolissa (esim. Clark 2010, Cook – Hess 2007, Mykkänen – Böök 2013). Punch (2002) mukaan valokuvien käyttö ei ole kiinni lasten osaamisesta (esimerkiksi kirjoittamisesta ja lukemisesta), vaan ne mahdollistavat erilaisia taitoja omaavien lapsien pääsyn tutkimuksen tekemiseen (Punch 2002:333) Valokuvauksen avulla aikuisilla on parempi mahdollisuus kuulla ja ymmärtää asioita lapsen näkökulmasta (Cook – Hess 2007). Valokuvauksen

etuna pidetään myös mahdollisuutta aloittaa ja palata lapsen näkökulmaan keskustelujen eri vaiheissa (Einarsdottirin 2007). Lapset ovat pitäneet valokuvausta hauskana menetelmänä osallistuessaan tutkimuksiin (esim. Punch 2002, Mykkänen – Böök 2013) ja näin lapsille voidaan luoda aitoa osallistumisen intoa kertoa heille merkityksellisistä asioista.

Lapset valmistautuivat haastatteluun valokuvaamalla hänelle merkityksellisen arjen toiminnon yhdessä lapsen läheisen kanssa. Valokuvia tuotettiin yhteensä 24 kappaletta, joita 20 kuvasta tuotettiin aineistoa. Osaan haastatteluista tuotettiin muutama valokuva, osaan laaja määrä otoksia. Läheisellä tarkoitetaan lapsen arjessa aktiivisesti mukana olevaa aikuista tai nuorta esimerkiksi äitiä, isää, sisarusta, kummia tai isovanhempaa. Lapsen kanssa keskustelemalla lähihenkilö selvitti yksi tai useamman arjen tilanteen, jotka kuvasivat lapselle merkityksellistä toimintaa ja tämä toimintatilanne valokuvattiin. Valokuva kertoi osallistumisesta ja/tai toiminnasta, jonka lapsi haluaisi osata tehdä, mutta jonka tekemiseen liittyy vielä haasteita. Lapsi ja läheinen keskustelivat kuvastusta asiasta ja osa läheisistä kirjasi ylös mitä kuva käsittää ja mitä lapsi haluaa sillä ilmaista. Lapsi yhdessä läheisensä kanssa päätti valokuvan kohteen ja sisällön, esimerkiksi onko valokuva lapsesta itsestään toiminnassa vai kuvattiinko esimerkiksi lapsen nukkea tekemässä lapsen haluamaa toimintaa ja osallistumista. Kirjauksessa korostettiin lapsen omaa ilmaisua ja valokuvaus tilanne ohjeistettiin liitteen 1 mukaisesti. Valokuvat ja kirjaus toimitettiin Look-hanketyöntekijälle, joka toimitti ne myös tutkijalle. Valokuvat ja kirjoitetut kuvaukset ovat hankkeen luottamuksellista tietoa.

Toiseen täsmennettyyn kehittämistehtävään, jossa lapsilta kysyttiin toimijuutta edistäviä ja rajoittavia tekijöitä aineisto kerättiin yksilöllisellä teemahaastattelulla. Haastattelun teemat jäsentyivät toimijuuden teorian (Jyrkämä 2007, 2008, 2013) ulottuvuuksien lähtökohdista. Teemahaastattelu ottaa huomioon sen, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamansa merkitykset ovat keskeisiä, samoin kuin sen, että asioiden merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa (Hirsjärvi – Hurme 2000: 48). Yksilöllinen haastattelu rakentui lapselle ominaiseksi leikiksi ja toiminnaksi. Lähtökohtana tälle toiminnalliselle haastattelulle oli lapsen ja hänen läheisensä tuottama valokuva lapselle merkityksellisestä toiminnasta arjessa. Lapsen puheesta, ilmeistä, eleistä ja teoista tarkentuu lapselle merkitykselliset ja rajoittavat toimijuuden elementit.

Ennen haastatteluja tutkija ja LOOK-hanketyöntekijä pilotoivat valokuvausta omien lastensa sekä tämän kehittämistyöntekijä myös lastensa ystävien parissa. Tutkija pilotoi myös teemahaastattelu runkoa omien lastensa parissa. Valokuvausta pilotoidessa nousi esille valokuvan tapahtumien kirjauksen tärkeys. Pelkän valokuvan perusteella ei lapsen merkityksellinen toiminta välttämättä aukene aikuiselle sillä tavoin kuin lapsi asian tarkoittaa (kts. Mykkänen – Böök 2013: 180). Teemahaastattelu rungossa ei pilotoinnin perusteella ollut tarvetta muutoksiin.

Lasten yksilöllisiin haastatteluihin osallistui LOOK-hankkeen hanketyöntekijä sekä tämän tutkimuksellisen kehittämistyön toteuttaja. Kolmeen haastatteluun osallistui molemmat ja kolme haastattelua toteutti LOOK hanketyöntekijä yksin. Hanketyöntekijä toimi kaikissa haastatteluissa päähaastattelijana ja tutkija toimi avustajana, havainnoimalla tilannetta ja tehden tutkimuspäiväkirjaa. Haastattelu rakennettiin yksilölliseksi toiminnalliseksi leikiksi, lapsesta valokuvatun toiminnan pohjalta. Paikalle varattiin tarvittavat leikki- ja toimintavälineet, jotka nousivat esille lapsesta tuotetun valokuvan ja siihen liittyvän tekstin pohjalta. Haastattelut nauhoitettiin kahdelle eri nauhurille, joista haastattelun aikana huolehti pääosin avustaja.

Yksilölliset haastattelut kestivät 30-53 minuutin välillä ja ne toteutettiin pääosin lapsen lähiympäristössä eli kotona. Haastattelu paikan valinta tapahtui lapsen ja hänen vanhemman toiveen mukaisesti. Yksi haastattelu toteutettiin kodin ulkopuolella Metropolian oppilaitoksessa. Haastattelun jälkeen käytiin läpi lapsen kanssa käyty keskustelu ja leikki lapsen vanhemman kanssa. Tästä keskustelusta käytyjä asioita kirjattiin ylös tutkimuspäiväkirjaan. Tutkimuspäiväkirja ei toimi tutkimuksen aineistona vaan sitä hyödynnettiin raportointi vaiheessa kun pohdittiin tutkimuksen luotettavuutta vahvistavia tekijöitä.

6.5. Aineiston analysointi

Aineiston analyysillä luotiin sanallinen ja konkreettinen kuvaus toimijuudesta lasten näkökulmasta sekä sitä edistävästä ja rajoittavista tekijöistä. Aineiston analyysillä aineisto järjestettiin tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Analyysin avulla aineistosta voitiin tehdä selkeitä ja luotettavia johtopäätöksiä. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 103, 108.)

Aineisto analysoitiin kahdella sisällönanalyysimenetelmällä. Ensimmäisen kehittämistehtävän osalta käytettiin teoriaohjaavaa sisällönanalyysin logiikka (deduktiivinen), jota täydennettiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä (induktiivinen). Toinen kehittämistehtävä analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Molempien kehittämistehtävien analyysia ohjasi kehittämistyön kehittämistehtävät (Tuomi – Sarajärvi 2009: 107-110,113; Ojasalo – Moilanen – Ritalahti 2015: 137)

Haastattelujen äänitallenteet litteroitiin, jonka jälkeen perehdyin sen sisältöön huolellisesti. Litteroitua aineistoa syntyi 43 sivua ariel fontilla 11 ja rivivälillä 1,5. Perehtymisvaiheessa kiinnitin erityistä huomioita haastattelutilanteessa lapsille esitettyjen tarkentavien kysymysten vastauksiin. Tarkentavilla kysymyksillä haastattelija vahvasti ymmärrystä lapsen ajatuksista ja tarkoituksista koskien lapsen toimijuutta (Hirsjärvi – Hurme 2001:130). Aineistoon perehtymisen ja litteroinnin jälkeen pelkistin (redusoin) aineiston tutkimustehtävien mukaisesti. Poimin aineistosta erivärisin alleviivauksin lasten kuvaamaa toimijuutta lapselle merkityksellisessä arjen toiminnoissa. Poiminnoissa minua ohjasi Jyrkämän (2007, 2008, 2013) toimijuuden modaliteettiteoria, joka toimi analyysiäni ohjaavana viitekehyksenä. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 109, 113; Ojasalo – Moilanen – Ritalahti 2015: 141.) Ne toiminnot, jotka eivät liittyneet valokuvaan listasin omiksi kokonaisuuksiksi. Aineiston alkuperäiset ilmaukset pelkistin ja sijoitin pelkistetyt ilmaukset kuvioon jonka keskellä oli lapsen tuottaman valokuvan toiminta (kuvio 5). Kuvion avulla sain konkreettisemmän otteen toimijuuden ulottuvuuksista suhteessa lasten tuottamiin valokuvain.

Kuvio 5: Analyysirunko

Aineistosta nousi esiin myös runsaasti sellaista arjen toimintaa, joka ei ilmennyt lapsen tuottamasta valokuvasta vaan se välittyi lapsen toiminnasta, puheesta ja vuorovaikutuksesta haastattelutilanteessa. Analysoin myös nämä toiminnot ensimmäisen kehittämissuhteiden mukaisesti, kehittämistyöni tavoitteen ja tarkoituksen ohjaamana. Vaativin ja aikaa vievin vaihe analyysissä oli pelkistysten tekeminen ja erottaminen mitä modaliteetteja, ulottuvuutta mikäkin ilmaisu lapsen näkökulmasta oli. Tein tätä vaihetta muutamien tuntien ryppäissä ja näin säilytin loogisen päättelykyvyn. Huomioitaviksi seikoiksi nousi mm. haastattelijan kysymysten asettelu ja lapsen vastausten erottaminen haastattelijan tarkennuksista ja/tai tulkinnoista liittyen lapsen kertomukseen.

Lapset ottivat yhteensä 24 valokuvaa, joista 20 lapset tuottivat aineistoa. Kun olin raken-
 tanut näistä 20 lasten tuottamasta valokuvasta kuvion 5 mukaisen analyysirungon, sijoitin kaikki kuusi modaliteetin osaa omiin gategoreoihin: haluta, tuntea, osata, voida ja täytyä. Näihin lokeroihin liitin myös ne toimijuuden osatekijät, jotka olivat aineistosta nousseet, mutta eivät välittyneet valokuvan muodossa. Jokaisen modaliteettien sisällä tein luokittelun aineistolähtöisen sisällönanalyysin mukaisesti (taulukko 2). Aineistolähtöisessä analyysissä minua ohjasi kehittämissuhteiden mukainen ajatuksellinen kokonaisuus, joka sisälsi useampia lauseita. Ryhmittelin pelkistykset yhdistävien tekijöiden

mukaan, joista muodostin analyysini alaluokat. Alaluokat vastaavasti yhdistin ja muutamasta muodostui yläluokka. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 109-110).

PELKISTETTY ILMAISU	ALALUOKKA
Nopea vauhtista pyöräilyä yhdessä vanhemman kanssa	Arjen merkityksellisen toiminnan tekemistä läheisten ihmisten kanssa
Leipomista isän kanssa	
Jalkapallon pelaamista yhdessä pikkuveljen kanssa	
Ratsastamista yhdessä äidin kanssa	
Uimassa käymistä yhdessä sisarusten kanssa	
Uimista ja sukeltelua lämpimässä porealtaassa yhdessä koko perheen kanssa	
Skeittaamisen harjoittelua ystävän kanssa	
Pyöräilyä yhdessä Isän kanssa	

Taulukko 2. Näyte aineistolähtöisestä sisällön analyysistä haluamisen modaliteetissa

Toisen kehittämistehtävän, jossa muodostui toimijuutta edistäviä ja rajoittavia tekijöitä, toteutin aineistolähtöisen sisällön analyysinperiaattein (liite 5). Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä yhdistellään käsitteitä ja saadaan vastaus kehittämistehtävään. Perehdyttyäni litteroituun aineistoon yhä uudelleen toisen kehittämistehtävän mukaisesti pelkistin aineistoa etsimällä aineistosta toimijuutta edistäviä ja rajoittavia ilmauksia. Toteutin pelkistykseen alleviivaamalla erivärein etsimäni kuvaukset ja listasin ne omaan taulukkoon. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 109-112). Myös tässä toisessa redusointi vaiheessa alkuperäisten ilmauksien pelkistäminen oli vaativaa ja siinä tarvittiin erityistä huolellisuutta, jotta lapsen välittämä ilmaisu ei muuttunut.

Seuraavaksi määrittelin analyysiyksikön, joka työssäni oli ajatuksellinen kokonaisuus toisen kehittämistehtävän ja työni tavoitteen ja tarkoituksen mukaisesti. Analysointi eteni kluserointi eli ryhmittely vaiheeseen, jossa aineistosta nousseisiin alkuperäisilmauksiin perehdyttyäni etsin samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia kuvaavia tekijöitä. Samaa asiaa tarkoittavat käsitteet ryhmittelin ja yhdistin ne alaluokaksi ja nimesin luokan sen sisältöä kuvaavalla käsitteellä. Jatkoin luokittelua yhdistämällä alaluokkia muutamaksi yläluokaksi, jotka yhdistyivät yhdeksi pääluokaksi. Ryhmittely on osa abstrahointiprosessia, jossa lasten alkuperäisilmauksista edetään kohti teoreettisia käsitteitä ja johtopäätöksiä (Tuomi – Sarajärvi 2009: 110-111).

7 Tulokset

Tuloksissa kuvataan lasten näkökulman mukainen mielekäs arki ja miten toimijuus siinä ilmenee. Tulokset kertovat myös mitkä tekijät edistävät ja rajoittavat lapsen toimijuuden toteutumista. Tuloksissa välittyi toimijuuden merkittävä tilanne sidonnaisuus ja yksilöllisyys. Alla olevissa lainauksissa nimet on muutettu, L= lapsi, V= vanhempi, H=haastattelija.

7.1 Toimijuuden ilmentyminen lapselle merkityksellisissä arjen toiminnoissa

Haluaminen nousi vahvasti esille kaikkien lasten kohdalla. Haluaminen näyttäytyi paljon tahtona leikkiä läheisen henkilön kanssa tai yksin leikkimisenä. Leikki mainittiin ns. yläkäsitteenä, jolla lapset tarkoittivat yleisesti heille jotakin merkityksellistä tekemistä arjessa tai he avasivat leikkiä tarkemmin tarkoittaen sillä nukke- tai autoleikkiä, kiipeilyä, piirtämistä, pyöräilyä, infotiskin pitämistä tai pyllylleen tippumista kiipeilytelineessä. Haluaminen ja tunteet kietoutuivat vahvasti toisiinsa lapsen merkityksellisessä arjessa, joka ilmenee hyvin kahdessa alemassa lapsen ilmauksessa.

L4: On mulla koulukavereita. H: Joo, mitäs sä tykkäät niiden kanssa tehdä? L4: Leikkiä. H: Minkäslaiset on teidän lemppari leikit? L4: En mä tiedä, mikä tulee eka mieleen.

H: Mitä sä tykkäät tehdä? L2: Leikkiä autoilla. H1: Autoilla no niin. Minkäslainen auto me tänne piirrettäis? L2: Pinkki.

H: Nii, miltä se tuntuu sielä tangossa roikkuminen? L1: ihan ihanalle. H: Ihanalta tuntuu. Onks se vähän hurjaa? L1: on. H: Näin se Kerttu roikkuu ja se tuntuu ihanalta, ku roikkuu (haastattelija täydentää piirustusta piirtämällä). L1: sitte mä suoraan tipun alas. H: Sitte sä tiput alas. L: sitte mä tipun peffalteen. H: Peffalteen, sattuuks peffaan? L: Ei.*

H: Nii ja sitte sä kiipeet sinne ihan itte ja roikut. L1: niin. H: Ja semmosesta sä tykkäät? L: sit mä tipun peffalteen

Lapsen haluaminen nousi esille myös haluamisena pelata. Pelaaminen kohdistui iPadilla, tietokoneella tai pelaamiseen YouTubeissä sekä jääkiekon tai jalkapallon pelaamiseen. Pelaamiseen liittyi myös monet lapsen haaveet, jotka liittyivät suomalaiseen kilpaurheiluun tai haaveeksi oppia jotakin sellaista urheilulajia, jota oli nähnyt tai joskus kokeillut. Pelaamista haluttiin tehdä joko yksin tai toisten kanssa esimerkiksi pelikerhossa pelaaminen nousi myös esille.

Yhden lapsen merkityksellinen pelaaminen toteutui lapsen leikkienä siten, että lapsi matki YouTubin videota, jossa joku toinen pelasi lapselle mieluista peliä ja lapsi pelasi samaa peliä matkien.

V: Tykkäät sä Kalle siel YouTubissa kun joku toinen on pelanut niin kattoo sitä peliä? L3:Eh, ku pelata, joo pelata. V: Niin mitä sä teet samalla? L3:Yritän pelata. V: Niin sä leikit et sä ite pelaat. L3:Joo, mä ohjaan.*

Lapset kertoivat paljon arjen merkityksellisistä arjentoiminnoista, joita he halusivat tehdä välillä yksin ja välillä toisten kanssa. Lapselle merkityksellinen henkilö oli lapsen arjessa yleensä läheinen aikuinen (vanhempi) tai lapsen ystävä, mutta myös hän joka liittyi sen hetkiseen tilanteeseen siihen henkilöön, joka on läsnä ja kuunteli. Tässä tutkimuksessa tällainen hetki oli lapsen haastattelu ja haastattelun tekevä aikuinen. Lapset kertoivat haluavansa tehdä arjessa esimerkiksi pyöräilyä, leipomista, kirjainten kirjoittamista, uimista, skeittaamista, parkouria, ratsastamista, matkustamista tai pullojen keräämistä ja niiden viemistä kauppaan. Yhdessä tekemiseen liittyi myös halu ystävyYTEEN, joka näyttäytyi haluna olla ystävä tutun eläimen kanssa tai haluna antaa ystäväLEE jotakin itselle merkityksellistä. Haluaminen näkyi myös runsaasti tahtona oppia lisää sitä toimintaa, mitä lapsi piti arjessaan merkityksellisenä. Oppimisen halu liittyi useamman lapsen kohdalla sellaiseen toimintaan, jossa tasapainon kehittyminen oli keskeistä esimerkiksi pyöräily, epätasaisessa maastossa käveleminen tai skeittaaminen.

L5: Tiiäks mitä tää tarkoittaa (puhuu valokuvasta)? H: Noh L5: et mä haluisin oppia sen eepätasaisella maastolla kävelemisen.

H:Onks siin kanteleen soitossa jotakin mitä sä haluaisit oppia? L4:On, et mä voin soittaa paremmin.

Haluamisena näyttäytyi myös lapsen halu hänen oman tahdon ilmaisuun esimerkiksi siitä mitä lapsi halusi aikuisen tekevän tai mihin hän halusi kuukausi rahan käytettävän. Lapsen puheessa toimijuus ilmeni sekä sanoilla, että vahvasti myös tilanteeseen liittyvällä tekemisellä ja näyttämällä. Yhdessä haastattelussa korostui vahvasti halu näyttää arjen merkityksellistä arjen toimintaa.

V:Mitä siin pitää aina muistaa? Mitä sä aina mietit mitä pitää muistaa? L3: Siinä vähän hyppelee. V: Hypätä joo. L3: Mä voin näyttää ulkona sen tempun. H: Näytäks sä sen. L3: Näytän. V:Haluuks sä näyttää sen ? L3: Joo, ulkona.

Haluaminen tuli esille lisäksi haluna harjoitella nopeutta tai tarkkuutta tai haluna harjoitella arjen merkityksellistä toimintaa tietyssä ympäristössä; iltapäiväkerhossa. Haluamiseksi näyttäytyi myös lapsen haaveet kuten aikaisemmin nousi esille pelaamiseen haaveet. Haaveet liittyivät myös haaveksi saada jotakin sellaista, jota käyttämällä lapsen toimijuus toteutuu esimerkiksi uudesta puhelimesta haaveilu. Haluaminen näyttäytyi myös haluna huolehtia lapsen arkeen liittyvästä asiasta, joka tässä tutkimuksessa oli tussien korkkien sulkemisesta huolehtiminen. Haluaminen tuli esille myös sellaisena toimintana, jota lapsi ei halua tehdä. Haluaminen tuli esille myös tahtona harrastaa itselle merkityksellistä toimintaa, joka teki arjesta merkityksellisen. Haluaminen esiintyi myös haluna kokea elämyksiä liittyen matkustamiseen. Lapselle merkityksellisen toiminnan seuraaminen oli myös arjessa esiintyvää tahtomista.

Lapsen **osaaminen** nousi haastatteluissa vahvasti esille. Osaaminen esiintyi moninaisena arjen toiminnan tekemisenä kuten pyöräilyä, piirtämisenä, leipomisenä, parkourina, itsenäisenä koulumatkan kulkemisena pyörätuolilla ja lapsileikin osaamisena, jolla tarkoitettiin kiipeilytangossa roikkumista. Osaaminen liittyi pääosin lapsen omaan toimintaan, mutta yhdessä haastattelussa nousi esiin myös toiminnan osaaminen yhdessä ikätovereiden kanssa. Osaaminen ilmentyi vahvasti myös erilaisten taitojen osaamisena kuten osaamisena pidättää hengitystä tai taitona ottaa pallo kiinni. Lapset kuvasivat taitavasti erilaisia yksittäisiä taitoja tai tietoja, jotka liittyivät heille merkityksellisiin arjen tehtäviin kuten osaamista katkaista nopeasti vastustajien hyökkäys pelissä tai osaamista pysyä skeittilaudalla ilman vauhdin ottoa. Osaaminen ilmentyi myös oivaltamisena, kun lapsi toteuttaessaan hänelle merkityksellistä arjen toimintaa teki samalla oivalluksen uudesta väristä värien sekoituksessa piirustuspaperilla. Tietäminen ilmentyi monipuolisesti jokin asian tietämisenä, esimerkiksi lemmikkieläimen nimenä tai tietona siitä mitä tapahtuu jos leipoessa syö liikaa taikinaa (mahan kipeäksi tuleminen). Tietäminen esiintyi myös hyvin tarkkana havaintona liittyen toisten lasten toimintaa.

L6: Se lähti vetämään tykin ja hirveen kovaa potkua, mutta mä tiesin et se oli huijausta, koska se ei vetänyt sitä koska se vetäs sellasen et se näytti ku tykkii mut se tavallaan veti sellasen hiljasen potkun ja lähtee siitä kuljettamaan.

L1: Jos mä meen viivan yli niin se ei haittaa. Sitten mä voin värittää. H: Noin sä voit värittää. L1: Menee yli sit tää sininen katoaa. H: Niin se jää sen punasen alle. L1: Tän värinen.

Osaaminen ilmentyi sujuvana, huolellisena ja helppona tekemisenä arjessa yleensä yksin tai toisten kanssa. Lapset kertoivat kiipeilyn sujumisesta toisten lasten kanssa, polkemisen helppoudesta tai huolellisesta kävelystä epätasaisessa maastossa. Osaaminen liittyi myös toimivaan yhteistyöhön ja yhdessä osaamiseen koululiikunnassa.

L6:Niin varsinkin kun meil on koululiikunnassa toi ... ääh toi pyörätuolikoripallo niin siinä mun kaveria yhdistää se et ku se on niin hyvä vetää koriin ja mä oon niin hyvä syöttää Ni me pystytään tekee hyvii maa.. koreja (L).

Osaaminen näyttäytyi myös erilaisena osaamisen lisääntymisenä arjen merkityksellisessä arjen toiminnassa sekä taitona osata puhua vierasta kieltä. Osaaminen nosti esille myös lapsen hyvän huumorintajun, jonka avulla lapsi löysi hänelle vaikean asian kautta osaamistaan ja iloa.

H: Ja sitte tost mökkikävelystä, mikä siin on semmosta mikä on susta helppoo, mitä sä osaat hyvin, sitte ku sä meet siin polulla? L5: Nooo (lapsi miettii) Arvaa mikä siin on helppoo, no kaatuminen on helppoa. (lapsi ja haastattelija nauravat yhdessä.)

Kykeneminen ilmentyi lapsen puheessa ja toiminnassa hyvin vähän tai se kietoutui niin vahvasti lapsen osaamiseen, että sen erottaminen oli käytännössä mahdotonta. Kykeneminen näyttäytyi kykenemisenä nousta ylös kaaduttaessa pyörällä tai pystymisenä arjen merkitykselliseen toimintaan esimerkiksi sukeltamaan pitkä matka tai pysymiseen skeittilaudan päällä. Kykeneminen ilmentyi myös sellaisena tekemisenä kun haastava taito oli toteutunut lapsen sanoin ”ihan muuten vain”.

H: Mut kerran sillon kun sä et kaatunut yhtään, ni miten se onnistu et sä et kaatunut yhtään? L5: No en mä tiä. H: Mitä sillon tapahtu? L5: No en mä sillä tavalla ihan huolellisesti mennyt mutta ihan muuten vaan se onnistu.

Täytyä näyttäytyi lapsille enimmäkseen erilaisina vaikeuksina. Näistä lapset eivät mielusti osanneet, halunnet tai viitsineet puhua. Lapset siirsivät puheen herkästi toisaalle. Moni vaikeus liittyi tasapainon säilyttämiseen lapsille merkityksellisessä arjen toiminnassa kuten skeittaamiseen tai luistelemiseen. Vaikeus liittyi myös hienomotoriseen taitoon käsien käytössä kuten vaikeutena pitää sormet oikeilla kielillä kanteletta soittaessa tai tiukan tussinkorkin avaamiseen. Vaikeudet liittyivät myös vaikeuteen muistaa erilaisen pelien sääntöjä. Lapsi nimesi myös yksittäisen asian, joka teki kiipeilystä vaikean; askeleiden korkealla olo. Täytyminen liittyi myös ympäristön tuomiin esteisiin, jota oli

vuoden aika tai kouluun liittyvä rajoite kuten aikaisin alkava koulupäivä. Täyttyminen ilmeni myös apuvälineen käyttämisen pakkona johon vaikutti lapsen sen hetkinen tunne-tila; väsymys.

H: Semmosta sä osaat tehdä. L2: Nää melkein kuivuu täällä. H: Sä osaat laittaa ne korkit hienosti. Onks tässä piirtämisessä jotain vaikeeta? L: Ei. Harmaata H: Löysiks sä harmaan? L: löysin. H: Onks siin jotain semmosta vaikeeta? L: Ei. H: Ei oo onks se ihan helppoa. L: Pomppiva kynä.

Voimiset tulivat esille lapsen puheessa erilaisina mahdollisuuksina esimerkiksi lapsen mahdollisuutena pyörällä johonkin tai piirtämisen tekemisenä silloin jos lapsella oli piirtämisidea. Mahdollisuuksia arkeen toi arjen merkityksellisen taidon harjoittelu tai apuvälineet esimerkiksi apupyörät, uimakellukkeet tai portaiden kaide. Yhdessä tekeminen oli lapsen mielestä myös yksi vaihtoehto; arjen merkityksellistä toimintaa voitiin tehdä joko yksin tai toisen kanssa. Yhdessä tekeminen liittyi ajoittain lapsen näkökulmasta nimenomaan voimiseen; mahdollisuuteen tai vaihtoehtoon ei niinkään haluamiseen. Mahdollisuutta arkeen toi lapsen kokemus siitä, että hän voi jakaa vanhemman kanssa hänelle merkityksellisen asian aktiivisella toiminnalla esimerkiksi piirustuksen viemisellä.

L1: Nenä. Pokkana nenä. Alhaalle tulee suu. (Lapsi piirtää koko ajan). H:No niin just hyvä. Hienosti. Se on hieno lumiukko. L1: Se on äidille. H: Äidille niin, kyllä. Minkälaisia muita asioita sä tykkäät tehdä kun piirtää? L1: Tää on valmis nyt. H:Se on valmis nyt. Mitä muita asioita sä tykkäät tehdä? L1: Mä voin viedä tän mun äidille. H:Onkohan se äiti vielä siellä? L1: Se on kotona. Se on kotona. H:Onks se viel kotona? Mennään näyttää.

Voiminen näyttäytyi myös uudenlaisen toiminnan kokeilemisena tai toiminnan vaihtelevuutena. Lapset toivat keskustelussa esille erilaisia toiminnan tekemisen vaihtoehtoja, jotka liittyivät heidän merkitykselliseen arkeensa esimerkiksi ratsastamista välillä rauhallisesti välillä kovaa tai uida välillä kylmässä vedessä. Kuten aikaisemmin tuli esille lapset ilmaisivat melko vähän vaikeuksia. Oli kuitenkin tilanne jossa lapsi rohkeasti jakoi kokemustaan erehtyväisyydestään ja voiminen tuli esille virheiden tekemisen mahdollisuutena; onnistumisena tai epäonnistumisena. Toisessa haastattelutilanteessa lapsi kuvasi mahdollista virhettä, mitä hänen merkityksellisessä toiminnassa saattaa tapahtua; tippua lapsileikissä alas. Lapsen tapa osoittaa tahtomistaan aktiivisella toiminnalla tuli myös selkeästi esille. Vahva elehtiminen ja sanat kuvasit lapsen tahtoa, mutta samalla lapsen mahdollisuutta osoittaa mitä voi tehdä.

L3: Ite tehä. H: No niin. L3: Mä näytän sulle ulkona, mikä on se. V: Valitse laji, minä teen, niinkö. L3: Minä teen. H: Kenen kanssa sä teet? L3: Nyt heti pitää tehdä. V: Jutellaan ensin viel vähän. L3: Sitte minä nousen seisomaan. V: Kenen kanssa sä teet sitä urheilua? L: Mun pikkuveljen ja isän. Ja nouse seisomaa, minä nousen (L).

Eniten lapset toivat haastatteluissa esille **tunteitaan**. Niiden ilmaisu osoittautui melko luontevaksi. Epämiellyttäviä tai ikäviä tunteita lapset nimesivät vähemmän. Yksittäisiä epämiellyttäviä tunteita oli jännittäminen, väsymys ja ujestus. Epämiellyttävä tunne liittyi johonkin arjen merkitykselliseen toimintaan, mutta jokin yksittäinen asia siinä toiminnassa ei ollut mukavaa. Lapsi esimerkiksi kertoi pitävänsä musiikista, mutta tanssiminen ei ollut hänelle mieluisaa. Epämiellyttävät tunteet tulivat esiin toiminnan tekemisen yhteydessä lyhyinä sanoina. Tasapainon hallitseminen nousi haastatteluissa melko paljon esiin, kuten aikaisempien modaaliteettien yhteydessä on kuvattu. Tähän liittyen lapset kertoivat kivuttomuudesta, joka liittyi kaatumiseen tai pyllylleen tippumiseen kiipeilytelineestä. Toisaalta esille tuli myös tylsyyden tunne, joka kaatumiseen liitettiin. Epämiellyttävä tunne liittyi epäonnistumisen tunteeseen lapsen arjessa kun lapsi harjoittellessaan arjen merkityksellistä toimintaa ajoittain epäonnistui. Lapset kertoivat myös heidän osamattomuuden tai taitamattomuuden tunteesta. Esille nousi myös pelottomuuden tunne liittyen lapselle merkitykselliseen arjen elämykseen.

Lapset nimesivät monia arjen asioita joista tykkäävät esimerkiksi kirjaimet-, lämpimästä vedestä pitämisen, urheilun, musiikin tai tietoteknisistä laitteista tykkäämisen. Tykkääminen ilmentyi runsaasti hyvältä tuntuvana tekemisenä ja mieluisana arjen toiminnan tekemisenä. Lapset kuvasivat taitavasti jotakin tiettyä tekemistä johon liittyi hyvänolon tunne esimerkiksi istuminen ja hevosen lämpö, pallojen pyörittämisen mukavuus itse tehtyä konetta pitkin, luisteleminen kengät jalassa tai tangossa roikkumisen ihanuus. Lapset kertoivat luontevasti heidän arkeensa liittyvistä mieluisista toiminnoista kuten käsien venyttelystä, koululäksyjen tekemisestä, heittämisleikeistä, pyörän kellon soittamisen tykkäämisestä, torjumisen ilosta maalivahtina sekä hyppäämisen ilosta.

H: Millasii asioita, mitkä asiat ku aattelee sun arkee, elämää tääl kotona, koulussa ja kaikessa tos urheilussa tärkeetä? L6: Käsien venyttely koripallojalkoja ja läksyt.

Iloa lapsille toi yhdessä tekeminen. Yleensä yhdessä tekeminen liittyi lapselle läheisen aikuisen tai ystävän kanssa jaettuun toimintaan esimerkiksi yhdessä kiipeilyyn tutun ystävän kanssa. Yhdessä tekemisen ilo syntyi myös joukkuepelistä, kun joukkue onnistui

maalinteossa tai kun sai olla mukana joukkueessa, johon kuului maajoukkue tason pelaajia. Mielihyvä syntyi myös tilanteesta, jolloin lapsi koki saavansa määrätä ystäväänsä tai sai itse päättää mitä tietokonepelin pelaaja tekee. Tunteiden kohdalla nousi esille useamman kerran myös lapsen mieluisa väri, joka vaihteli lapsen mieltymysten mukaisesti.

H: Onks teidän nukeilla jotku nimet? V: Mikäs sun nukken nimi on? L2: Inka. H: Inka-nukke, ai ku kiva. Mitäs nukkeleikissä tapahtuu? V: Taidatte olla sen Viivin kanssa prinsessoja muutenki. H1:: Mikä siinä leikissä on parasta? L2: Ne et on ystäviä.*

7.2 Toimijuutta edistävät tekijät

Seuraavaksi kuvaan tekijöitä, jotka lapsen näkökulmasta edistävät heidän toimijuuden toteutumista arjessa. Lapsen toimijuutta vahvasti vastavuoroinen vuorovaikutus aikuisen ja lapsen välillä, yhteinen toiminta arjessa, lämmin vesi, lapsen kehuminen, apuvälineen ja tietoteknisten laitteiden käyttäminen, tunteiden nimeäminen, lapsen kyky oppia sekä leikkiminen ja pelaaminen.

Vastavuoroinen vuorovaikutus aikuisen ja lapsen välillä toimijuutta edistävänä tekijänä tuli esille aikuisen tapana kysyä, lapsen puheen tarkistamisena sekä lapsen oman tahdon toteutumisena. Lisäksi lapsen tarkentava kysymys aikuiselle vahvasti vastavuoroista vuorovaikutusta ja näin myös lapsen toimijuutta. Toimijuutta voitiin edistää, jos lapselta kysyttiin lupaa, saako hänen meneillään olevaan toimintaan osallistua. Samoin useat tarkentavat kysymykset ja arvailut liittyen lapsen toimintaan sekä lapsen toimintaa ohjaavat kysymykset edistivät lapsen toimijuutta. Lapsen puheen toistaminen varmistamalla asian oikeinymmärtäminen selkeällä kysymyksellä nousi merkittäväksi tekijäksi. Lapsi ilmaisi toiminnallaan omaa osaamistaan ja haluamistaan vuorovaikutustilanteissa ja lapsen oman tahdon toteutuminen oli tärkeää. Lapsi ilmaisi piirtämällä omaa tahtoaan kun hän esimerkiksi piirsi oman mielikuvituksensa sanoittamana, omanlaisensa pelihahmon ja tekemällä sisällä mitä vain. Toimijuus vahvistui myös jos lapsi sai käyttää apuvälinettä oman tahdon mukaisesti, päättää yön aikana tavasta kulkea kouluun tai saadesaan määrätä ystävää harjoittelu tilanteessa.

H: Ook sä tehnyt lumiukkoja talvell? L1: Joskus, mutta en halunut pyörittää palloa. H: Et halunut pyörittää palloa, sanoik sä niin? L1: Sanoin.

H: Mitä sä Kerttu oot mieltä, mitä osaamista sulla on tähän piirtämiseen, että mitä sä osaat tässä hyvin? L: Tämmösi.*

Yhteinen toiminta arjessa vahvisti lapsen toimijuutta kun lapsen toimi tutussa ympäristössä sekä sai tehdä merkityksellistä toimintaa yhdessä läheisen kanssa. Lapsi nosti esille myös taidon selvittää pelissä syntyvät erimielisyydet keskenään pelikavereiden kanssa. **Lasta kehumalla** arjen tilanteissa samoin kuin lapsen **tunteiden nimeämisellä** voitiin vahvistaa lapsen toimijuutta. **Lämmin vesi** nousi myös yksittäiseksi toimijuutta edistäväksi tekijäksi lapsen arjessa.

Apuvälineen käyttäminen esiintyi lapsen toimijuutta edistäväksi tekijäksi. Pyörätuolin käyttäminen näyttäytyi lapsen näkökulmasta toimijuutta edistävänä tekijänä kun se mahdollisti itsenäisen koulumatkan kulkemisen tai osallistumisen lapselle mieluisaan toimintaan. Pyörätuolia lapsi käytti myös merkityksellisessä toiminnassa jolloin oli väsynyt. Toimijuus vahvistui myös kun lapsi koki pyörätuolin käytön hänen edukseen koululiikunnassa kun tuolin käyttö oli hänelle tutumpaa kuin koulukavereille. Lapsi osasi myös pyytää apuvälinettä käyttöönsä haastattelu tilanteessa ja näin hän pääsi ilmaisemaan itsensä sujuvammin. Apuvälineen käytössä näkyi myös lapsen oman tahdon ilmaisu kun lapsi otti tukea portaiden kaiteesta jos hän halusi.

L3: Missäs se kuvataulu? V Hyvä idea, kuvataulu. Mä äsken sitä mietinkin, mut unohdin

L6: Mut ku se on, ku me siis ollaan pyörätuolissa sit koripalloon ni se on vähän.. se on mulle ollut etu mut niille toisille vähän hitaampaa

Leikkiminen ja pelaaminen oli vahva toimijuutta edistävä tekijä. Lapset halusivat leikkiä tai pelata ystävien kanssa, mutta myös yksin tekeminen vahvisti lapsen toimijuutta. Keskeistä toimijuutta tukevana tekijänä oli vaihtoehto valita tekemisen toteuttaminen joko yksin tai toisten kanssa. Osallisuuden kokemus toimijuutta edistävänä tekijänä tuli esille lapsen kertomuksessa, kun hän kertoi maajoukkuetasoisten pelaajien osallistumisesta aloittelijoiden peliryhmään. Osallistuminen joukkuepeleihin ja joukkueen onnistuminen maalinteossa oli myös tekijä, joka edisti yksittäisen lapsen toimijuutta. Mielikuvituksen käyttö leikissä nousi myös selkeäksi toimijuutta edistäväksi tekijäksi. Lapsi koki onnistumista ja iloa saadessaan rakentaa leikkiä oman mielikuvituksensa kautta. Tähän liittyi myös aikaisemmin esille tullut yhdessä tekeminen ja taito kysyä. Aikuisen rakentavilla ja

rohkaisevilla kysymyksillä ja tarkalla kuuntelulla voitiin osallistua lapsen rikkaaseen mielikuvitus leikkiin, joka vahvisti lapsen toimijuutta. Mielikuvituksen käyttöön liittyi myös ideoiden esittäminen harjoittelun toteuttamisesta.

H: Miltä se kiipeily tuntuu? L4: Kivalta kun Heikkikin kiipeilee sielä. Niin, onks Heikki* sun hyvä ystävä? L4: On. H: Teeteks te paljon asioita yhdessä? L4: Joo.*

H: Mitäs sitte, kun päivä menee eteenpäin nii mikä on kaikista parasta sun päivässä? Mistä sä tykkäät? L2: No, ku on muita kavereita. V: Nii päiväkodissa vai tääl kotona? L2: Mmm tääl kotona.

H: Mitäs muuta sä tykkäät tehdä kavereitten kanssa, toi futis on kiva juttu, onks jotain muita? L6: Leikkiminen ylipäättänsä.

H: Tykkäät sä pelata sitä ihan yksin vai pelaat sä jonkun kanssa (myGraft tietokonepeli)? L4: Välillä yksin ja välillä jonkun kanssa

Tietoteknisten laitteiden käyttö nousi lasten kohdalla merkittäväksi tekijäksi edistää toimijuutta. Lapset kuvasivat heille mieluisia tietokonepelejä tai matkapuhelimen käyttö oli lapselle myös tärkeää. Pelimaailma nosti esiin myös lapsen huumorin, ”jekuttamisen”, jonka avulla vastapelaajalle saattoi rakentaa ansoja pelimaailmassa ja näin toimia oman tahdon mukaisesti. Tietotekniikan avulla lapsi voi oppia myös uusia asioita ja vierasta kieltä. Tietokonepeleissä nousi esille myös valinnan mahdollisuus kun lapsi kuvasi tietokonepelin pelaamista samassa tai eri pelimaailmassa kaverin kanssa. Videoiden katsominen tai toisen lapsen pelin seuraaminen YouTubissa oli lapsille hyvin merkityksellistä ja näin vahvisti lapsen omaa tahtoa. Myös Ipadin käyttö lapselle tärkeän asian selvittämisessä oli toimijuutta vahvistava tekijä.

Toimijuutta edistäväksi tekijäksi nousi myös **lapsen kyky oppia**. Lapset kertoivat heillä olevan esimerkiksi parempi taito oppia vierasta kieltä kun he olivat lapsia. Lapsi kertoi myös taidostaan oppia tuntemaan vastapelaajan pelitaktiikkaa havainnoidessaan vastapelaajan peliä. Näin hän tiesi miten toimia maalivahtina, jotta torjuminen onnistuu. Onnistumisen kautta lapsen toimijuus vahvistuu. Esille nousi myös oppimisen taitoon liittyvä mahdollisuus toteuttaa lapselle merkityksellistä toimintaa itsenäisesti arjessa kun käsien venyttelyn oli oppinut valmentajalta.

L6: Joo. Niin ja jos pelaa englannin kielistä niin sit siit oppii englantia ihan hyvin

7.3 Toimijuutta rajoittavat tekijät

Toimijuutta rajoittavia tekijöitä nousi esille vähän. Ne muodostivat kolme selkeää luokkaa. Lapsen toimijuutta rajoittaa hänen oma toiminta, toisen henkilön toiminta tai ympäristön tuoma rajoite.

Lapsen oma toiminta, joka rajoitti hänen toimijuuttansa, oli pelisääntöjen unohtaminen, jonka seurauksena voi tapahtua virhe. Toimijuuden toteuttamista rajoittaa myös väsymys, koska silloin ei jaksakaan tehdä merkityksellistä arjen toimintaa. Lapsen jääminen pelaamaan tabletilla perheen ollessa poissa on aiheuttanut unohduksen tehdä koulutehtäviä. Tehtävien teon lapsi koki arjessaan tärkeäksi asiaksi. Nämä unohdukset ja vireystilan lasku lapsi koki negatiivisiksi asioiksi arjessaan ja ne rajoittavat hänen toimijuutensa toteutumista.

H: Onks viel jotain muuta mikä on tärkeätä sulle, tällä hetkellä? L6: Yleensä mä luen aina illalla ennen iltaa mut nyt mä en oo pitkään aikaan lukenut sitä. Mul on ollut näit kaheksan aamuja.

Lapset toimijuutta rajoitti myös **toisen henkilön toiminta**. Aikuisen monet kysymykset, arvailut ja vaikeat kysymykset vaikeutti lapsen toimintaa. Ennakko oletus lapsen pitämästä asiasta voi vaikuttaa lapsen oman tahdon ilmaisuun. Aikuisen rajoittaa lapsen toimijuutta myös, jos hän ei varmista lapselta itseltään hänen omaa tulkintaansa liittyen lapsen tunnetilaan. Tutkimuksessa nousi esille, että lapsen vanhemman oma vireystila vaikuttaa lapsen toimijuuden toteutumiseen kun harrastukseen kulkeminen vanhemman jaksamien myötä estyy. Vanhemman lupa rajoittaa myös lapsen oman tahdon toteuttamista kun mieluisan tietokonepelin pelaamiseen estyy. Tietokoneen palaamista voi estää myös rikkoutunut laite, mutta sen korjauksesta huolimatta lapsi koki vanhemman kiellon pelaamista estäväksi tekijäksi. Pelaamisen eli arjessa mieluisan toiminnan tekemisen, jossa lapsen toimijuus toteutuu rajoittaa myös lapsen sisarus omalla pelaamisella.

H: Kuinka usein sä käyt (ratsastamassa)? L4: ööö, mun pitäis käydä kerran viikossa, mutta äiti ei oo jaksanut mennä sinne.

Lapsen toimijuutta rajoittavaksi tekijäksi nousee myös **ympäristötekijät** joita olivat kylmä ulkoilma tai kylmä vesi. Ympäristön edellytys omistaa rahaa voi myös estää mieluisan toiminnan toteutusta lapsen näkökulmasta.

Lapsen toimijuutta rajoittavaksi tekijäksi lapset nimesivät myös aikaiset herätykset, jonka vuoksi esimerkiksi lukeminen oli vähentynyt. Perheen omistaessa yhden tietokoneen lapsi koki sen heikentävän hänen mahdollisuuttaan toteuttaa mieluista tietokone peliä yhdessä koulukavereiden kanssa.

H: Sä tykkäät sisäleikeistä, mikäs niissä sisäleikeissä on kivaa? L5: Ettei tartte palella siel kylmässä.

L6: Mä haluisin pelata monii pelejä mut mä en pääse tolla kun meil ei oo toista tietokoneeta josa ois mini Graft ni me ei pystytä pelaa monia pelejä

8 Kuvaus lapsen toimijuutta vahvistavista ydintekijöistä

Kehittämistyön tulosten perusteella rakentui kuvas lapsen toimijuutta vahvistavista ydintekijöistä lapselle merkityksellisissä arjen toiminnoissa (kuvio 6). Lapsen arki rakentui konkreettisiksi toiminnoiksi, joissa toimijuus muodostui kolmeksi toimijuuden ulottuvuudesta muodostuviksi ryhmiksi, jotka olivat 1) haluta, tuntea, voida 2) osata ja kyetä ja 3) täytyä (vrt. Jyrkämä 2007, 2013a).

Leikkiminen ja pelaaminen

Lämmin vesi

Lapsen kehuminen

Oman tahdon ilmaisu

Vastavuoroinen vuorovaikutus

Mieluisat värit

Yhteistoiminta arjessa

Apuvälineen käyttö

Tietotekniset laitteet

Tunteiden nimeäminen

Lapsen kyky oppia

TOIMIJUUTTA EDISTÄVÄT TEKIJÄT

Osata

Minä osaan, tiedän ja oivallan arjessa

- Kelata pyörätuolilla koulusta kotiin
- Syöttää ja torjua pelissä
- Uida
- Piirtää
- Tehdä parkour temppuja
- Pyöräillä
- Lapsi leikkiä
- Leipoa

Kyetä

Tuntea

Haluta

Minä tykkään, tahdon ja voin arjessa

- Leikkiä toisten kanssa tai yksin
- Minä näytän ja toimin

Voida

LAPSI TOIMIJANA

Täytyä

Minulle on vaikeaa arjessa, vaihdan puheen aihetta

- Tasapainon säilyttäminen ja hienomotoriset taidot
- Sääntöjen muistaminen
- Yksittäiset taidot ja pakot

Lapsen oma toiminta

Toisen henkilön toiminta

Ympäristön rajoite

TOIMIJUUTTA RAJOITTAVAT TEKIJÄT

Kuvio 6. Lapsen toimijuutta vahvistavat ydintekijät lapselle merkityksellisissä arjen toiminnoissa

Lapsen toimijuuden toteutuminen arjessa välittyi lasten näkökulmasta ennen kaikkea konkreettisena tekemisenä, joka, oli yksilöllisten mieltymysten mukaista leikkiä, pelamista tai muuta arjen arkista toimintaa. Muu arkinen toiminta, jota lapset kokivat osavansa, oli esimerkiksi leipomista, uimista tai koulumatkan kulkemista itsenäisesti (kts. kuvio 6). Lapset halusivat leikkiä, joko lapselle merkityksellisen aikuisen tai ystävän kanssa. Keskeistä oli lapsen mahdollisuus vaikuttaa leikin toteutumisen tapaan, leikkiä välillä toisen kanssa, välillä yksin. Aina se miten leikki toteutui yhdessä tai yksin ei ollut merkityksellistä. Leikki itsessään oli merkittävää arjen toimintaa. Tunteet olivat niin leikissä kuin arjessa yleensäkin aktiivisesti läsnä, samoin kun mahdollisuus toimia, tehdä ja näyttää.

Lapselle mahdollisuus toimia; näyttää ja tehdä oli lapsen näkökulmasta samanaikaisesti tahtomista ja mahdollisuutta ja näin lapsi vaikutti aktiivisesti vuorovaikutustilanteisiinsa. Toisaalta mahdollisuus valita osallistuminen tai yksin toimiminen toi näkyväksi osallisuuden kokemuksen, joka toimijuuden toteutumisessa esiintyi. Toimijuuden osatekijä, täytyminen näkyi pääosin erilaisina vaikeuksina. Kuviossa vaikeudet on asetettu ikään kuin ajatuskuplaan sen vuoksi, että näistä vaikeuksista lapset eivät mieluusti keskustelleet tai he eivät ylipäättänsä nostaneet esille arkeensa liittyviä haasteita. Arjen haasteet eivät välttämättä olleet epämukava asia puhua vaan ne olivat toissijaisia tekijöitä silloin kun meneillään oli mukavaa toimintaa.

Lapsen toimijuutta vahvistavissa tekijöissä nousi myös vahvasti esille, toiminen toisten kanssa; leikkien tai pelaten. Ennen kaikkea mielikuvituksen turvin rakennettu leikki oli sellaista arjen toimintaa, joka oli lapsille mieluisaa. Mielikuvitusta vahvistamalla voitiin vahvistaa lapsen toimijuutta. Lapsen leikki eteni mielikuvituksen keinoin ja selvää suunnitelmaa lapset eivät aina tehneet. Toisaalta aikuinen pystyi ohjaavilla, rakentavilla ja selkeillä kysymyksillä ohjaamaan lapsen leikkiä, jos lapsi jäi leikissään tai arjen muissa toiminnoissa jumiin tai kohtasi haasteita. Lapsi pystyi vahvistamaan omaa toimijuutta myös omilla kysymyksillä. Merkittävää lapsen leikissä, samoin kuin lapsen arjen toiminnoissa yleensä oli värit. Sillä minkävärisillä leikkivälineillä toimittiin tai minkävärisiä asioita lapsi arjessa kohtasi oli merkitystä lapsen innostuksen ja motivoimisen suhteen.

Toimijuutta vahvistettaessa vastavuoroisessa vuorovaikutustilanteissa aikuisen ja lapsen välillä on lapsen oman tahdon ilmaisulla tärkeä rooli. Ilmaistakseen omaa tahtoaan

lapsi saa kokemuksen vaikuttamisen mahdollisuudesta omassa elämässään. Mahdollisuus käyttää apuvälinettä oman tahdon mukaisesti sekä tietotekniikka nousivat keskeisiksi toimijuutta vahvistaviksi elementeiksi ja näiden kautta lapsen oman näkemyksen ilmaisu välittyi hyvin. Apuväline loi arkeen mahdollisuutta toimia halutulla tavalla. Apuvälineen käyttö näyttäytyi myös etuna verraten lapsiin, jotka eivät apuvälinettä käyttäneet ja näin lapsen onnistumiset arjessa lisääntyivät. Samalla lapsen positiiviset tunteet saivat vahvistusta. Tunteiden nimeämisen kautta voitiin toimijuutta vahvistaa, joko aikuisen nimeämällä tunteita tai lapsen omalla tunneilmaisulla. Jos aikuinen ei varmistanut lapsen tunnetta hänen tulkinnastaan toimijuuden toteutuminen vaarantui. Tietotekniikka toimi myös oivallisena oppimisen välineenä ja lapset pitivät heidän nuorta ikää etuna oppia. He kokivat toimijuutensa vahvistuvana kun he saivat toteuttaa arjessa mieluista toimintaa, jonka he olivat oppineet aikuiselta tai kun he oppivat havainnoimalla toisia lapsia.

Lapsen toimijuutta rajoittavissa tekijöissä nousi eteen samoja seikkoja kuin edistävissä tekijöissä joten tilanteen kontekstuaalisuus toi esiin sen oliko tekijä edistävä vaiko toimijuutta rajoittava elementti. Aikuisen pystyi toisaalta ohjaavilla ja selkeillä kysymyksillä edistämään toimijuutta, mutta samanaikaisesti saatettiin liikkua niillä rajamailla, että monet perättäiset kysymykset hämmensi lasta. Hämmennys nousi toimijuutta rajoittavaksi tekijäksi. Lukuisat arvailut saattoivat toisaalta johdattaa lapsen ajatusta toisaalle hänen omista ajatuksistaan ja toisaalta ohjata haluttuun suuntaan. Keskeiseksi tekijäksi nousikin ennako oletusten karsiminen, koska ennako-oletuksilla lapsen toimijuuden toteutuminen kapeutui.

Lapsen vanhempi saattoi rajoittaa lapsen toimijuutta jos hän oman väsymyksen vuoksi jätti osallistumatta lapselle tärkeään toimintaan. Toisaalta lapsen oma vireystila vaikutti mielekkääseen arkeen osallistumista. Joku muu perheen jäsen saattoi omalla toimijuudella estää lapsen mielekkään toimisen arjessa ja näin vuorovaikutus tilanne saattoi kääntyä toimijuutta rajoittavaksi tekijäksi. Tietotekniikka saattoi muodostua myös toimijuutta rajoittavaksi tekijäksi jos sen parissa unohtui viettää liian paljon aikaa. Silloin arjen muiden tärkeiden tehtävän tekeminen unohtui. Myös laitteiden hankinta voi muodostua rajoittavaksi tekijäksi, jos haluttuja laitteita on liian vähän.

Kuvio on rakennettu ajatus- ja puhekupliin sen vuoksi, että sillä haluttiin symbolisesti kuvata lapsen kuuntelemisen ja kuulemisen tärkeyttä arjessa. Leikki on lasten mielestä

tärkeä toiminta-areena, jossa on mahdollisuus osoittaa tahtoa, tunteita ja ilmaista osaamistaan ja leikissä toimijuutta voidaan tukea vastavuoroisessa vuorovaikutus suhteessa.

9 Pohdinta

Tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä rakentui kuvaus lapsen toimijuutta vahvistavista ydintekijöistä. Jokapäiväinen arki sai tärkeän merkityksen, josta löytyy moninaiset toiminnan muodot, joilla on myös kuntouttavat elementit (kts. Määttä 1999, Uotinen 2008). Tämän työn tuloksia hyödynnetään LOOK-hankkeen (2014–2017) myöhemmissä vaiheissa kun kehitetään ja pilotoidaan yhteisiä toimintatapoja ja –välineitä lapsen kuntoutumiseen. Seuraavaksi tarkastelen kehittämistyön tuloksia, eettisyyttä ja luotettavuutta sekä tulosten hyödynnettävyyttä LOOK-hankkeessa ja jatkotutkimusehdotuksia.

9.1 Tulosten tarkastelua

Tuloksissa välittyi toimijuuden merkittävä tilanne sidonnaisuus ja yksilöllisyys, joka on noussut esiin myös muissa toimijuutta koskevissa tutkimuksissa (esim. Olli – Vehkoski – Salanterä 2012, Määttä 1999, Uotinen 2008). Lapset vahvistivat Jyrkämän (2007) ajattelua siitä, että toimijuus on kaiken kaikkiaan jotakin, joka syntyy, muotoutuu ja uusiutuu kuuden (osata, haluta, tuntea, voida, täytyä ja kyetä) modaaliteetin yhteen kietoutuvana kokonaisdynamiiikkana (Jyrkämä 2007: 207). Sen lisäksi, että toimijuuden kuusi ulottuvuutta kietoutuivat yhteen, ne muodistivat myös kolme kiinteästi toisissaan olevaa ryhmää: 1) haluta, tuntea ja voida sekä 2) osata, kyetä ja 3) täytyä. Kaikissa arjentilanteissa ei tämän kaltainen jaottelu ole kuitenkaan yhtenevä eikä se myöskään tässä tutkimuksessa ollut aina näin selkeä. Esimerkiksi haluaminen kietoutui myös osaksi osaamista ja kykenemistä ja täyttymiseen liittyi myös moninaiset tunteet. Näiden ryhmittelyjen kautta abstrakti ja hieman vaikeasti tartuttavissa oleva toimijuus käsite konkretisoitui arjen toiminnan tasolle. Tämän ryhmittelyn kautta voidaan tunnistaa elementtejä joihin tulisi kiinnittää huomiota lapsen arjessa kuntoutumista edistämässä.

Tunteet tulivat esiin monipuolisesti lapsen toimijuudessa ja tunteet ohjasivat lapsen haluamista. Tunteiden nimeäminen oli yksi tekijä, joka nousi konkreettiseksi toimijuutta edistäväksi tekijäksi. Lapsen tunnetta nimeämällä ja suhtautumalle siihen arvostavasti ja

tilanteen vaativalla vakavuudella oli toimijuuden toteutumisen kanalta keskeistä. Lisäksi tekeminen ja toimiminen mahdollisti tunteiden ja haluamisen ilmaisua toimijuutta edistävästi. Voiminen kietoutui mielenkiintoisesti haluamisen ja tunteiden kanssa näyttäytyen lapsen kokemana mahdollisuutena vaikuttaa olemassa olevaan vuorovaikutustilanteeseen. Pakot ja välttämättömyydet tulivat esiin vaikeuksina, jotka tulivat esille itse toiminnassa, toimintaa havaitsemalla. Lapset tuottivat myös paljon osaamiseen liittyvää toimijuutta, joka oli kuitenkin ajoittain hyvin haasteellista erottaa kykenemisestä. Haastavaksi osaamisen ja kykenemisen erottamisen teki lapsen arvokkaat erityispiirteet esim. lapsen tapa kommunikoida sekä lapsen fyysiset ja psyykkiset taidot. Jyrkämän (2008) mukaan modaaliteetti ajattelua voidaan käyttää kehikkona, jossa toimintakyky tarkastelun painopistettä siirretään pois yksilön henkilökohtaisista ominaisuuksista kohti arjentoimintoja. (Jyrkämä 2008: 277). Jyrkämän näkemys on tärkeä etenkin sen vuoksi, että siinä toimintakyvyn tarkastelu painottuu tilannekohtaisuuteen. Näin lapsi, jolla on vamma voi kokea vahvoja onnistumisen kokemuksia kun huomio kiinnitetään ennen kaikkea rakenteellisiin- ja tilannekohtaisiin tekijöihin.

Jyrkämän (2007, 2008, 2013a) viitekehys tarvitsee rinnalleen myös muita toimijuutta tukevia ajattelumalleja. Lapsen identiteetin kehittymisen kannalta myös lapsen henkilökohtaiset ominaisuudet liittyen esimerkiksi lapsen vammaan tai sairauteen on tärkeä huomioida arjen toimintatilanteissa. Keskeistä on lähestyä erityispiirteitä voimavaralähtöisesti (kts. Lehtinen 2000, Sipari – Mäkinen 2012:18). Kun kysymyksessä on esimerkiksi lapsi, joka tarvitsee kommunikoidakseen vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä, on keskeistä huomioida toisaalta lapsen henkilökohtainen ominaisuus kommunikoida valtaväestöstä poikkeavalla tavalla. Samalla tulee kiinnittää huomio niihin elementteihin miten vaihtoehtoisten kommunikaatio menetelmien käyttö mahdollistuu arjessa tilannekohtaisesti.

Toimijuutta vahvistaessa on pyrittävä vaikuttamaan ihmisten asenteisiin ja näkemään vammaisuus Vehmaksen (2005) tulkinnan mukaan yhdeksi inhimillisen moninaisuuden ilmentymismuodoksi pyrkien vaikuttamaan yhteiskunnan ideologiseen ja kulttuurilliseen ilmapiiriin kohti avoimuutta ja erilaisuuden hyväksyntää. (Vehmas 2005: 211.) ICF kuvaa miten sairauden ja vamman sekä tilanne kohtaisten tekijöiden yhteisvaikutukset näkyvät lapsen arjessa ja elämässä. ICF:n avulla toimintakyky ymmärretään laajana ja kokonaisvaltaisena tilana, jossa painottuu suoriutuminen ja osallisuus lapselle tärkeistä arjen toi-

minnoista hänen omassa ympäristössään. (WHO 2004.) Näin ICF tuo esille voimavaralähtöisesti lapsen kokonaistilanteen ja vahvistaa lapsen ja ympäristön välistä vuorovaikutusta toimijuutta korostavalla tavalla.

Kuntoutuksessa suunnitelmallisuus ja tavoitteen asettaminen on yksi kuntoutuksen kulmakiviä (esim. Kuntoutuksen selonteko 2002, Järvikoski – Härkäpää 2011, Koukkari 2010). Kuntoutusta kuvataan pitkäjänteiseksi toiminnaksi. Suunnitelmallisuus on mielenkiintoinen seikka, jota pohdin useaan otteeseen tämän tutkimuksen aikana. Lasten eläminen hetkessä on tunnistettu useiden tutkimustenkin kautta (esim. Karlsson 2012). Lasten taito elää ”tässä ja nyt” on piirre, jota aikuisten maailmassa tänä hetkisenä aikakautena yhä enemmän myös ihannoidaan. Siparin (2008) tutkimuksessa on noussut esille ammattilaisten ajatus siitä, että vanhemmilla joilla voi olla vähän kokemusta vammaisuudesta, nousee merkittäväksi tekijäksi suunnitella arki huolellisesti, jotta osallisuus lisääntyisi. (Sipari 2008: 75-76, 79.) Tähän näkemykseen tulisi lisätä lapsen lasten ajatus suunnitelmallisuudesta, joka tässä tutkimuksessa ilmentyi jatkuvana ideoimisena, tekemisenä, kokeilemisena, ääneen puhumisena. Aikuinen voi vahvistaa tätä omilla teoilla ja selkeillä kysymyksillä. Hän voi sanoittaa lapselle lapsen tekemistä, josta lapset voivat saada myös uusia ajatuksia ja ideoita. Näin kehitetään vuorovaikutusta ja toimijuutta, joka kuntoutuksessa on tärkeää (Sipari – Mäkinen 2012: 17).

Aikuisten on oltava ketterämpiä ja joustavampia suunnitelmien kanssa. Jos me rajamme liikaa lapsen omaa mielikuvitusta jatkuvalla suunnittelulla hukkaamme silloin myös lapsen kuntoutumista edistävää toimintaa, toimintaa jossa lapsi pääsee vapaasti toteuttamaan omaan tahtoaan ja osaamistaan. Jos lapsi ei saa vapaasti ideoita, tuottaa suunnitelmaa omaa tahtiinsa jää merkittävät oivallukset kokematta, jotka lapsen kuntoutumisen ja oppimisen kannalta ovat äärettömän arvokkaita. Merkittävää onkin kiinnittää huomioita siihen miten rakennamme suunnitelmia niin, että niiden sisällä säilyy luovuus ja joustavuus. Samoin myös mahdollisuus sukeltaa lapsen haavemaailmaan, joka tässä tutkimuksessa tuli myös vahvasti esille. Silloin kun lapsi haluaa elää unelmissaan, annetaanko siihen mahdollisuutta riittävästi vai jarruttaako aikuiset sitä liiaksi? Voisiko haaveilu olla myös yksi keino, jota lisäämällä voitaisiin saavuttaa yhteistä ymmärrystä siitä mikä kuntoutumisessa on missäkin tilanteessa keskeistä. Saavutettaisiinko näin myös dialogista yhteistoimijuutta kun yhdistäisimme lapsen tavan rakentaa suunnitelmaa toiminnan edetessä ja toisaalta aikuisen tapaa suunnitella ennakkoon (kts. Karlsson 2012: 275).

Kuntoutuksen tavoitteellisuutta pohtiessa on hyvä nostaa esille myös Kuukan (2015) väitöstutkimus, jossa lasten ruumiillisuutta tarkastellaan osana lasten terveyttä ja hyvinvointia. Siinä on nousut esille, että lapset ovat hyvin perillä siitä, mikä on terveydelle hyväksi tai pahaksi: miten tulee liikkua, leikkiä, syödä, peseytyä ja levätä pitääkseen itsensä kunnossa. (Kuukka 2015:190.) Tämä on merkittävä tekijä lapsen kuntoutumisen ja arjen kannalta ja antaa oivan vahvistuksen sille miten merkittävä on lapsen oman näkökulman selvittäminen esimerkiksi kun määritellään tavoitteita lapsen taitojen kehittämiseksi kuntoutuksessa.

Lapsen leikkiä tärkeämpää asiaa ei ole ja se on oleellinen areena lapsen toimijuuden toteutumiselle. Lapsen maailma täyttyy leikistä ja hänen ilonhetkensä syntyvät siitä. Lapsen leikki on erilaista eri-ikäkausiin ja eri paikoissa. Lapsen leikkivälineet kuten legot, nuket, palikat ja lelut ovat myös osa lasten leikkiä. Lapsille leikkiin liittyy lisäksi hauskanpito, kaverien seura sekä mahdollisuus leikkiä itsekseen. Lapselle on tärkeää olla kuten muut, aina leikkivälineiden valinnoista pukeutumiseen saakka. (Kyrölampi-Kylmänen 2010:120,146.) Halu olla kuten muut on korostunut etenkin lasten parissa, joilla on vamma (esim. Connors & Stalker 2003) ja tämä näkyi myös tässä tutkimuksessa kiinnostuksena ikätovereiden mukaisiin tietokonepeleihin ja toimintaa kuten parkouriin.

Leikki ja ystävyys nousi tässä tutkimuksessa tärkeään rooliin ja samat elementit ovat nousseet myös Roossin (2015) väitöstutkimuksessa, jossa on tutkittu lasten kerrontaa päiväkotiarjessa. Strandell (2010) on tuonut esiin ajatuksen siitä, että leikki olisi käsite, jonka avulla lapset työntettäisiin omaan kulttuuriin – pois osallisuudesta ja vaikuttamisesta (Strandell 2010: 107). Mielestäni leikki voi olla tämän tutkimuksen valossa oivallinen toiminta-areena, jossa voidaan rakentaa yhteistoimijuutta, jos aikuinen suhtautuu leikkiin arvostavasti ja sukeltaa lapsen maailmaan avarakatseisesti. Tärkeää on riisua valta-asema, jossa asetetaan toisen yläpuolelle tietämään asioita toisen puolesta (Olli 2014: 159). Roossin (2015) ajatusten mukaisesti lapsille on annettava vapautta leikkiessään, mutta muistettava ettei vapaudessa kyse ole siitä, että aikuinen vetäytyy kokonaan leikin ulkopuolelle. Roos (2015) rohkaisee aikuisia etsiytymään lapsen näköisiin ja lapsen oloisiin hetkiin. Aina aikuisia ei niissä tarvita, mutta mukana olemalla on mahdollista saavuttaa tilanne, jossa aidosti ja oikeasti kurkistetaan lasten todellisuuteen ja varmistetaan lapsen äänen kuuleminen. (Roos 2015: 162).

Teknologian lisääntyminen näkyy myös lasten leikeissä ja leikkimaailmoissa, joka nousi esille myös tässä tutkimuksessa. Lapset oppivat ensimmäisistä elinvuosista saakka vähitellen käyttämään ympärillään olevaa teknologiaa – eli kaikkea sitä, mitä ihmiset ovat kehittäneet helpottamaan omaa elämäänsä sekä tuottamaan iloa ja nautintoa. Leikissä lapsi voi mielikuvituksensa turvin harjoittaa erilaisia teknologisia rooleja riippumatta siitä, miten hyvin hän niiden käyttöä todellisuudessa hallitsee. Roolileikit vahvistavat lapsen kehittyvää identiteettiä teknologia toimintojen käyttäjänä, joka 2000 luvun myötä on kasvavasti lisääntynyt. Lapsen tutustua teknologia maailmaan pienestä pitäen luonnollisena osana ympäröivää yhteiskuntaa yhdessä aikuisen kanssa, hän samalla oppii arvioimaan kriittisesti tarjolla olevia vaihtoehtoja. (Turja 2011: 196, 200-2001.)

Lapset oppivat ja kehittävät nopeasti myös uusia tapoja hyödyntää teknologiaa, joten välineiden käyttö on oivallinen keino nostaa esille lasten omaa asiantuntijuutta ja heidän toimijuuttaan (Kumpulainen ym. 2010:32). Tämä on merkittävää siitä syystä, että media- ja teknologiailmiot arvellaan tuottavan kasvatuksellisesti myös negatiivisia seurauksia esimerkiksi tietokoneiden liiallinen käyttö ja levottomuuden yhteys. Lapset eivät arvioi teknologia tuotteita kasvattavuuden näkökulmasta vaan lapset pitävät näitä hauskoina ja välitöntä nautintoa tuottavina laitteina joissa toimijuuden toteutuminen mahdollistuu. (Pääjoki 2011, 117.) Mielestäni tämä tutkimus toi näkyväksi sen, että yhä enemmän tarvitaan lapsen ja aikuisen yhteistä keskustelua siitä miten teknologiaa voi onnistuneesti hyödyntää, niin, että lapsi kokee olevansa toimija, mutta aikuisella on vastuu suojella lasta sellaiselta, joka voi aiheuttaa lapsessa esimerkiksi huolta tai pelkoa (kts. Kyrölämpi-Kylmänen 2010:127).

Oppiminen on erottamaton osa lapsen leikkiä ja uuden luomista (Karlsson 2012: 264). Kuntoutuksessa on kyse oppimisesta, joka nousi tämän aineiston valossa esiin lasten taitavina kannanottoina siitä miten he oppivat esim. havainnoimalla tai saaden ohjausta aikuiselta sekä toimimalla toistenlasten parissa. Tämän tutkimuksen lapset vahvistivat Järvikosken ja Härkäpään (2011) näkemystä siitä, että oppimista tapahtuu käytännössä kaikessa inhimillisessä toiminnassa, arkipäivän tapahtumissa, keskusteluissa ja toiminnassa (Järvikoski – Härkäpää: 2011: 171).

Mielenkiitoseksi oppimisen näkökulmasta tässä aineistossa teki myös lasten runsas osaamisen ilmentyminen. Lapsia perheineen oli pyydetty valokuvamaan sellaista arjen

toimintaa, joka ennen kaikkea oli lapselle merkityksellistä, mutta johon saattoi liittyä vielä haasteita. Lasten näkökulmasta merkittäväksi arjen toiminnaksi nousi osaaminen ja halu osata erilaisia arjen askareita. Lapset toivat esille pystyvyyttä, joka sosiaalis-kognitiivisessa oppimisteoriassa on keskeinen tekijä ihmisen kehittymisessä lapsuusvuosista alkaen (kts. Bandura 1986, 1999). Kun ihminen lapsuudestaan lähtien uskoo pystyvänsä omalla toiminnallaan saaman aikaan haluamiaan asioita ja luottaa pystyvänsä asettamaan tavoitteita hänen toimijuutensa vahvistuu. Kuntoutuksessa onkin yhä etenevässä määrin kiinnitettävä huomiota lapsen hallinta- ja pystyvyyttä tukeviin toimintamuotoihin (Järvikoski – Härkäpää 2011: 133-134).

Vastavoroinen vuorovaikutus nousi tässä tutkimuksessa toimijuutta vahvistavaksi tekijäksi samoin kuin Olli – Vehkakoski – Salanterän (2012) kirjallisuuskatsauksessa. Heidän katsauksessa lasten, joilla on vamma, toimijuutta on tarkasteltu suhteessa lasten kanssa toimiviin ammattihenkilöihin, jotka työskentelevät erilaisissa institutionaalisissa konteksteissa. Lapsen tapa ilmaista itseään toiminnan kautta on keskeistä huomioida kaikissa arjen tilanteissa sekä aikuisen taito kysyä ja kommunikoida. Lapset ja aikuiset kiinnittävät huomiota usein eri asioihin ja he antavat niille erilaisia merkityksiä (kts. Olli 2014: 156).

Lasta kiinnostavat pienet, mielenkiintoiset yksityiskohdat, joiden tunnistamisessa lapset ovat yleensä hyvin taitavia. Tällaisia tilanteita syntyi usein myös tässä tutkimuksessa. Nämä *hetket* ovat erittäin merkityksellisiä ja niissä aikuisen taito pysähtyä kuulemaan lapsen sanomaa on, aito tapa vahvistaa toimijuutta. Näin aikuiselle voi avautua lapsen näkökulma sellaiseen asiaan, joka aikuisesta vaikuttaa merkityksettömältä. Nämä *hetket* ovat siltoja vastavuoroisen kommunikaation rakentamisessa lapsen ja aikuisen välillä. Keskeistä arjessa olisi havaita nämä tilanteet. Alla olevalla lainauksella tuon esille yhden tilanteen, joka oivallisesti kertoo arkipäivän tilanteesta jossa esiintyy kiinnostuksemme erilaisuus. Samankaltaisia tilanteita tulee eteen lähes päivittäin toimiessamme lasten kanssa. Lainaus on yhteisestä teehetkestä lapsen, vanhemman ja haastattelijan välillä. Se pysäyttää pohtimaan tapaa ja keinoja, miten pienissä arkisissa hetkissä kommunikaatiota olisi hyvä jatkaa, jotta osallistaisimme itsemme lapsen ajatuksiin ja pohdintoihin toimijuutta edistävästi.

V: Kerrok sä Tainalle et mitä sä saat päättää ite aina? Sä saat ite päättää mitä sä laitat päiväkotiin päälle. H: Osaaksä tehä jo semmosen päätöksen? V: Katotaan aina illalla yhdessä Liisan* kanssa vaatteet ja sit ne laiteaan seuraavana päivänä päiväkotiin. H: Sehän on hyvä juttu et saat tehä sellaisen L: Miks mullaki on lusikka?*

*Nimet muutettu

9.2 Menetelmällisten ratkaisujen arviointi

Valokuvaus on tuottanut yllättäviä tuloksia aikuisille aikaisemmissa tutkimuksissa joissa valokuvaus on toiminut aineiston keräämisen tapana (esim. Cook – Hess 2007, Mykkänen – Bööck 2013) Tässä tutkimuksessa valokuvat tuottivat hyvin lasten merkityksellistä arjen toimintaa silloin, kun lapsen kanssa oli aktiivisesti käyty keskustelua hänen arjestaan. Aineistoista välittyi selvästi ne tilanteet joissa valokuvattu toiminta oli lapselle merkityksellinen. Yhdessä haastattelussa korostui valokuvausta edeltävä keskustelu, jossa perhe oli yhdessä pohtinut mistä asiasta tai toiminnasta valokuva otetaan. Tämä keskustelu oli perheen mukaan osoittautunut äärettömän arvokkaaksi. Perhe kertoi keskustelun avartaneen nimenomaan vanhemmille sitä, miten tärkeästä asiasta onkaan kyse lapselle itselleen. Keskustelun jälkeen vanhemmat pystyivät pohtimaan omaa toimintaansa ja suhtautumista asiaan ja näin luomaan edellytyksiä lapsen toimijuuden vahvistumiselle.

Haastattelu tilanteen ollessa lapselle mielenkiintoinen esimerkiksi uusi paikka, saattoi se siirtää sen hetkisen kiinnostuksen toisaalle ja toimijuuden kontekstuaalisuus nousi jälleen uuteen arvoon (kts. Jyrkämä 2007). Osa arjen merkityksellisistä toiminnoista ei tullut lainkaan esille valokuvissa vaan itse haastattelu tilanteessa. Lapsen toiminta, kertomus, äänenpainot ja eleet toivat esiin lapselle tärkeä asian arjessa. Toisaalta valokuvat konkretisoivat aikuiselle lapsen arkea, kaikkea sitä minkä lapsi arvioi sen sisältävän. Näin valokuvat toivat aikaisempien tutkimusten mukaan arvokasta ja myös yllättävää informaatiota lapsen näkökulmista.

Valokuvat toimivat erittäin onnistuneesti keskustelun virittäjänä ja niiden avulla oli luontevaa palata arjen tilanteisiin, jotka tässä tutkimuksessa olivat keskeisessä roolissa. Lapsen haastattelussa ajatus karkaa herkästi toisaalle ja tilanteet vaativat erityistä herkkyyttä haastattelijalta, jotta pysytään asiassa, mutta toisaalta ei katkaistaisi lapsen omaa ajatuksen virtaa (kts. Karlsson 2012, Helavirta 2011). Kehittämistyöni lapset vahvistivat

oivallisesti lapsen välittömyyttä ja luottamusta. Lapsen saadessa kokemus kuulluksi tulemisesta hän herkästi jakoi hänelle merkityksellisiä asioita spontaanisti samoin kuin Roosin (2015) tutkimuksessa on osoitettu. Lapset ja myös lasten vanhemmat vahvistivat lasten tapaa kertoa asioita toiminnan kautta. Moni toimijuuden ulottuvuus sai vahvistusta lapsen tekemisellä ja näyttämällä.

Toiminnalliset menetelmät, jotka tässä tutkimuksessa olivat läsnä (valokuvaus, toiminnallinen leikkihaastattelu ja piirtäminen) osoittautuivat toimintatutkimuksen logiikan mukaisesti toimiviksi valinnoiksi. Näin toimintatutkimuksen joustavuus ja mukautuvuus ja lasten luonteenomainen herkkyys voitiin huomioida (kts. Anttila 2006: 443). Etenkin tämä tuli esille niissä tilanteissa kun toimittiin lapselle uudessa ympäristössä tai kun haastattelun alussa lapsella oli meneillään mielekäs leikki. Valittujen menetelmien ja toimintatutkimuksen logiikan joustavuuden valossa voitiin heittäytyä lapsen maailmaan ja valokuvauksen tuottamaan toimintaan voitiin palata hieman myöhemmin. Ajoittain oli vaativaa saada lapselta näkökulmia valokuvan tuottamiin tekijöihin, mutta toisaalta oli tärkeä pidättäytyä lapsen sen hetkisessä toiminnassa mukana, koska se oli lapselle luontevaa ja näin myös aito kehittäjäkumppanuus voitiin säilyttää.

9.3 Eettisyys ja luotettavuuden arviointi

Tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä noudatettiin hyvää tieteellistä käytäntöä eli rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja niiden julkistamisessa. Työssäni käytettiin eettisesti kestäviä tiedonhankinta- tutkimus- ja arviointimenetelmiä ja muiden tutkijoiden aikaisemmat saavutukset otettiin huomioon luotettavasti esimerkiksi lähdeviittausten huolellisuudella. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 132-133; Vilka 2015: 45.) Eettisiä kysymyksiä olen pohtinut koko tutkimuksellisen kehittämistyön kaikissa vaiheissa lähtien tutkimuksen näkökulman valitsemisesta käytännön järjestämiseen ja tulosten julkistamiseen saakka (Karlsson 2012: 47; Tuomi – Sarajärvi 2009: 129). Etenkin analyysi vaiheessa eettinen pohdinta nousi suureen arvoon analyysin haastavuuden vuoksi.

Kehittämistyössäni korostui seikka, joka korostuu useissa lasten ja nuorten tutkimuksissa ja johon kiinnitettiin erityistä huomiota kehittämistyöni kaikissa vaiheissa. Oli oltava tarkka ettei tutkimusetiikan nimissä suljettu pois arkaluontoiseksi tai vaikeiksi katsottuja

aiheita ja asioita. (Vehkalahti – Rutanen -Lagström – Pösö 2010: 17). Toisaalta lapsia koskevassa tutkimuksessa tulee kokoajan pohtia myös onko asioita miltä lapsia tulisi suojella (Karlsson 2012: 47). Suojelun nimissä lapset saatetaan kuitenkin erillistää ja eristää mahdollisuuksista vaikuttaa heitä itseään koskeviin asioihin ja oikeudesta puhua omista asioistaan. Tämä seikka huomioiden aineistonkeruu vaiheessa kiinnitettiin huomiota aikuisen ja lapsen väliseen valtasuhteeseen (kts. Leen 2005). Lapsi nähtiin ja kohdattiin tasavertaisena kehittäjäkumppanina, ei vain mukana olevana tiedontuottajana aikuisen rinnalla. Kaikessa toiminnassa pyrittiin säilyttämään myös lapsen mahdollisuus asettua aikuista vastaan. (Strandell 2010: 95) Lapset esimerkiksi olivat passiivisia jos he eivät selvästi halunneet kertoa vaikeista asioista ja silloin haastattelua jatkettiin lapsen ohjaamaan suuntaan.

Useissa lapsia koskevissa tutkimuksissa on painotettu keinoja ja tapoja joilla lapsille kerrotaan ja kysytään halukkuudesta osallistua tiedontuottajan roolin (esim. Karlsson 2001, Nieminen 2010, Kiili 2006, Strandell 1995). Tähän seikkaan kiinnitettiin myös tässä kehittämistyössä erityistä huomiota nimenomaan eettisestä näkökulmasta. Vanhemmat, jotka olivat suostuvaisia lastensa tutkimukseen osallistumisesta, ohjattiin ja kannustettiin avoimeen keskusteluun lapsensa kanssa. Lapsille toimitettiin myös oma tiedotelomake (kts. Liite 4), jossa kehittämistyöstä kerrottiin ja osallistumisen vapaaehtoisuudesta. Haastattelujen alussa lapselta vielä varmistettiin heidän halukkuus osallistua kehittämiseen ja kerrottiin heidän mahdollisuudesta keskeyttää haastattelu toiminnan aikana. Haastattelujen aikana lasten non-verbaalista viestintää seurattiin mm. väsymyksen ja kylmästyksen merkkejä. (Karlsson 2012: 47; Tuomi – Sarajärvi 2009: 131) Lapsilla, joilla on vamma tai sairaus heidän non-verbaalinen viestintä voi olla erilaista ja tämän vuoksi osassa haastatteluissa oli arvokasta myös vanhemman mukana olo. Tämä vaati haastattelijalta erityistä taitoa huomioida lapsen sanomaa ja myös aineiston analysointi vaiheessa kiinnitettiin erityistä huomiota siihen, että lapsen sanoma oli hänen itsensä.

Kehittämistyöni tutkimustulokset on esitelty siten, ettei niistä voida tunnistaa yksittäistä henkilöä. Kerättyä aineistoa hyödynnetään LOOK-hankkeen seuraavissa vaiheissa ja myös LOOK-hanketyöntekijän jatkotutkimuksessa (väitöskirja). Tallennetut tiedot säilytetään Metropolia Ammattikorkeakoulun tiloissa Helsingissä hyvää tutkimustapaa noudattaen lukitussa kaapissa ja elektroninen aineisto salasanan takana. Kaikki kerätty ai-

neisto hävitetään hanketyöntekijän väitöskirjan valmistuttua, mutta viimeistään joulukuussa 2022. Minun käytössäni olleet lasten valokuvat ja dokumentoidun aineiston olen tuhonnut asianmukaisesti tämän kehittämistyön päätyttyä.

Tutkimuksellisessa kehittämistyössä luotettavuudella tarkoitetaan Toikon ja Rantasen (2009) mukaan käyttökelpoisuutta. Kehittämistyön aikana syntyvä tieto ei voi olla vain todenmukaista vaan sen on oltava myös hyödyllistä ja tämän osalta kehittämistyöni luotettavuus on onnistunut. (Toikko – Rantanen 2009: 121-122.) Kehittämistyöni kuvaa tekijöitä, jotka lapset kokevat merkitykselliseksi ja joita lapsen toimijuuden toteutumisessa tulisi huomioida. Tämä hyödyntää etenkin LOOK-hankkeen pilotointi vaihetta. Anttilan (2006) mukaan toimintatutkimuksessa luotettavuutta arvioitaessa on huomioitava havaitsemisen ja kuvaamisen, tulkinnan ja ilmiön tarkoituksen ymmärtämisen validiteetti (Anttila 2006: 446). Olen kiinnittänyt erityistä huolellisuutta erottaakseni todelliset ilmiöt lapsen arjesta, joissa toimijuus näyttäytyi merkityksellisenä. Tutkimuspäiväkirjaa hyödyntämällä ja huolellisella perehtymisellä aineistoon olen pyrkinyt välttämään tulkinnat, jotka eivät ole lapsen tarkoituksen mukaisia. Tein ensimmäistä kertaa aineiston analyysia hyödyntäen kahta analyysi menetelmää (teoriaohjaava- ja aineistolähtöinensisällön analyysi), joka saattaa näkyä lopputuloksessa. Tarkalla raportoinnilla olen kuitenkin tuonut läpinäkyväksi työni eri vaiheet. Analyysin jättämisen pääosin alaluokka tasolle olen tehnyt harkiten ja näin lasten yksilöllisten näkökulmien esille tulo on säilynyt toimijuuden hengessä.

Luotettavuutta arvioitaessa pohdin myös sitä, etten päässyt osallistumaan kaikkiin lasten haastatteluihin. Onko tällä ollut vaikutusta kehittämistyöni tuloksiin? Kaikkien haastatteluiden jälkeen kävimme LOOK-hanketyöntekijän kanssa keskustelun haastattelusta. Käytössäni oli myös hanketyöntekijän kirjaamat ajatukset tutkimuspäiväkirjan muodossa niistä haastatteluista, joissa en itse ollut mukana. Minulla oli myös mahdollisuus tarkistaa hanketyöntekijältä tulkintojani. Olen perehtynyt huolella koko aineistooni ja useampi tiedonkeruu tapa on lisännyt tulosten luotettavuutta. Olen aktiivisesti työstänyt allitajuntaisia tekijöitä, jotka voisivat vaikuttaa tulkintoihini (kts. Anttila 2006: 446). Jaksottamalla analyysin tekemisen ja työn raportoinnin olen onnistuneesti pitänyt omat mielipiteeni lasten ajatusten ulkopuolella.

Tulosten hyödynnettävyydestä LOOK-hankkeessa on kerrottu lapsille ja perheille ennen haastatteluja ja sen aikana. Lapsia ja perheitä ohjeistettiin olemaan yhteydessä LOOK-

hanketyöntekijään jos haastattelun jälkeen lapsella tai lapsen vanhemmalla herää lisäkysymyksiä. Kehittämistyön aikana pohdin LOOK-hankkeen kehittäjäryhmän kanssa kolmatta kehittämistehtävää, joka olisi ollut lasten parissa toteutettava yhteiskehittelytuokio tämän kehittämistyön tulosten pohjalta. Tähän ei kuitenkaan tämän kehittämistyön rajoissa ollut tarkoituksenmukaista ryhtyä. Jokaisen haastattelun jälkeen olimme käyneet lapsen ja vanhemman kansa rakentavan keskustelun haastattelussa nousseista asioista ja samalla varmistaneet ymmärrystä esiin nousseista teemoista (kts. Karlsson 2012:48). Perheitä tiedotettiin myös LOOK- hankkeessa julkaistavista julkaisuista ja opinnäytetöistä.

LOOK-hankkeen seuraavissa vaiheissa kun pilotoidaan lapsen kuntoutukseen toimintatapoja tämän kehittämistyön tulokset saavat jälleen uuden syvemmän merkityksen. Toimijuuden teoria, käsitteet ja luokittelut samoin kuin itse prosessi etenevät ja hioutuvat, eriytyvät ja integroituvat toiminnan kehittämisen muodossa yhä uudelleen kohti uuden lapsilähtoisemmän näkökulman avaamista kuntoutuksessa, jonka keskiössä lapsi on (Kuula 2006: 447; Vänskä – Sipari – Pollari 2015: 33).

9.4 Kehittämistyön hyödynnettävyys ja jatkotutkimuksen aiheet

Toimintatutkimusta on osaksi kritisoitu siitä, että tuloksilla on merkitystä vain asianomaisille eikä sen avulla tavoitella yleistettäviä tuloksia (Anttila 2006: 443). On myös muistettava, että yleistäminen tehdään aina tulkinnasta eikä tutkimusaineistosta. Tulkinta on tutkijan, tutkimusaineiston ja teorian välinen vuoropuhelun tulos. (Vilka 2015: 195.) Toimijuudessa on kysymys siitä, että ihminen omalla toiminnallaan vaikuttaa aktiivisesti omaan ja ympäröivään maailmaan. Toimijuudessa korostuu tilannesidonnaisuus ja eri ympäristöt ja tilanteet tarjoavat erilaisia mahdollisuuksia toiminnalle. (Jyrkämä 2008; Järvikoski – Härkäpää 2011: 101) Näin yksilökohtaisten näkemysten merkitys toimijuudesta on aina arvokasta, vaikkei se olisi laajasti yleistettävissä.

Toimijuus on kuntoutuksen kannalta keskeinen käsite, jota on tutkittu vielä vähän näkökulmasta, jossa tiedon tuottajina on lapset, joilla on vamma (esim. Olli – Vehkakoski – Salanterä 2012). Kehittämistyö osoitti, että aihetta tulisi käsitellä lisää ja lapset ovat oivallisia kehittäjäkumppaneita. Jatkotutkimuksia ajatellen näkisin tärkeäksi kerätä aineistoa lapsilta ryhmässä. Niemisen (2010) mukaan yksi keino pienentää lapsen ja aikuisten

välistä valtaeroa voisi olla juuri ryhmähaastattelu. Lasten tapa puhua pääsee paremmin esille, jos he ovat enemmistönä. Lapset voivat tällaisissa tilanteissa olla myös rennompia. Toisaalta tulee miettiä myös lasten ikää, koska yli 10-vuotialta lapsilta sosiaalinen konteksti voi vaikuttaa voimakkaasti vastaamiseen. (Niemi 2010: 37.)

Tietotekniikan kehittyminen on tänä päivänä kiivasta ja lapset toivat esille myös tämän maailman. Näkisin merkittäväksi jatkaa aihetta ja pohtia sen laajempia ja syvempiä merkityksiä. Lasten tietotekniset pelit ovat maailma, jonka aikuinen saattaa mieltää vieraaksi ja hieman jopa uhkaavaksi. Lapsille pelimaailma on monesti tärkeä ja lapset samaistuvat näihin vahvasti. Erilaiset näkemykset voivat luoda ristiriitoja lapsen ja aikuisen välille ja aikuisen valta-asema saattaa korostua pelimaailmoiden rajaamisella. Toisaalta aikuisella on myös vastuu rajata lapselta sellaista, joka ei ole hänen kehitystasolle sopivaa. Mielenkiintoista olisi selvittää keinoja ja menetelmiä miten lapsen ja aikuisen näkemyseroja tulisi yhdistää yhteistoimijuutta korostavalla otteella. Teknologia on kodeissa läsnä päivittäin ja tämän päivän lapset tutustuvat siihen arjen tuttuina rutiineina vauvasta lähtien (kts. Turja 2011: 197). Kiinnostavaa olisi perehtyä tapoihin ja mahdollisuuksiin rakentaa vastavuoroista vuorovaikutusta digitalisoinnin kautta kun ajatellaan, että yhteistoiminta arjessa nousi yhdeksi merkittäväksi tekijäksi toimijuuden vahvistamisessa.

Vuorovaikutuksen kehittäminen teknologian keinoin on mielenkiintoista myös siksi, että viime aikoina media on nostanut yhä etenevissä määrin esiin huolen, että lapset jäävät paitsi vanhempien aitoa, läsnä olevaa vuorovaikutusta vanhempien runsaan teknologikäytön vuoksi. Lapset ovat myös kiinnostuneita teknologian tuomista tuotteista ja niiden käytöstä. Tarvitaan keinoja ja uudenlaisia toimintatapoja siihen, miten lapsi ja aikuinen yhdessä hyödyntää digitalisoitumista niin, että he kokevat vastavuoroista läsnäoloa tutkiessaan ja ollessaan vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa erilaisten tietoteknisten laitteiden välityksellä.

Valokuvauksen hyödynnettävyyttä tulisi kehittää kuntoutuksessa, koska sen avulla lasten itsensä on helppo osoittaa omia näkemyksiään asioista. Haastatteluissa nousi esille, että lapsille toiminen siinä ympäristössä missä toimintaa tosiasiallisesti tehtiin, oli merkityksellistä esimerkiksi parkour hyppyjen tekeminen puistossa. Valokuvauksen ja myös videoklippien avulla lasten toimintaa voitaisiin virtuaalisesti ”siirtää” esimerkiksi kuntou-

tustilanteesta kotiin tai toisinpäin. Kuvien kautta esimerkiksi perhe saisi näkemystä lapselle merkittävästä toiminnasta ja ymmärrys asioiden merkityksistä puolin ja toisin lisääntyisi.

Yhteistoimijuus on noussut merkittävään arvoon tämän päivän kuntoutuksessa. Tämä kehittämistyö vahvisti edelleen ajatusta siitä, että lasten itsensä tulee saada olla mukana omina yksilöinä vaikuttamassa omaan arkeensa ja siinä ilmeneviin kuntouttaviin elementteihin. Kuulluksi tulemisen tarve ammattilaisten keskuudessa on noussut yhdeksi keskeiseksi tekijäksi vanhempien keskuudessa, joiden lapsella on vaikea vamma (Järvi-koski – Martin – Autti-Rämö – Härkäpää 2013:1) Tämä kehittämistyö tuo esiin saman näkökulman lapsen ilmaisemana liittäen mukaan myös toiminnan jonka kautta lasten toimijuus ennen kaikkea ilmentyy.

Lähteet

- Alasuutari, Maarit 2005. Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa? Teoksessa Johanna Ruusuvaara – Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere. Vastapaino. 145-162.
- Anttila, Pirkko 2006. Tutukiva toiminta ja ilmaisu, teos, tekeminen. Hamina: akatiimi Oy.
- Autti-Rämö, Ilona 2013. Lääkinnällinen kuntoutus – organisaatiot ja järjestelmävastuut ylittävä tavoitteellinen prosessi. Teoksessa Ashorn, Ulla - Autti-Rämö, Ilona – Lehto, Juhani - Rajavaara, Marketta (toim.): Kuntoutus muuttuu – entä kuntoutusjärjestelmä. Helsinki. Kelan tutkimusosasto. 128-145.
- Ayres A. Jean 2008. Aistumusten aallokossa. Sensorisen integraation häiriö ja terapia. Ps-kustannus, käänös teoksesta. Sensory integration and the child. Understanding hidden sensory challenges. Revised, updated version: Pediatric Therapy Network. Juva. WS Bookwell Oy 2008.
- Ekholm, Elina – Teittinen, Antti 2014. Vammaiset nuoret ja työntekijäkansalaisuus. Osallistumisen esteitä ja edellytyksiä. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 133. Helsinki. Kelan tutkimusosasto.
- Einarsdóttir, Johanna 2007. Research with children: Methodological and ethical challenges. European Early Childhood Education Research Journal, 15(2), 197-211.
- Elder, Glen – Kirkpatrick-Johnson, Monica 2003. The life course and aging: challenges, lessons and new directions. Teoksessa Richard A. Settersten (toim.) Invitation to life course: toward new understandings of later life. Amityville and New York: Baywood.
- Etäpelto, Anneli – Heiskanen, Tuula – Colin, Kaija 2011a. Vallan ja toimijuuden monisäikeisyys. Teoksessa Etäpelto, Anneli – Heiskanen, Tuula – Colin, Kaija (toim.): Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa. Vantaa. Hansaprint Oy. 11-33
- From, Kristine- Koppinen, Marja-Leena 2012. Menossa mukana. Tukea tarvitsevan lapsen ja nuoren toiminnallinen osallistuminen. Jyväskylä. Ps-kustannus.
- Clark, Alison 2010. Young children as protagonists and the role of participatory, visual methods in engaging multiple perspectives. American Journal of Community Psychology, 46(1-2), 115-123.
- Cook, Tina – Hess, Else 2007. What the camera sees and from whose perspective: Fun methodologies for engaging children in enlightening adults. Childhood, 14 (1), 29 – 45
- Harra, Toini 2014. Terapeuttinen yhteistoiminta Asiakkaan osallistumisen mahdollistaminen toimintaterapiassa. Verkkodokumentti. <https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61769/Harra_Toini_ActaE_156pdfA.pdf?sequence=2>. Luettu 18.8.2015
- Helavirta, Susanna (2011). Lapset hyvinvointitiedon tuottajina. Tampere. Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print 1669.

Hirsjärvi, Sirkka – Hurme, Helena 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hurtig, Johanna 2006. Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Hannele Frosberg, Aino Ritla-Koskinen – Maritta Törrönen (toim.). Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Juva. PS-kustannus, 167-193.

Huttunen, Rauno – Heikkinen, Hannu L.T 1999. Kriittinen teoria ja toimintatutkimus. Teoksessa Heikkinen, Hannu L.T – Huttunen, Rauno – Moilanen – Pertti (toim.) Siinä tutkija missä tekijä Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä. Atena kustannus. 155-186

ICF – toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus 2009. STAKES . Gummeruksen kirjapaino oy. Jyväskylä.

ICF (Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus) 2013. Helsinki. Stakes.

Lind, Jari 2013. Kuntoutus työn muutoksessa. Yksilön vajavuuden arvioinnista toimintaverkoston rakenteistumiseen. Rovaniemi. Lapin yliopistokustannus.

Linnakangas, Ritva – Seppälä, Ullamaija – Suikkanen, Asko – Lehtoranta, Pirjo 2013. Monitoimijuus lapsen perhekuntoutuksessa. Teoksessa Laitinen, Merja – Niskala, Asta (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vantaa. Hansaprint Oy, 299-324.

Järvikoski, Aila – Härkäpää Kristiina 2011. Kuntoutuksen perusteet. Helsinki. WSOYpro Oy.

Järvikoski, Aila 2013. Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 2013:43. Verkkodokumentti. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/114972/URN_ISBN_978-952-00-3457-3.pdf?sequence=1>. Luettu. 1.8.2015.

Kaikkonen Risto – Murto Jukka – Pentala Oona – Koskela Timo – Virtala Esa – Härkänen Tommi – Koskenniemi Timo – Ahonen Juha – Vartiainen Erkki – Koskinen Seppo 2014. Alueellisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen perustulokset 2010-2015. Verkkodokumentti. <<http://www.terveytemme.fi/ath/>>. Luettu 25.10.2015.

Karlsson, Liisa 2012. Lapset toimivat – aikuiset valistavat. Lasten kertomuksia syömisestä. Teoksessa Karlsson, Liisa – Karimäki, Reeli (toim.): Sukelluksia. Lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Suomen kasvatustieteellinen seura. Jyväskylä.

Kela 2015. Verkkodokumentti. < <http://www.kela.fi/>>. Luettu 20.8.2015

Kiviranta, Tuula – Sättilä, Heli – Suhonen-Polvi, Hanna – Kilpinen-Loisi, Päivi – Mäenpää, Helena 2015. Lapsen ja nuoren hyvä kuntoutus. Verkkodokumentti. http://www.slnt.fi/@Bin/176334/SLNY_Kuntoutussuositus07042015.pdf. Luettu 20.4.2015.

Koivikko, Mikko – Sipari, Salla 2006. Lapsen ja nuoren hyvä kuntoutus. Vajaaliikkeisten Kunto ry. Valkeakoski: Koskiprint 2006.

Koukkari, Marja 2010. Tavoitteena kuntoutuminen. Kuntoutujien käsityksiä kokonaisvaltaisesta kuntoutuksesta ja kuntoutumisesta. Akateeminen väitöskirja. Rovaniemi. Lapin yliopistokustannus.

Kuukka, Anu 2015. Lapset, ruumiillisuus ja päiväkodin järjestys. Tutkimus ruumiillisuuden tuottamisesta ja merkityksellistymisestä lasten päiväkotiarjessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kumpulainen, Kristiina – Krokfors, Leena – Lipponen, Lasse – Tissari, Varpu – Jaakko, Hilppö – Rajala, Antti 2010. Oppimisen sillat. Kohti osallistavia oppimisympäristöjä. Helsingin yliopisto. Yliopistopaino.

Kyrönlampi-Kylmänen, Taina 2010. Lapsen hyvä arki. Helsinki: Kirjapaja.

Jyrkämä, Jyrki 2007: Toimijuus ja toimintatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa Seppänen, Marjaana – Karisto, Antti & Kröger Teppo (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus. 195-217.

Jyrkämä, Jyrki 2008. Vanheneva yksilö, toimijuus ja toimintatilanteet. Teoksessa Heikinen, Eino –Rantanen, Taina (toim.): Gerontologia. Uudistettu painos. Helsinki: kustannus Oy Duodecim. 273-278.

Jyrkämä, Jyrki 2013a. Vanheneminen, arkitilanteet ja toimijuus. Teoksessa: Heikinen, Eino & Jyrkämä, Jyrki & Rantanen, Taina (toim.) Gerontologia. 3. Uudistettu painos. Helsinki. Kustannus Oy Duodecim. 421-425.

Jyrki, Jyrkämä 2013b. Ikäihmiset ja toimijuus. Luentodiat: ikäihmisten vireä huominen. Oulu 18.4.2013. Verkkodokumentti. <http://www.oamk.fi/hankkeet/eee/docs/ikaihminen/jyrki_jyrkama.pdf>. Luettu 25.10.2015

Järvikoski, Aila – Martin, Marjatta – Autti-Rämö, Ilona – Härkäpää, Kristiina 2013. Shared agency and collaboration between the family and professionals in medical rehabilitation of children with severe disabilities. International Journal of Rehabilitation Research. 36: 30–37.

Järvikoski, Aila – Härkäpää, Kristiina 2011. Kuntoutuksen perusteet. Helsinki. WSOY

Järvikoski, Aila 2013. Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportti. Helsinki.

Karlsson, Liisa 2012. Lapset toimivat – aikuiset valistavat: lasten kertomuksia syömisestä. Teoksessa Karlsson, Liisa – Karimäki, Reeli (toim.): Sukelluksia. Lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Jyväskylä. Jyväskylän yliopistopaino.

Koukkari, Marja 2010. Tavoitteena kuntoutuminen. Kuntoutujien käsityksiä kokonaisvaltaisesta kuntoutuksesta ja kuntoutumisesta. Lapin Yliopisto- kustannus, Rovaniemi. Saatavilla myös sähköisesti osoitteesta: <<https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61643/Koukkari%20DORIA.pdf?sequence=1>> Luettu 25.5.2015.

Kuntoutusportti. Kuntoutusjärjestelmä. Verkkodokumentti: <<http://www.kuntoutusportti.fi/portal/fi/kuntoutus/kuntoutusjarjestelma/>> Luettu 8.3.2015.

Lehtinen, Anja-Riitta 2000. Lasten kesken. Lapset toimijoina päiväkodissa. Jyväskylä. Jyväskylän yliopisto paino.

Lehtinen, Anja Riitta 2009. Lasten toiminta, toimintaresurssit ja toimijuus päiväkotiympäristössä. Teoksessa Alainen, Leena – Karila, Kirsti (toim.). Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere. Vastapaino. 89-114.

Launiainen, Helena – Sipari, Salla 2011. Lapsen hyvä kuntoutus käytännössä. Lapsen ja nuoren kuntoutuksen toteutuminen palveluverkostossa- projekti 2007-2011. Vajaa-liikkeisten Kunto ry. Verkkodokumentti. <http://www.vlkunto.fi/julkaisut/Kuntoutus_1-190_B.pdf#Page=59> Luettu 26.1.2015, 18.4.2015

Lehto, Juhani – Miettinen, Sari 2013. Erillisistä osajärjestelmistä toimivaksi kokonaisuudeksi Kuntoutuspolitiikan koordinaation edellytyksiä ja esteitä. Teoksessa Ashorn, Ulla - Autti-Rämö, Ilona – Lehto, Juhani - Rajavaara, Marketta (toim.): Kuntoutus muuttuu – entä kuntoutusjärjestelmä. Helsinki. Kelan tutkimusosasto. 30-45.

Lind, Jari – Suikkanen, Asko 2011. Vammaisuuden teoriat ja kuntoutuksen problematiikka. Teoksessa Järvikoskis, Aila – Lind, Jari – Suikkanen, Asko (toim.): Kuntoutus muutoksessa. Tampere. Juvenes Print. 121-134.

Lindqvisti Gunilla 1996. The aesthetics of play. A didactic study of play and culture in preschools. Stockholm:Gotad.

Linnakangas, Ritva – Seppälä, Ullamaija – Suikkanen, Asko – Lehtoranta, Pirjo 2013. Monitoimijuus lapsen perhekuntoutuksessa. Teoksessa Laitinen, Merja – Niskala, Asta (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Vantaa, 299–324.

Manssila, Kirsi 2014. Yhdessä kohti yhteistoimijuutta. Teoksessa Sipari, Salla – Mäkinen, Elisa – Paalasmaa, Pekka (toim.): Kuntoutettavasta kehittäjäkumppaniksi. Aatos artikkelit 13.2014. 125-134.

Marjamäki, Elina – Kosonen Susanna – Törrönen, Soile – Hannukkala, Marjo 2015. Lapsen mieli. Mielenterveystaitoja varhaiskasvatukseen ja neuvolaan. Suomen mielen-terveysseura.

Matilainen, Tuula 2008. Lapsi elää rutiineista. Helppo ja hyvä arki. Jyväskylä. Gummerus kirjapaino Oy.

Mayall, Berry 2002. Towards A Sociology for Childhood: Thinking from Children's Lives. Buckingham. Open university Press.

Melamies, Nina – Pärnä, Katariina – Heino, Liisa – Miller, Helena. Lapsi kuntoutujana – haasten aikuisille. Teoksessa Karjalainen, Vappu – Vilkkumaa, Ilpo 2012 (toim.): Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Tampere 2012. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. Verkkodokumentti. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/102986/URN_ISBN_978-952-245-782-0.pdf?sequence=1> 22.4.2015.

Mikkola, Tuula 2009. Sinusta kiinni – Tutkimus puolisoheivon arjen toimijuuksista. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Mykkänen, Jaana – Bööck, Marja Leena 2013. Photographing as a research method. Finnish children's views of everyday life. Teoksessa Oinonen, Eriikka – Repo, Katja (toim.) Women, men and children in families: Private troubles and public issues. Tampere. Tampere university press. 171-196.

Määttä, Paula 1999. Perhe asiantuntijana. Erityiskasvatuksen ja kuntoutuksen käytännöt. PS-viestintä.

Määttä, Paula – Rantala, Anja 2010. Tavallisen erityinen lapsi. Jyväskylä: PS-kustannus.

Nieminen, Liisa 2010. Lasten ja nuorten tutkimus: oikeudellinen tarkastelu. Teoksessa Lagström, Hanna – Pösö, Tarja – Rutanen, Niina – Vehkalahti, Kaisa (toim.): Lapsen ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusseura ry. Helsinki.

Ojasalo, Katri – Moilanen, Teemu – Ritalahti Jarmo 2014. Kehittämistyön menetelmät. Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. Helsinki: WSOYpro OY.

Olli, Johanna 2014. Tulla kuulluksi omana itsenä. Vammaisten lasten ja nuorten toimijuuden tukeminen. Teoksessa Gissler, Mika – Kekkonen, Marjatta - Känkänen, Päivi - Muranen, Päivi - Wrede-Jäntti, Matilda (toim.) Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot – vuosikirja 2014. Tampere 2014. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. 151-159.

Olli, Johanna 2012. Lapsen oikeus tulla kuulluksi kuntoutuksessa. Katsaus-artikkeli. Kuntoutus 3.

Olli, Johanna – Vehkakoski, Tanja – Salanterä, 2012. Facilitating and hindering factors in the realization of disabled children's agency in institutional contexts – literature review. Disability & Society 2012:27(6): 793-807.

Paananen, Reija – Gissler, Mika 2014. Hyvinvointi ulottuu yli sukupolvien. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna – Karvonen, Sakari (toim.): Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Tampere. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy

Paltamaa, Jaana – Anttila, Heidi 2015. Maailman terveysjärjestön toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus (ICF). Teoksessa Paltamaa, Jaana – Perttinen, Pirrko (toim.): Toimintakyvyn arviointi. ICF teoriasta käytäntöön. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia. Tampere. Juvenes Print. 15-18.

Pohjolainen, Auli 2004. Moniammatillisen työskentelyotteen perusteita etsimässä. Perheterapia 20:2, 16-17.

Punch, Samantha 2002. Research with children: The same or different from research with adults? Childhood, 9(3), 321-341.

Pääjoki, Tarja 2011. Lasten taiteellinen toimijuus. Teoksessa Hujala, Eeva – Turja, Leena (toim.): Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä. Ps-kustannus.

Rainio, Anna Pauliina 2008. From resistance to involvement: Examining agency and control in a playworld activity. Mind, Culture and Activity 15(2), 115-140

Rainio, Anna Pauliina 2012. Vastarinnasta osallisuuteen – toimijaksi juonellisessa leikkipedagogiikassa. Teoksessa Karlsson, Liisa – Karimäki, Reeli 2012. Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Suomen kasvatustieteellinen seura. Jyväskylän yliopisto.

Rajavaara, Marketta – Lehto, Juhani 2013. Kuntoutusjärjestelmä tutkimuksen kohteena Kuntoutusjärjestelmä vai epäjärjestelmä? Teoksessa Ashorn, Ulla - Autti-Rämö, Ilona – Lehto, Juhani - Rajavaara, Marketta (toim.): Kuntoutus muuttuu – entä kuntoutusjärjestelmä. Helsinki. Kelan tutkimusosasto. 6-16.

Rinne, Juhani – Harju, Lyyti – Suomela-Markkanen, Tiina – Peltonen, Riikka 2015. Kelan koulutuspäivä 6.10.2015. Kelan sisäinen koulutusmateriaali. Kelan järjestämä vaativa lääkinällinen kuntoutus 1.1.2016 alkaen. Virtuaalikoulutus

Roos, Piia 2015. Lasten kerrontaa päiväkotiarjesta. Verkkodokumentti. < <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/96477/978-951-44-9691-2.pdf?sequence=1>>. Luettu 10.9.2015.

Seikkula, Jaakko – Arnkil Tom Erik 2009. Dialoginen verkostotyö. Helsinki. Esa Print Oy.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2015. Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) ja hallituksen kärkihankkeet. Verkkodokumentti. <<http://stm.fi/karkihankkeet>>. Luettu 19.8.2015

Sipari, Salla – Pietiläinen, Erja – Arikkala, Harri n.d. Lapsen kuntoutus ja tieteellinen tutkimus. Verkkojulkaisu. <http://www.kuntoutusportti.fi/portal/fi/tutkimus/tutkimuskohteita/elamankaari_ ja_ ikavaiheet/lapsen_kuntoutus/>. Luettu 20.12.2015.

Sipari, Salla. 2008. Kuntouttava arki lapsen tueksi. Kasvatuksen ja kuntoutuksen yhteistoiminnan rakentuminen asiantuntijoiden keskusteluissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Sipari, Salla – Mäkinen, Elisa 2014. Kehittäjäkumppanuus vaatii uudenalista osaamista. Teoksessa Sipari, Salla – Mäkinen, Elisa – Paalasmaa, Pekka (toim.): Kuntoutettavasta kehittäjäkumppaniksi. Aatos-artikkelit 13.2014. 165- 173.

Sipari, Salla 2014. Hybridit kuntoutusverkostot. Teoksessa Sipari, Salla – Mäkinen, Elisa – Paalasmaa, Pekka (toim.): Kuntoutettavasta kehittäjäkumppaniksi. Aatos-artikkelit 13.2014. 66-71.

Sipari, Salla – Mäkinen, Elisa 2012. Yhdessä rakentuva kuntoutusosaaminen. Metropolia Ammattikorkeakoulun julkaisusarja. Aatos-artikkelit 6/2012.

Sipari, Salla – Vänskö, Nea – Pollari, Kirsi 2015. Lapsen oikeus osallistua kuntoutukseensa – Look hanke. Kuntoutus 1/2015.

Silvennoinen, Piia 2011. Ikääntyvien pitkäaikaistyöttömien toimijuus koulutuksen kentällä. Teoksessa Etäpelto, Anneli – Heiskanen, Tuula – Colin, Kaija (toim.): Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa. Vantaa. Hansaprint Oy.

Strandell, Harriet 2010. Etnografinen kenttättyö: lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. Teoksessa Lagström, Hanna – Pösö, Tarja – Rutanen, Niina – Vehkalahti, Kaisa (toim.): Lapsen ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusseura ry. Helsinki.

Suomen peruslaki 1999. Suomen peruslaki. verkkodokumentti. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>>.Luettu 15.1.2015.

Toikko, Timo – Rantanen, Teemu 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampereen Yliopistopaino Oy. Tampere

Turja, Leena 2011. Teknologiakasvatus varhaisvuosina. Teoksessa Hujala, Eeva – Turja, Leena (toim.): Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä. Ps-kustannus.

Uotinen, Sanna. 2008. Vanhempien ja lasten toimijuuteen konduktiivisessa kasvatuksessa. Jyväskylä: Jyväskylä studies in education, psychology and social research 351.

Vehkalahti, Kaisa – Niina, Rutanen – Lagström, Hanna – Pösö, Tarja 2010. Kohti Eettisesti kestävä lasten ja nuorten tutkimusta. Teoksessa Lagström, Hanna – Pösö, Tarja – Rutanen, Niina – Vehkalahti, Kaisa (toim.): Lapsen ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusseura ry. Helsinki.

Viitanen, Elina – Piirainen, Arja 2013. Kuntoutuksen palvelujärjestelmä kuntoutujan näkökulmasta..Teoksessa Ashorn, Ulla - Autti-Rämö, Ilona – Lehto, Juhani - Rajavaara, Marketta (toim.): Kuntoutus muuttuu – entä kuntoutusjärjestelmä. Helsinki. Kelan tutkimusosasto. 112-127.

Vehmas, Simo 2005: Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Gaudeamus. Helsinki.

Vilkka, Hanna 2015. Tutki ja kehitä. Jyväskylä. Ps-kustannus.

Vänskä, Nea – Sipari, Salla – Pollari, Kirsi 2015. Lapsella on oikeus olla aktiivinen toimija kuntoutuksessaan. Fysioterapia, fysioterapeutin ammattilehti 4/15. 32-35.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 1989. Yleissopimus lapsen oikeuksista. Verkkodokumentti. <<https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>>. Luettu 15.1.2015.

YK:n Lapsen oikeuksien komitea 2011. Sopimusvaltioiden yleissopimuksen 44 artiklan mukaisesti antamien raporttien käsittely. Verkkodokumentti.file:///C:/Users/Jarkko/Downloads/P%C3%A4%C3%A4telm%C3%A4tsuomeksi.pdf>.Luettu 15.1.2015.

Lapsen haastattelurungon teemat

Lapsen haastattelurunko rakentuu Jyrkämän (2007) toimijuuden kuuden modaliteetin mukaisesti, jotka rakentuvat alla olevan haastattelu rungon mukaisesti. Haastattelu etenee lapsen ja haastattelijan yhteisenä leikkinä ja keskusteluna, joka rakentuu sen toiminnan ympärille, josta lapsi on tuottanut valokuvan. Valokuva kertoo lapselle merkityksellisestä arjen toiminnasta.

- *Haluta*, Mistä valokuva kertoo? Keskustellaan ja leikitään lapsen kanssa mitä toimintaa lapsi haluaa tehdä tai mihin ja miten osallistua. Miksi valokuvan esittämä toiminta on lapselle tärkeää? Keskustellaan lapsen kanssa lapsen motivaatiosta, joka liittyy hänen haluamaansa toimintaan.
- *Täytyä*, Millaisia pakollisia asioita valokuvattuun toimintaan/osallistumiseen liittyy lapsen näkökulmasta? Keskustellaan ja leikitään lapsen kanssa mikä tai mitkä asiat voisivat esittää lapsen haluaman toiminnan tekemisen tai osallistumisen.
- *Osata ja kyetä*, Mitä osaamista valokuvattuun toimintaan/osallistumiseen liittyy lapsen näkökulmasta? Mitä lapsi jo kykenee tekemään? Keskustellaan ja leikitään millaisia asioita valokuvattuun toimintaan liittyy?
- *Voida*, Mitä meidän pitäisi tässä leikissä tehdä, jotta onnistuisimme tekemään sinun haluamaasi toimintaa? Keskustellaan lapsen kanssa mahdollisuuksista, jotka liittyvät lapsen haluamaan toimintaan.
- *Tuntea*, Mitä tunteita kuvattu toiminta tai osallistuminen lapsessa herättää? Leikin aikana haastattelija tekee tunteisiin liittyviä tarkentavia kysymyksiä silloin kun ne lapsen puheesta, eleistä, ilmeistä tai teoista välittyy. Leikin lopussa käydään vielä läpi lapsen tunteita, jota haastattelun aikana syntyi liittyen lapsen haluamaan toimintaan. (Mukaellen Jyrkämä 2007)

Tutkimustiedote lasten vanhemmille valokuvauksen kautta toteutuvasta tiedonkeruusta sekä lapsen haastattelusta.

Hyvä lapsen vanhempi,

Kutsumme teidät ja lapsenne kehittämään kanssamme lapsen toimijuutta ja osallistumista kuntoutuksessa. Kehittäminen liittyy Lapsen oikeus osallistua kuntoutukseensa (LOOK)-lapsen edun arviointi- hankkeeseen. Lapsen toimijuuden ja osallistumisen tukeminen edellyttää lapsen omien ajatusten ja merkitykselliseksi kokemien asioiden näkyväksi tekemistä. Kehittämistemme lähtökohtana on luoda lapsen näkökulmasta mielekkäitä toimintatapoja ja välineitä, joiden kautta lapsi ilmaisee omia näkökulmiaan ja jotka vahvistavat lapsen omaa toimijuutta ja osallistumista kuntoutuksessa.

Kehittämisen kumppaneiksi kutsumme 5- 12 -vuotiaita lapsia, jotka ovat saaneet Kelan maksamaa kuntoutusta (toiminta-, puhe- tai fysioterapiaa) vähintään puolen vuoden ajan ja jotka kykenevät sekä haluavat osallistua kehittämiseen, jossa valokuvauksen ja haastattelun kautta lapsi ilmaisee omia näkökulmiaan ja itselleen merkityksellisiä asioita.

Kehittäminen tapahtuu kahden vaiheen kautta:

- 1) Lapsi sekä lapsen vanhempi tai muu läheinen henkilö valokuvaavat yhdessä jonkun tilanteen, asian tai toiminnan, minkä lapsi kokee itse haluavansa tehdä tai oppia, tai mihin hän haluaisi osallistua. On hyvin tärkeää, että tämä on nimenomaan lapsen itsensä merkitykselliseksi kokema asia. Lapsi ja vanhempi keskusteleivat kuvatusta asiasta ja vanhempi kirjaa ylös mitä kuva käsittää ja mitä lapsi haluaa sillä ilmaista. Kuva ja kirjoitus toimitetaan tutkijalle. Valokuva ja kirjoitettu kuvaus ovat hankkeen luottamuksellisesti käsiteltävää aineistoa.
- 2) Tutkija sopii lapsen vanhemman kanssa ajankohdan ja paikan leikkitilanteelle, jossa tutkija ja lapsi yhdessä keskustelevat ja leikkivät. Leikkitilanne kestää noin 45 minuuttia ja se voi toteutua lapsen ja vanhemman valinnan mukaan lapsen kotona, yhteistyöyrityksen terapiatilassa tai Metropolia Ammattikorkeakoulun tiloissa. Lapsi ja vanhempi päättävät myös onko vanhempi tai muu läheinen ihminen mukana tilanteessa seuraamassa. Leikkitilanteessa leikitään lapsen valokuvaaman asian ja teeman pohjalta sekä keskustellaan lapsen kanssa. Keskustelussa hyödynnetään toimijuuden ulottuvuuksia: osata, kyetä, voida, haluta, tuntea ja täytyä, joiden kautta lapsi ilmaisee ajatuksiaan hänelle mielekkään leikin ja toi

- 3) minnan lomassa. Keskustelussa kysytään lapselta hänelle mielekkästä osallistumisesta hänen arjessaan ja kuntoutustilanteissa. Leikkutilanteen jälkeen käydään käyty keskustelu ja leikki läpi lapsen vanhemman kanssa. Leikkutilanteesta käyty keskustelu nauhoitetaan ja litteroidaan tekstiksi. Tutkijan lisäksi haastattelutilanteessa on avustava henkilö, joka huolehtii keskustelun nauhoituksesta sekä tutkimuspäiväkirjan tekemisestä. Tutkimuspäiväkirja ei toimi tutkimuksen aineistona vaan sitä hyödynnetään raportointi vaiheessa kun pohditaan tutkimuksen luotettavuutta vahvistavia ja heikentäviä tekijöitä.

Kehittäminen on osa LOOK- hanketta, jonka tavoitteena on lapsen osallisuuden ja toimijuuden vahvistuminen hänelle mielekkäissä arjen toiminnoissa. LOOK-hanke on Kelan kehittämisrahaston rahoittama kolmivuotinen (2014- 2017) hanke, jota koordinoi Metropolia Ammattikorkeakoulu ja se toteutetaan yhteistyössä Lastensuojelun Keskusliiton kanssa. Kehittäjäkumppaneina ovat mukana yksityiset yritykset Resiinafysio, Terapiakeskus Terapeija ja Terapiatalo Tonus.

Kehittämistyöhön osallistuminen perustuu vapaaehtoisuuteen. Lapsella tai lapsen vanhemmalla on oikeus keskeyttää osallistuminen milloin tahansa syytä ilmoittamatta ottamalla yhteyttä tutkijoihin. Keskeyttäminen ei vaikuta teidän tai lapsenne kohteluun. Kehittäminen ei liity lasten nykyiseen kuntoutusprosessiin, eikä tule häirtämään sitä. Osallistumisesta kieltäytyminen ei myöskään vaikuta lasten kuntoutukseen.

Kerättyä aineistoa tullaan hyödyntämään LOOK- hankkeessa julkaistavissa julkaisuissa ja opinnäytetöissä. Kaikki kerättävä tieto käsitellään luottamuksellisesti henkilötietolain edellyttämällä tavalla eikä ketään yksittäistä henkilöä voida tunnistaa LOOK- hankkeen tulosten raporteista tai julkaisuista. Tutkimusaineiston analysointiin ei osallistu Metropolia Ammattikorkeakoulun ja hankkeen ulkopuolisia henkilöitä. Tulokset raportoidaan myös elektronisena opinnäytetyönä Theseus- tietokannassa. Kerättyä aineistoa hyödynnetään myös Nea Vänskän väitöskirjassa, joka käsittelee vaikeavammaisen lapsen edun arvioinnin ydintekijöitä kuntoutuksen kontekstissa. Tallennetut tiedot säilytetään Metropolia Ammattikorkeakoulun tiloissa (Vanha Viertotie 23, Helsinki) hyvää tutkimustapaa noudattaen lukitussa kaapissa ja elektroninen aineisto salasanan takana. Kaikki kerätty aineisto hävitetään väitöskirjan valmistuttua, mutta viimeistään joulukuussa 2022.

Kehittämishankkeen suunnitelman on hyväksynyt Kelan terveysosasto 23.6.2014 ja tutkimuksella on eettisen toimikunnan puoltava lausunto.

Ohessa on suostumuslomake, jonka tarvitsemme teiltä, mikäli lapsenne saa osallistua kehittämistoimintaan ja mikäli lapsenne itse haluaa osallistua. Ohessa on tiedote, jonka voi antaa lapselle luettavaksi ja/tai jonka voi lapsen kanssa yhdessä lukea. Pyydämme, että lapselta itseltä kysytään vapaaehtoista suostumusta osallistua kehittämiseen.

Metropoliassa hankkeesta vastaa projektipäällikkö Salla Sipari ja hanketoimija Nea Vänskä, jotka antavat mielellään lisätietoja hankkeesta. Kehittämistyöskentelyssä on mukana myös Elina Huttunen, joka tekee opinnäytetyötä Metropolian ammattikorkeakoulun Kuntoutuksen tutkinto-ohjelmassa Ylemmässä ammattikorkeakoulututkinossa (YAMK).

Ystävällisin terveisin:

Nea Vänskä (TtM, ft) p. 0406738664, nea.vanska@metropolia.fi

Salla Sipari (FT) p. 040 3342027, salla.sipari@metropolia.fi

Elina Huttunen (YAMK -opiskelija) p. 0505259198, elina.huttunen@metropolia.fi

Suostumusasiakirja lapsille ja lasten vanhemmille lapsen osallistumisesta valokuvauksen kautta toteutuvaan tiedonkeruuseen sekä haastatteluun.

Olen saanut sekä suullista että kirjallista tietoa LOOK- hankkeesta. Hankkeessa tavoitteena on kehittää kuntoutusammattilaisten ja vaikeavammaisen lapsen sekä hänen läheistensä yhteisiä toimintatapoja ja -välineitä, jotka vahvistavat lapsen toimijuutta ja siten lapsen osallistumista hänelle mielekkäisiin arjen toimintoihin lapsen edun toteutumiseksi kuntoutuksessa. Olen saanut riittävästi tietoa hankkeen aineistonkeruuna toteutettavasta valokuvauksesta sekä lapsen haastattelusta. Haastattelussa leikitään lapsen valokuvaaman asian ja teeman pohjalta sekä keskustellaan lapsen kanssa hänelle merkityksellisestä toiminnasta ja osallistumisesta. Valokuva ja siitä kirjoitettu kuvaus sekä nauhoitettu haastattelu leikki-tilanteessa ovat hankkeen luottamuksellisesti käsiteltävää aineistoa. Tiedän, että kerättyä aineistoa hyödynnetään hankkeen raporteissa, Nea Vänskän väitöskirjassa ja hankkeessa tehtävässä YAMK- kehittämistyössä.

Minulla on ollut mahdollisuus esittää kehittämistoimintaan liittyen tarkentavia kysymyksiä. Ymmärrän, että minulla ja lapsellani on mahdollisuus keskeyttää osallistumiseni milloin tahansa syytä ilmoittamatta ilman, että siitä koituu minulle tai lapselleni mitään haittaa. Tiedän, ettei osallistumiseni tai osallistumatta jättämisenä vaikuta lapseni kuntoutukseen. Tietojani ja lapsen tietoja käsitellään luottamuksellisesti henkilötietolakia ja hyvää tieteellistä käytäntöä noudattaen. Tietojani, eikä lapsen tietoja luovuteta ulkopuolisille, eikä niitä käytetä muuhun kuin tämän hankkeen kehittämistyöhön. Tallennetut tiedot säilytetään Metropolia Ammattikorkeakoulun tiloissa (Vanha Viertotie 23, Helsinki) hyvää tutkimustapaa noudattaen ja ne hävitetään viimeistään joulukuussa 2022. Tiedot esitetään hankkeen tuloksissa ja väitöskirjassa siten, että niistä ei voi tunnistaa henkilöä.

Olen kysynyt lapseltani hänen vapaaehtoista suostumustaan osallistua aineistonkeruuseen (rasti ruutuun)

Vahvistan allekirjoituksellani suostumukseni lapseni osallistumiseen ja lapseni vapaaehtoisen osallistumiseni tähän kehittämishankkeeseen.

Lapsen nimi: _____

Syntymäaika: _____

Osoite: _____

Vanhemman nimi

Puhelinnumero: _____

Paikka: _____

Päiväys: ____/____

Vanhemman

allekirjoitus:

Vanhemman

nimenselven-

nös: _____

Suostumuksen vastaanottajan nimi: _____

Paikka: _____

Päiväys: ____/____

Suostumuksen vastaanottajan

allekirjoitus: _____

Tiedote lapsille LOOK- hankkeesta ja aineistonkeruusta

Hei,

Olemme kehittämässä toimintatapoja, joiden kautta lapset voivat kertoa millainen tekeminen ja osallistuminen on lapsille tärkeää kuntoutuksessa. Haluaisitko olla mukana kertomassa millainen osallistuminen ja tekeminen on sinulle tärkeää ja mitä haluaisit oppia? Saat itse päättää haluatko osallistua!

LOOK- hankkeen nimi tulee sanoista Lapsen oikeus osallistua kuntoutukseensa. Vieressä on hankkeen logo, jonka lapsi on piirtänyt.

Olisimme iloisia saadessamme sinut mukaan joukkoomme. Toivomme, että otat yhdessä sinulle tärkeän aikuisen kanssa yhden tai useamman valokuvan. Valokuvassa voisi näkyä joku osallistuminen tai tekeminen, joka on sinulle tärkeää ja mitä haluaisit tehdä tai oppia. Kerro aikuiselle mitä haluat kuvata ja mitä kuvassa tapahtuu. Kuva ja kertomus sinulle tärkeästä toiminnasta annetaan Nealle ja Elinalle, jotka suunnittelevat hauskan leikki- ja jutteluhetken. Voit itsekkin toivoa, mitä haluaisit leikkiä tai kanssamme puuhata!

Sovimme vanhempiesi kanssa yhden tapaamiskerran. Yhdessä voimme leikkiä sekä jutella siitä millainen on sinun mielestäsi mukavaa tekemistä ja osallistumista. Voit jutella vanhempiesi kanssa missä haluaisit tavata: koululla, terapiatilassa tai meidän työpaikalla ammattikorkeakoulun tiloissa? Saat ottaa mukaan leikkitalanteeseen myös sinulle tärkeän aikuisen, jos haluat tai vaikka sinulle mielekkäitä leluja tai

muuta. Meillä on mukana nauhuri, joka nauhoittaa jutustelumme. Leikimme ja juttelemme yhdessä noin 45 minuuttia, mutta voimme lopettaa aikaisemminkin, jos haluat.

Meidän yhteisen juttelemisen ja leikin kautta me keräämme tietoa siitä, miten kuntoutuksessa tulevaisuudessa voitaisiin entistä paremmin huomioida lapsille tärkeitä asioita. Meistä olisi kiva tavata sinut ja kuulla mitkä ovat sinulle tärkeitä asioita, osallistumista ja tekemistä! Tervetuloa mukaan!

Aurinkoisin terveisin:

Nea Vänskä

p. 0406738664

nea.vanska@metropolia.fi

Elina Huttunen

p. 0505259198, elina.huttunen@metropolia.fi

Ote aineistolähtöisestä sisällönanalyysistä (toimijuutta edistävät tekijät)

PELKISTETTY ILMAISU	ALALUOKKA	YLÄ- LUOKKA
Mieluisassa tietokonepelissä rakennetaan kuutio, jota voi pelata tietokoneen näppäimistöllä ja hiirellä	Tietokonepelin pelaaminen	Tietoteknisten laitteiden käyttäminen
Pelata pelikerhossa tietokonepelejä		
Monia tietokonepelejä pelaessa on myös hyvä puoli, koska silloin voi toiselle pelaajalle tehdä ansoja, jolloin ei pääse samaan paikkaan.		
Pelata matkimalla toisen skeittipeliä YouTubissä.		
Tykätä tietoteknisistä laitteista	Tietoteknisistä laitteista pitäminen	
Youtub videoiden katsominen	Käyttää Youtubia	
Ipadissa kun painaa kolmosta, näkee mikä oletus on kyseessä (sääennuste).	Sääennusteen tarkistaminen Ipadista.	
Mygraff peliä on välillä kiva pelata yksin ja välillä toisen kanssa.	Mieluinen tietokone peli, jota voi pelata yksin tai samassa pelimaailmassa	
Pelikerhossa My gratf peliä voi pelata joko yksin tai samassa pelimaailmassa.		
Tuntuu kivalta kun tuttu ystävä on mukana kiipeilemässä.	Leikkiä tai pelata tutun ystävän/ystävien kanssa	Leikkiä ja pelata
Leikkiä koulukavereiden kanssa mitä mieleen tulee		
Futiksessa parasta on joukkuepelejä		
Pelata jalkapalloa eri kavereiden kanssa sen mukaan kenelle ajankohta sopii.		
Leikkiminen kavereiden kanssa on mieluista tekemistä		

Kavereiden kanssa leikkiminen on kivaa		
Arkipäivässä on parasta leikkiä kaverin kanssa kotona		
Leikissä on parasta ystävyys		
Pelikerhossa pelataan My graftiä ja opetetaan jotakin. Kerhoa vetää kirjastonhoitaja.		
Lapsileikin leikkiminen päiväkodissa kaverin kanssa tarkoittaa roikkumista tangossa ja tippumalla pyllylleen.		
H:Mitä tykkäät tehdä eniten? L4: Kerätä pulloja ystävän kanssa		
Aloittelijan ryhmässä pelaa muutama maajoukkueetalla pelaava	Pelata yhdessä maajoukkueetason pelaajien kanssa	
Haastattelussa kivaa oli leikkiminen	Tykätä leikkiä	
Tykätä leikkiä autoilla		
Minä osasin liukua rakennuspalikoiden luo mahalaudalla. Katsotaan mitä me sitten keksitään, tehdään krokotiilin pää.	Mielikuvitus ohjauksessa leikkiä.	
Tehdään niistä semmonen ramppikone, jossa on nappeja ja johon palikat mahtuu (lapsi rakentaa konetta aikuisen kanssa)		
Piirtää, jos on piirtämisidea		
Paloilla leikkiminen on kivointa kun saa vierittää juuri keksimää konetta pitkän.		